

Universitetet
i Stavanger

FAKULTET FOR UTDANNINGSVITENSKAP OG HUMANIORA

MASTEROPPGAVE

Studieprogram: Historiedidaktikk masteroppgave	Vårsemesteret, 2020 Åpen
Forfatter: Marie Fjetland Løvold	 (signatur forfatter)
Veileder: Peder William Chellew Roberts	
Tittel på masteroppgaven: Forfatteres blikk og valgs betydning i historieskriving eksemplifisert ved tre historiske fremstillinger om sovjetiske krigsfanger i Norge under andre verdenskrig Engelsk tittel: Authors Perspective and Choice meaning in History Writing Exemplified by three historical representations of Soviet prisoners of war in Norway during World War II	
Emneord: Historieskriving Sovjetiske krigsfanger Blikk og valg	Antall ord: 36 348 + vedlegg/annet: 1 Stavanger, 18.05.2020

Forord

Etter fem år på Universitetet i Stavanger er det noe vemodig over å tenke at det nå går mot slutten, og at jobb som lærer venter på andre siden av sommerferien. Årene på Universitetet har vært nedturer, oppturer, tårer, mye latter, ny kunnskap, frustrasjon og nye vennskap. For det er jeg svært takknemlig til samtlige som har vært med på min lange reise, både av venner, familie og forelesere.

En kan si mye om å skrive masteroppgave i ett år, og det er en del tanker jeg tenkte før jeg tok fatt på dette året. Blant annet hvor deilig det skulle bli å kunne disponere tiden sin til akkurat det en selv vil. Lite tenkte jeg over at dette innebar en grad av selvstendighet man i løpet av 18 år på skole aldri har vært borti, og at en pandemi skulle påvirke livet og hverdagen denne perioden. Det har vært en vinglete og bratt berg- og dalbane det siste året, med utfordringer og høydepunkter. Heldigvis har dette prosjektet ført med seg mye positivt. For på den andre siden har jeg lært mye, både faglig og om meg selv, og det har utfordret meg på en måte jeg aldri har blitt utfordret før.

På veien har jeg hatt med meg spesielt én person jeg vil takke. Jeg vil rette en stor takk til min veileder Peder W. Roberts på Universitetet i Stavanger for mange gode faglige diskusjoner, støtte, samtaler og råd som har hjulpet meg på veien. Du har gjort berg og dalbanen mindre bratt og vinglete, du har utfordret og motivert meg. Når nervene eller frustrasjonen har tatt over har du hatt evnen til å senke skuldrene mine, og med din positivitet fra dag en har det smittet over på meg. Takk.

Jeg ønsker også å rette en stor takk spesielt til Camilla, Amanda, Ingrid og venna. Et siste takk går til deg, mamma. Dere alle har motivert, støttet og hjulpet meg på veien. Takk.

Utenom dette er det også flere jeg vil takke for å holde mitt mot oppe dette året. Få nevnt, men ingen glemt.

Marie Fjetland Løvold

Stavanger, 18.05.2020

Sammendrag

I denne studien er det analysert tre historiske framstillinger om sovjetiske krigsfanger i Norge under andre verdenskrig. Bøkene som har vært objekt for studien er systematisk valgt ut ifra ulike kriterier, der det mest sentrale var at forfatterne hadde ulike blikk. Analysen av bøkene har som mål å svare på følgende problemstilling: Hvordan kan tre historiske framstillinger om sovjetiske krigsfanger belyse rollen av forfatterens blikk og valg i historisk skrivning? Dette blir undersøkt ved å gjøre en kvalitativ tekstanalyse av de tre bøkene *Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941-1945: Antall, organisering og repatriering* av Marianne Neerland Soleim utgitt i 2009, *Blod og tårer: historien om sovjetiske krigsfanger og sivile tvangsarbeidere i Rogaland 1941-1945* av Atle Skarsten og Michael Stokke utgitt i 2010, *Fangene som forsvant: NSB og slavearbeiderne på Nordlandsbanen* av Bjørn Westlie utgitt i 2015. Bøkene tar for seg ulike perspektiv på historien. I analysen blir begrepene blikk og valg brukt som verktøy. Blikk er i denne sammenheng definert som hvilken type historiebok forfatterne skriver; akademisk, populært og lokalhistorisk blikk, altså med hvilke øyne forfatteren har skrevet historien, og hvilken betydning dette har for valgene de gjør i prosessen.

Analysen fant ut at forfatterens *blikk* og *valg* både hver for seg, men også som to elementer som henger sammen, har betydning for hvordan en historisk tekst framstilles. Videre virker det til å være en sentral faktor hvem bokens publikum er tiltenkt. Til slutt er det også funnet ut at dette også kan ha betydning på forfatteres formidlingsmåte, språket de bruker, hvordan deres meninger eller tanker kommer fram, og i hvilken grad boken har fått oppmerksomhet i ettertid.

Abstract

This study analyzes three historical representations of Soviet prisoners of war in Norway during World War II. The books included within the study have been selected based on a set of systematic criteria, the most important of which was the differing perspectives of the respective authors. The analysis answers the following question: How can three historical representations of Soviet prisoners of war illuminate the role of the author's gaze (or perspective) and their choices in historical writing? This is done through a qualitative text analysis of the three books *Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941-1945: Antall, organisering og repatriering* (Soviet Prisoners of War in Norway 1941-1945: Numbers, Organization, and Repatriation) by Marianne Neerland Soleim published in 2009, *Blod og tårer: historien om sovjetiske krigsfanger og sivile tvangsarbeidere i Rogaland 1941-1945* (Blood and Tears: The History of Soviet Prisoners of War and Forced Civilian Labourers in Rogaland 1941-1945) by Atle Skarsten and Michael Stokke published in 2010, *Fangene som forsvant: NSB og slavearbeiderne på Nordlandsbanen* (The Prisoners Who Disappeared: NSB and the Slave Labourers on the Nordland Line) by Bjørn Westlie published in 2015. The analysis considers the categories of academic, popular, and local history and explores the roles of audience and narrative devices as elements explaining the production of different historical narratives.

The analysis demonstrates how the authors' gaze and choices, both individually but also as two interrelated elements, reveal the role of historical conventions in making possible a the diversity of narrative representations based on a single topic. This is revealed through the mode of communication and expression, the language used, and the reception of each book. The analysis concludes that multiple perspectives on a single historical topic are not only possible but perhaps even necessary, given the diverse functions that history performs in society today.

Innholdsfortegnelse

Forord	II
Sammendrag	III
Abstract	IV
1. Innledning	1
1.1 Tema	2
1.2 Problemstilling	3
1.3 Valg av studieobjekt	5
1.4 Hvorfor undersøke dette?	8
1.5 Begrepsavklaring og avgrensninger	10
1.6 Tidligere forskning	12
1.6.1 Sovjetiske krigsfanger i Norge under andre verdenskrig	12
1.6.2 Historieskriving som objekt for forskning	13
1.7 Disposisjon for oppgaven videre	15
2. Metode og teoretisk perspektiv	17
2.1 Forskningsmetode	17
2.1.1 Forskningsdesign	17
2.1.2 Kvalitativ tekstanalyse av foreliggende tekster	18
2.1.3 Blikk og valg	19
2.1.4 Styrker og svakheter	20
2.2 Teoretiske perspektiv	21
2.2.1 Historikere skriver historien	25
2.2.2 Betydning av forfatters blikk	31
2.3 Oppsummering	35
3. Forfatterens blikk og valgs betydning i møte med historiske fremstillinger	37
3.1 Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941 – 1945: Antall, organisering og repatriering av Marianne Neerland Soleim	37

3.1.1 Bokens struktur	39
3.1.2 Valgs betydning	42
3.1.3 Forfatterens tilstedeværelse.....	46
3.1.4 En flersidig historie.....	48
3.1.5 Et glemt emne	50
3.1.6 Bokens oppmerksomhet.....	52
3.2 Blod og tårer: historien om sovjetiske krigsfanger og sivile tvangsarbeidere i Rogaland 1941 – 1945 av Atle Skarsten og Michael Stokke.....	52
3.2.1 Bokens struktur	53
3.2.2 Hvorfor skrevet?	56
3.2.3 Publikum	57
3.2.4 Valgs betydning	58
3.2.5 Bevisst slettede minner?	62
3.2.6 Bokens oppmerksomhet.....	63
3.3 Fangene som forsvant: NSB og slavearbeiderne på Nordlandsbanen av Bjørn Westlie	65
3.3.1 Bokens struktur	66
3.3.2 Valgs betydning	67
3.3.3 Formidlingsmåte og publikum	72
3.3.4 Sendt ut av den offentlige oppmerksomheten.....	75
3.3.5 Bokens oppmerksomhet.....	76
3.4 Sammenligning	76
3.4.1 Bøkenes struktur	77
3.4.1 Publikum	78
3.4.2 Språk	80
3.4.3 Formidlingsmåte	80
3.4.4 Forfatterens tilstedeværelse i tekstene	83
3.4.5 Oppmerksomhet viet hver enkelt	85

3.5 Oppsummering	86
4. Konklusjon.....	89
4.1 Svar på problemstilling.....	89
4.1.1 Betydningen av blikk	89
4.1.2 Betydningen av valg	91
4.1.3 Svar på underproblemstilling.....	92
4.2 Videre aktuell forskning	93
5. Litteraturliste	95
6. Vedlegg	99
6.1 Obligatorisk egenerklæring	99

1. Innledning

For to år siden kom det meg for øret for første gang, historien om de sovjetiske krigsfangene som var i Norge under andre verdenskrig. Det var starten på min nysgjerrighet ovenfor flere aspekt ved dette temaet. Hvem var de, hvor mange var de, hva gjorde de, og hvorfor har jeg ikke hørt om de før? Da jeg i 2019 startet på masteroppgaven i historiedidaktikk ved Universitetet i Stavanger, så jeg på dette året som gyllent til å undersøke dette. Etter hvert som jeg leste og undersøkte temaet, ble noen spørsmål besvart, men det var også flere, og andre spørsmål som kom til meg. Det var merkbart at det ikke var like mye litteratur om dette emnet, som det var om andre, mer velkjente temaer fra krigen. Uansett hvor merkelig det var å se at et så stort kapittel i norsk krigshistorie ikke hadde større litteratursamling enn jeg kom over, ga det derimot mer mening hvorfor jeg tidligere i mitt utdanningsforløp (les: grunnskolen og videregående), ikke har lest, lært eller hørt om dette. Jeg la merke til en tydelig utvikling og økning av litteratur og oppmerksomhet om eller rundt temaet, spesielt rundt 2000-tallet. Denne økningen har ført til at historien har fått flere perspektiv, noe som både kan gjøre det mer komplisert, men også nyansert.

I kombinasjon med dette var jeg nysgjerrig på hvordan historie blir skrevet, og hvilke faktorer som kan være med å prege historikernes historieskriving. Når man leser historie, kan man lese det i flere former. Man kan lese en akademisk fremstilling, en roman, en populærhistorisk fremstilling, en lokalhistorisk, et leksikon med mer. Noen har skrevet i vitenskapelig sammenheng, andre har skrevet for underholdningen sin del. Felles for de alle er at de kan føre til historisk kunnskap og utvikling av historiebevissthet. Krigshistoriens litteratursamling får tilskudd i form av ulike perspektiv fra ulike forfattere som bruker samme historiske hendelse, men ser det i lys preget av vekslende omstendigheter. I hvilken grad har forfatternes blikk og valg betydning for hvordan historien fremstilles? Hvorfor kan disse to elementene være medvirkende, eller betydningsfulle, for hvordan forskjellige fortellinger formidles?

Denne interessen jeg satt inne med har nå utviklet seg til å bli en masteroppgave, der spørsmål har blitt, etter beste evne, besvart. Dette er gjort ved å undersøke disse spørsmålene som en kombinasjon, eksemplifisert med funn fra tre fremstillinger om sovjetiske krigsfanger i Norge under andre verdenskrig, skrevet av norske historikere.

1.1 Tema

Som de fleste vet, startet andre verdenskrig i år 1940, og varte til 1945. Hvor mye man vet om hva som skjedde disse årene varierer, og avhenger gjerne av en grunnleggende interesse om perioden. Hvert land har sin unike historie fra perioden. I Norge er 9.april 1940 datoen landet ble okkupert av Tyskland. Fram til 8. mai 1945 var det en rekke hendelser som påvirket nasjonen da, i nåtiden, og vil fortsette å gjøre det i framtiden. De ulike hendelsene vil ikke bli redegjort for her, med unntak av én: tyskerne som fraktet fanger fra andre nasjoner for å arbeide i Norge. Norge var et attraktivt land for tyskerne som så muligheten til å utnytte landets plassering til å være en del av Hitlers imperium ved å bygge, forsterke og utvikle infrastruktur raskt i deler av landet. Dette førte med seg konsekvenser for flere. Forsterkning og utvikling av infrastruktur i Norge innebar et behov for mer ressurser enn Norge hadde. Tyskerne måtte tenke alternativt. De tok et valg på hva de skulle gjøre, og løsningen ble bruk av utenlandske krigsfanger. Med mange tusen fanger fra både Polen, Sovjetunionen og Jugoslavia var det flertall av de sovjetiske. Det er de sistnevnte denne oppgaven tar utgangspunkt i. Ifølge historiker Marianne Neerland Soleim var det til sammen omtrent 100 000 sovjetiske krigsfanger fordelt på omkring 500 krigsfangeleirer i hele Norge. 13 000 av de døde i Norge. Dette er et høyere antall enn nordmenn som døde på norsk jord under krigen.¹

Deler av påbegynt og noe fullført arbeid av infrastruktur i Norge, er helt eller delvis bygget av sovjetiske krigsfanger. Mange av de bygget under umenneskelige leve- og arbeidsvilkår med fatale følger. Et av tyskernes største prosjekt i Norge var Nordlandsbanen i Nord-Norge, og dermed var flertallet av krigsfanger i fangeleirer der og i Nord-Trøndelag.² Både ved å si ja til fanger, delta i forberedelsene, og gjøre klar fangeleirer, viste også noen organisasjoner og personer i Norge deres standpunkt i saken.³ Fram til nyere tid, har historikere likevel hatt et distansert forhold til denne historien.

I lys av dette ser jeg det også verdt å nevne ulike type historier man kan finne i litteraturen, også når det gjelder hvordan ulike forfattere skriver historien i ulik form. Man har en norsk historie, en historie som et Norge har til felles, men utover dette har man også en lokal historie. Selv om en nasjonal historie kan være dekkende for hva som har skjedd i et land, vil den gjerne ikke være like dekkende på et mikronivå når det gjelder hva som hendte i

---

¹ Soleim 2009

² Soleim 2009: 9

³ Westlie 2015

eksempelvis en by eller ett fylke. Man kan se det i lys av viktigheten av at det finnes forskjellige måter å formidle historien på, eksempelvis med et akademisk, populært og lokalhistorisk perspektiv på historien.

Derfra vil en kunne si at det er et mangfold av historiske framstillinger om norsk krigshistorie og dets vinkler, som også kan kobles til den overordnede interessen som finnes for krigshistorie i Norge. Disse historiske framstillingens form og innhold avhenger med stor sannsynlighet blant annet av hvem som har skrevet, hvilket perspektiv forfatterne skriver fra, deres interesse, og hvilket publikum framstillingen er ment for. Kan man forvente seg det samme mangfoldet av framstillinger om krigsfangenes historie? 50 år tilbake i tid kunne man nok ikke forvente det, men historieskriving utviklet seg rundt 1970-tallet til å inkludere flere personer og grupper hverdagsfortellinger. I dag har man ulike vinklinger av samme historie, og studieobjektene i denne oppgaven er tre av dem. Man har altså ulike framstillinger preget av blant annet ulike forfattere, perspektiv og vinklinger, som i denne studien blir definert som forfatters *blikk*. Framstillinger blir også formet av ulike avgjørelser forfatteren tar på veien, som i denne studien blir definert som forfatters *valg*. En tydeligere presisering på hva blikk og valg omfatter kommer i kapittel 2.

Med utgangspunkt i spørsmål om hvordan historie skrives, er det i denne oppgaven forsøkt å undersøke betydningen av forfatterens valg og blikk eksemplifisert med fremstillinger om de sovjetiske krigsfangenes. Videre er det nødvendig å spesifisere hvilke spørsmål jeg med denne undersøkelsen ønsker å besvare.

1.2 Problemstilling

Med utgangspunkt i kombinasjonen historieskriving og sovjetiske krigsfanger som tema, blir det i denne oppgaven analysert og undersøkt tre historiske fremstillinger om krigsfangene. Bøkene er skrevet etter år 2000, og det vil dermed ikke bli en historiografisk analyse som undersøker hvordan skrivingen om krigsfangene har endret seg med årene, men heller hvordan ulike historikere skriver historie, med bøker om sovjetiske krigsfanger som eksempel. Dette ser jeg på som en styrke fordi målet med studien er å vise at historikere med ulike blikk og valg kan ha betydning for hvordan historien formidles og fremstilles. Et utgangspunkt for mitt arbeid er at jeg erfarer at det i moderne tid har blitt mer populært å skrive om glemte eller oversette temaer. Ved å gå inn og se nærmere på de ulike tekstene kan man få mulighet til å se hvor ulikt noe er framstilt, og i denne sammenheng et tema som har vært betent eller ansett som glemt. I tillegg kan fortiden ha påvirkningskraft på både nåtiden

og framtiden. Poenget her er å påpeke hvordan nye tider kan bety nye og forskjellige måter å skrive historie på. Selv om denne studien ikke ser på hvordan skrivingen har endret seg med årene, er det vanskelig å overse fortellingene om sovjetiske krigsfangers utvikling. Mitt utgangspunkt er derfor at tiden bøkene er skrevet i har betydning for forfatterens valg om i det hele tatt å forske og skrive om dette temaet. Hvor og når historie skrives har en viss betydning på grunn av samfunnsendringer, forventninger både fra fagmiljø og fra det offentlige, samtidig som tilgang på kildemateriale endrer seg. I tillegg kan det forventes at nytt kildemateriale gir tilgang til å skrive ny historie i en viss form. Forfattere er derimot nødvendigvis ikke bundet til å skrive på en viss måte på grunn av dette. Dette gir også nye, og til tider bedre muligheter for nye blikk til å finne nye vinkler å skrive fra.

Likevel er det et paradoks her som kan virke noe forvirrende. Samtidig som tiden bøkene er skrevet i uten tvil har betydning for forfatterens valg om å skrive om dette, er historikere også agenter som gjør bevisste valg. De er mennesker og ikke «maskiner», derfor kan trolig valgene de gjør i forbindelse med en historisk tekst være basert på eksempelvis egne erfaringer. Dette kan også påvirke, og ha betydning for framstillingsformen. Den tyske historikeren Jörn Rüsen tar i artikkelen «*What is Historical Theory?*» blant annet opp spørsmål om forholdet historiker og kontekst, og hvorfor og hvordan man kommer fram til forskjellige historiske fortellinger generelt.⁴ Fra det grunnleggende perspektiv er det mulig å skrive forskjellige historiske fortellinger. Ved å se på forfatterens blikk og valgs betydning kan jeg se nærmere på hvorfor de blir forskjellige.

I kombinasjon med min nysgjerrighet for hvordan historikere skriver historie, og sovjetiske krigsfanger i Norge under andre verdenskrig, kom jeg fram til en hovedproblemstilling og en underproblemstilling.

Hovedproblemstilling:

Hvordan kan mine eksempler om sovjetiske krigsfanger i Norge belyse rollen av forfatterens blikk og valg i historieskriving?

Underproblemstilling:

Er det, og i så fall hvorfor, verdifullt med flere vinklinger av historien om de sovjetiske krigsfangene, og hvilke elementer er det som gjør fremstillingene verdifulle?

---

⁴ Rüsen 2005.

Det kan virke åpenbart at blikk og valg inngår i historieskrivning, noe som ofte kan bli tatt som en selvfølge. Gjennom å bruke disse to begrepene i en analyse av tre historiske bøker som har ulike vinkler på et enkelt tema – krigsfanger i Norge – kan man få innblikk i de mulighetene som finnes for historieskriving mer generelt.

1.3 Valg av studieobjekt

1.3.1 Utvalg av bøker

Felles for alle bøkene er at de tar for seg samme tema i samme tidsepoke, og derfor sammenlignbare. Til forskjell er forfatterens perspektiv på historien, og betydningen av deres ulike blikk og valg. Den ene boken er en svært omfattende fremstilling basert på forfatterens egen doktorgrad som tar for seg en rekke sider ved historien om krigsfangene i Norge, den andre er en detaljert lokalhistorisk fremstilling om krigsfangehistorien i Rogaland, og den tredje boken tar for seg historien om krigsfangene med fokus på hvordan og hvorfor NSB var innblandet.

Kriterier

Da jeg begynte å undersøke dette temaet, var det mange søk på internett og bibliotek som gjorde at spesielt én bok viste seg å være både populær og viktig når det gjaldt dette temaet. Det var Marianne Neerland Soleim sin bok *Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941-1945: Antall, organisering og repatriering*. Dette er en tidligere doktorgrad som i senere tid er omgjort til bok. Et krav jeg hadde var at bøkene skulle være skrevet på norsk av norske forfattere. Dette fordi min forståelse for norsk er bedre enn eksempelvis engelsk, noe som betyr at analyse av engelskspråklig tekster ville ha svekket analysen. I tillegg var det tidlig bestemt at noe av målet var å se nærmere på norske historikere. Jeg ønsket at bøkene var skrevet etter år 2000 da jeg ønsket å se på nyere tekster om temaet, og fordi den tidsmessige avstanden mellom når dem ble utgitt ikke skulle være så stor. I tillegg skulle bøkene handle spesifikt om sovjetiske krigsfanger, da dette var emnet jeg ønsket å studere. På den måten ble bøker som var skrevet om krigsfanger i Norge fra andre nasjoner enn datidens Sovjetunionen, luket bort. Det viktigste kriteriet var å velge bøker som var skrevet av historikere, men med tre ulike blikk. Eksempelvis var det ikke aktuelt å undersøke tre akademiske bøker. Grunnen til at jeg ønsker å bevege meg utenfor den faglige disiplin, har bakgrunn i at jeg ønsker å se hvordan historikere, også utenfor det lukkede fagmiljøet, skrives historie for et allment publikum. Siden historie angår alle, er mitt utgangspunkt å se på betydningen forfatterens blikk og valg har i møte med de ulike perspektivene i eller utenfor fagmiljøet.

Bøkene jeg har valgt er

- *Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941-1945: Antall, organisering og repatriering.* av Marianne Neerland Soleim utgitt i 2009

- *Blod og tårer: historien om sovjetiske krigsfanger og sivile tvangsarbeidere i Rogaland 1941-1945* av Michael Stokke og Atle Skarsten utgitt i 2010

- *Fangene som forsvant: NSB og slavearbeiderne på Nordlandsbanen* av Bjørn Westlie utgitt i 2015

Dette er tre bøker som er skrevet av historikerne på bakgrunn av at dette er emner som for de er verdibasert. Det i seg selv er både interessant og viktig å huske. Historikerne har brukt tid på bøker fordi de mener resultatet av det, og det de vil formidle, har en verdi. Det handler ikke bare om at forfatterne beskriver en historie, men ved å skrive historien har de også et budskap som de vil formidle til leserne. Hva er Soleim, Westlie, og Skarsten og Stokke sitt budskap i deres framstillinger?

Forskjeller og likheter mellom lokal og nasjonalhistorie interesserer meg, derfor valgte jeg å ta en bok som har et nasjonalt blikk på historien, og en som har et lokalt blikk. Den tredje boken har i tillegg til et nasjonalt blikk, også sider som omhandler infrastruktur. Denne tar for seg historien til NSB og hvordan fangene ble brukt til slavearbeid på Nordlandsbanen. Dette har interessert meg den perioden jeg har kjent til denne historien. Disse tre bøkene kan dekke noen av de ulike perspektivene på krigsfangehistorien, og jeg kan med det få innsyn i hvordan forfatternes ulike blikk og valg kan ha betydning. Til nå har jeg gjort korte trekk for hvorfor de enkelte er valgt, men jeg ser det nyttig å gi noe mer innsikt i bakgrunn for valg av de enkelte.

Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941-1945: Antall, organisering og repatriering av Marianne Neerland Soleim⁵

Denne boken er det største verket som er skrevet om sovjetiske krigsfanger, og har vært med på å sette i gang videre forskning på feltet. Innflytelsen boken har hatt på andre historikere var årsaken til at jeg fanget interesse for denne. Dette er opprinnelig en doktorgradsavhandling som i senere tid er blitt omgjort til bok, noe som gjør at boken kan tenkes å være preget av et akademisk og faglig uttrykk. Inntrykket av boken og forfatteren som helhet, gjorde det aktuelt

---

⁵ Soleim 2009

å ta med som en av bøkene. Jeg vil se nærmere på hvordan Soleims akademiske blikk kunne ha en påvirkning også på valg hun har gjort. Hvordan formidler hun historien, og hvilke begrensninger og muligheter utgjør hennes blikk og valg? Kan det tenkes at det akademiske preget kan skape noe avstand til personer uten utdanning i feltet? Det er skrevet bøker og oppgaver om dette før, men hennes bok kom inn som topp ti viktigste av bøker som er skrevet i Norge om andre verdenskrig.⁶ Selv om hun har størst fokus på hvordan det foregikk i Nord-Norge og Trøndelag, virker ikke dette å ha bakgrunn i noe annet enn at mesteparten av de største prosjektene som tyskerne hadde i Norge foregikk her, og at dette derfor er naturlig.

Blod og tårer: historien om sovjetiske krigsfanger og sivile tvangsarbeidere i Rogaland 1941-1945 av Atle Skarsten og Michael Stokke⁷

Skarsten og Stokke gir i denne boken en omfattende framstilling av krigsfangenes historie i Rogaland. At den spesifikt tar sikte på Rogaland gjør at boken har et lokalhistorisk blikk, der forfatterne med stor sannsynlighet er vendt mot et annet, eventuelt mer begrenset publikum enn det både Soleim og Westlie er. Bakgrunnen for den tanken er at lokalhistorie «Handler om et lokalt avgrensa studier av menneske i samfunn sett i tidsperspektiv og der lokalsamfunn er definert som frammafor.»⁸ At historien sitt utgangspunkt er å være lokalt avgrenset, kan tenkes å gi grunnlag for at forfatterne er klar over at personer i en annen by, eksempelvis Bergen, ikke finner boken like interessant eller aktuell som innbyggere i Stavanger. Med andre ord oppfyller boken kravet om et annerledes perspektiv på historien. I korte trekk tar forfatterne for seg hvordan det var i Rogaland, hvor mange krigsfanger det var, og hva de gjorde her. Det som gjør lokalhistorie interessant, til tross for at det gjerne er skrevet med tanke på et visst publikum, vil det alltid være en del av en nasjonal historie.

Fangene som forsvant: NSB og slavearbeiderne på Nordlandsbanen av Bjørn Westlie⁹

Denne boken fanget min interesse fordi forfatteren her har et annet blikk og perspektiv enn andre bøker. Den typiske utredningen av hvor mange krigsfanger det var, oppholdet deres og hjemsendelsen som mange andre bøker om temaer tar for seg, er ikke like fremtredende. Derimot er det i dette tilfelle mer spennende hvordan Westlie spesielt ser på organisasjonen NSB sin innblanding. Da formålet var å finne bøker med ulike perspektiv ga førsteinntrykket av boken grunnlag for å undersøke det tydeligere. At perspektivet var et annet enn de andre,

---

⁶ Sakproside 2015

⁷ Skarsten og Stokke 2010

⁸ Tretvik 2004: 16

⁹ Westlie 2015

dekket et kriterium, men at forfatteren tidligere hadde vært journalist, og heller hadde et mer populærhistorisk blikk, gjorde at jeg valgte å inkludere den som studieobjekt. Det skal likevel nevnes at Westlie har skrevet en doktorgradsavhandling basert på denne boken i ettertid.¹⁰ Westlie har gjennom boken satt søkelys på, og gått i dybden på NSB sin historie fra krigen, og hvordan de spilte en rolle med tanke på de sovjetiske krigsfangene. Hvordan har han formidlet denne historien, og hvorfor er det viktig med en hel bok om NSB? Dette har lenge vært et glemt kapittel som er gravd ned og ikke snakket særlig om. Bjørn Westlie er med denne boken med på å grave det opp igjen.

1.3.2 Oppsummering

Til sammen ga disse bøkene fundament for videre undersøkelser om tre ulike framstillinger om de sovjetiske krigsfangenes historie i Norge under andre verdenskrig som var felles forskningstema. Til forskjell har forfatterne ulike blikk: Soleim med akademisk, Westlie med populærhistorisk, og Skarsten og Stokke med lokalhistorisk. Derifra synes jeg det var interessant å undersøke hvilken betydning deres blikk og valg hadde for framstillingene. Men, hvorfor var dette interessant å undersøke?

1.4 Hvorfor undersøke dette?

I flere tilfeller har jeg kommet over større oppgaver som tar sikte på å undersøke hvordan historieskrivingen har endret seg over tid. Dette kalles historiografi, og er et livlig forskningsområde med lang tradisjon. Her under kan blant annet Synne Corell sin framstilling *Krigens ettertid – okkupasjonshistorien i norske historiebøker* plasseres, der hun betegner historiografi som en studie av historieskrivingens historie.¹¹ Historiografi handler om å analysere framstillinger fra ulike tider, sammenligne dem, og se nærmere på historieskrivingens utvikling. Om dette blir gjort med lærebøker eller historiske samleverk som studieobjekt, av masterstudenter, historikere, forfattere eller forskere, så virker formålet med studiene å være noenlunde det samme. Henrik Færnes Dahle har i sin masteroppgave *Fra patriotisme til nytt offentlig historiebilde?* blant annet tatt opp hvordan historieskriving med årene har gått fra å eksempelvis ekskludere enkelte grupper fra okkupasjonstiden, til å inkludere de i historien. Det har også gått fra å være en mer eller mindre svart/hvit historie, til at ulike gråsoner har kommet fram. Krigshistorien er ikke svart/hvit, men inneholder flere nyanser og flere historier.¹² Det er også tilfellet for historien om krigsfangene i Norge. Selv

---

¹⁰ Lunde 2018

¹¹ Corell 2010

¹² Dahle 2018: 11

om jeg ikke ser spesielt på utviklingen skriveingen om dette temaet har hatt, har det bygget seg opp en nysgjerrighet hos meg. Historien har gått fra å ikke bli skrevet om, til at det har kommet flere bøker om temaet. Så, når det blir skrevet om, hvordan blir historien fremstilt, og hva har det å si på framstillingene sin form at forfatterne har forskjellige blikk, og tar ulike valg?

Historiker Knut Kjeldstadli sier at «En forsker som skriver historie, er sjøl historisk og samfunnsmessig plassert»,¹³ og hevder at tiden en befinner seg i vil prege forfatteren. Dette støttes av Corell som sier at «alle tekster blir til i en kontekst, de er skrevet på en bestemt tid og i en bestemt situasjon, og forfatterne er posisjonert i sin samtid på ulike måter». ¹⁴ Derfor kan det være relevant å ta tiden noe er skrevet i betraktning når en gjør en analyse av historiske framstillinger, også her. Det viktigste i sammenheng med tiden her kan være å huske at det er en ny generasjon som skriver om dette temaet. Det kan innebære at følelser omkring temaet ikke er like sterke som det ville vært for en som hadde opplevd det på nært hold fordi historien er noe på avstand.

Det finnes flere analyser der historiske framstillinger fra forskjellige tidsperioder er sammenlignet. Både for å se hvordan historieskrivingen har utviklet seg, kjennetegn på at tiden har betydning for hvordan historien fremstilles, og hva som inkluderes i fortellingen om fortiden. Dette er svært interessant og nødvendig for kunnskap om historiefagets historie. På bakgrunn av dette er det derimot spesielt et spørsmål som har fanget min nysgjerrighet: Innebærer dette da at historiske framstillinger skrevet i samme tidsperiode er like, eller er ikke det nødvendigvis helt riktig? Svaret er nok mer nyansert enn ja eller nei her. Når det er sagt er jeg derfor interessert i å se hvordan forfatternes blikk har en påvirkning på framstillingene deres, og se hvordan dette kan gi rom for ulike historiske framstillingsformer. Derfor er mitt utgangspunkt at det ikke bare er viktig å undersøke historiske framstillinger i akademisk form, men i denne omgang også inkludere populær og lokalhistoriske framstillinger.

Ved å skrive denne oppgaven er formålet å være en del av diskusjonen som handler om at historikere skriver en viss historie i en viss kontekst de befinner seg i. Corell sier at utgangspunktet i hennes analyse av tre framstillinger om krigen er at «undersøkelser av historieskrivingens historie ikke bare bør se på hvilke temaer historikerne har skrevet om, vel så viktig er det å gå inn i tekstene og undersøke hvordan fortidig virkelighet presenteres i tekst

---

¹³ Kjeldstadli 2016: 306

¹⁴ Corell 2010

og bilder.»¹⁵ Dette i sammenheng med at hun stiller spørsmål til «hvilken betydning det har hvem som forfatter tekstene»¹⁶, der hun vel og merke skiller mellom historikere som akademiske eller ikke-akademiske historikere. På bakgrunn av dette så jeg det interessant å undersøke hvordan akademiske og ikke-akademiske forfatteres blikk og valg kom til uttrykk i framstillingene om de sovjetiske krigsfangene.

Jeg er klar over at det å se på forfatterens rolle i en historisk tekst, eller hvordan valg har betydning, ikke er noe nytt. Mitt utgangspunkt er likevel at det kan være lønnsomt å se på en kombinasjon av det ovennevnte – samt prøve å fange opp bevisste og ubevisste elementer som kan ha betydning for at en tidligere glemt del av historien, og et så følsomt emne som krigsfangene, blir presentert som den gjør der det i denne anledning blir sett på betydningen av forfatternes blikk og valg.

1.5 Begrepsavklaring og avgrensninger

For å øke muligheten til å besvare oppgavens problemstilling er det nødvendig å avgrense flere områder i oppgaven, både tema, problemstilling, teori og empiri, da dette er avgjørende for å kunne svare på problemstillingen.

Under kategorien krigsfanger i Norge under andre verdenskrig, er det flere nasjonaliteter som er representert. Det vil si at det ikke kun er sovjetiske krigsfanger, men også blant annet polske og jugoslaviske. Samtidig vil det være nødvendig å nevne at forfatterne av bøkene jeg skal analysere nevner fanger fra andre nasjonaliteter også uten at dette er det dem i all hovedsak ser på. I denne oppgaven avgrenser jeg tema til å se nærmere på fremstillinger som omhandler de sovjetiske krigsfangene, og dermed vil ikke oppgaven ta sikte på framstillinger om fanger utover dette.

De sovjetiske krigsfangene: Norge i perioden 1941 – 1945 var det omtrent 100 000 sovjetiske krigsfanger. De ble sendt til Norge da behovet for arbeidskraft økte i landet ettersom Hitler og tyskerne hadde ambisjoner om å både påbegynne og ferdigstille flere og flere prosjekter på kort tid. Samtidig som dette var tilfellet, var det også flere nordmenn som ikke ville samarbeide og jobbe under tyskerne, noe som medførte at de var i manko på arbeidskraft.

jeg ser det gjerne nødvendig å understreke kort hva som gir grunnlag for å skille populær, lokal og akademisk historie i denne studien. Tidligere har jeg nevnt at et krav for utvalget av

---

¹⁵ Corell 2010: 10-11

¹⁶ Corell 2010: 20

studieobjekt var at forfatterne var historikere på en eller annen måte. Synne Corell hevder blant annet at det skilles mellom akademiske historikere og andre, deriblant populærhistorikere. Under beskrives det hvordan de ulike skilles i denne studien.

Akademisk historie: Dette er historie som kan sies å være preget av visse retningslinjer i form av et faglig språk, metode og teori. Kjennetegn kan også sies at de ved bruk av faglige begreper deltar i en faglig diskusjon. En som skriver akademisk historie, kan i likhet med lokalhistorie av og til ha et mer begrenset publikum. Likevel finnes det akademiske avhandlinger som i ettertid blir omgjort til bok, noe som er tilfellet for en av studiens undersøkelsesobjekter, Soleim sin bok. På bakgrunn av dette kan det også tenkes at noe av det typiske preget blir fjernet for å legge til rette for et mer allment publikum. Det finnes interesse for historie i samfunnet, og derfor kan det være samfunnsmessig tjent å gjøre en avhandling om til bok for et mer allment publikum. For at det skal kalles akademisk historie, er et viktig punkt at forfatteren faktisk har en faglig bakgrunn. Til forskjell kan både forfatteren av populær og lokalhistorie ha faglig bakgrunn, men er ikke et krav.

Lokalhistorie: Dette er tekster der historie er skrevet om et avgrenset geografisk område. Publikummet av lokalhistorie er mest sannsynlig begrenset til lokalbefolkningen, men dette er ikke alltid tilfellet. I likhet med populærhistorie, stilles det heller ikke krav til at forfatterne har faglig bakgrunn innen feltet, og kan likeså bestå av hobbyhistorikere som skriver historie på fritiden. Dette er det likevel ikke noe fasit på. Lokalhistorie er også en egen fagdisiplin i den vitenskapelige disiplinen, og kan skrives som akademisk avhandling. Dette er derimot ikke tilfelle med denne boken, der forfatterne av *Blod og tårer*, Skarsten og Stokke, er forholdsvis hobbyhistoriker og akademisk historiker.

Populærhistorie: Dette er historie som gjerne er skrevet for et mer allment publikum, og kan vær uavhengig av den historisk faglige disiplinen. Slik jeg ser det, blir ikke disse bøkene skrevet for å «tilfredsstille» et faglig utvalg, en oppdragsgiver eller har et spesielt akademisk preg over seg, noe som kan gjøre disse mer lettlest. Det utelukker imidlertid ikke at de kan være skrevet for et faglig utvalg. Her virker ikke faglig bakgrunn å være et krav, men det forekommer at forfatter er historiker med akademisk bakgrunn. Derfra kan det være nyttig å understreke at forfatteren av denne studiens populærhistorisk framstilling har universitetsgrad i historie. I tillegg er ofte populærhistorie ment som å underholde og engasjere i større grad enn akademisk historie er. Videre i studien blir det referert til populærhistoriske blikk som også inkluderer Westlie sitt preges av at han tidligere har vært journalist.

Geografisk avgrensning: I denne studien blir det sett på hvordan tre forfattere forteller om krigsfangehistorien i Norge. Likevel er det også kapitler i bøkene der forfatterne forteller generelt om Sovjetunionen i krig, hvordan det var i Sovjetunionen og Tyskland på denne tiden, og hvordan det var for krigsfanger i andre land. Som leser er dette informasjon som er relevant for å få en helhetlig historie. Selv om studien i utgangspunktet ser på Norge i perioden 1940-1945, tar iblant studieobjektene stilling til årene i ettertid, både når det gjelder blant annet minnemonumenter, hjemsendelsen/hjemkomsten, og den kollektive erindringen rundt det i etterkrigstiden.

1.6 Tidligere forskning

Søkingen etter relevant litteratur når det gjelder kombinasjonen sovjetiske krigsfanger og betydningen av forfatters blikk og valg i historieskriving, har ikke i mitt tilfelle gitt særlig resultater. Derfor har jeg valgt å gjengi noe av det jeg har funnet inn forbi hver og en av dem. Derimot skal det nevnes at det finnes studier som ser på hvordan det er skrevet om sovjetiske krigsfanger, men da i et historiografisk perspektiv for hvordan historien har endret seg.

Først vil en oversikt over enkelte framstillinger som er skrevet om sovjetiske krigsfanger i Norge etter 1985 fram til 2015 bli framlagt. Her går jeg ikke inn på hva hver enkelt bok spesielt tar for seg, men jeg mener et utvalg av dem kan være aktuelt å nevne da det kan vise utviklingen av forskningen på temaet og fordi dette kan innebære at ulike perspektiv og ulike blikk resulterer i ulike framstillinger som etter hvert er med å gjør historien mer helhetlig. Bøker og avhandlinger med en både bred og dyp oversikt av historien, forfattere som har sett en verdi av å skrive lokalhistorie om hvordan det var i de ulike fylkene og byene, og forfattere som tar et dypdykk i mindre kjente, men alvorlige konsekvenser av temaet. Til felles er de fleste bøkene utgitt etter år 2000. Deretter presenterer jeg noe av den nasjonale forskningen på historieskriving.

1.6.1 Sovjetiske krigsfanger i Norge under andre verdenskrig

I følgende avsnitt vil litteratur om sovjetiske krigsfanger utgitt etter 1985 bli fremlagt. Før 1985 er det for det meste utgitt litteratur av personer som selv har opplevd andre verdenskrig, og dermed skrevet mer som en biografi.

I 1985 gav journalist og forfatter Egil Ulateig ut *Hjem til Stalin: skjebnen til 83,000 russiske krigsfanger i Norge 1945*¹⁷, og to år senere kom journalist og forfatter Tor Jacobsen ut med

---

¹⁷ Ulateig 1985

*Slaveanlegget. Fangene som bygde Nordlandsbanen.*¹⁸ Første hovedfagsoppgave i historie som ble skrevet om dette, *De sovjetiske, polske og jugoslaviske krigsfanger i tysk fangenskap i Norge 1941-1945*, fant ikke sted før 1988 av Birgit Koch, altså 43 år etter andre verdenskrig tok slutt.¹⁹ Historiker Marianne Neerland Soleim publiserte i 2004 sin doktorgrad *Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941 – 1945. Antall, organisering og repatriering*, som i 2009 ble omgjort til bok.²⁰ Denne har i ettertid vært med å inspirere for videre forskning på andre perspektiver med historien. Blant de fremstillingene som har blitt publisert etter 2004 er *Forelebig udö!» Sovjetiske krigsfangar, norske partisanar og russaren «Nils»* av historiker og forfatter Ole-Jacob Abraham i 2007.²¹ *Do svidanija - på gjensyn! dokumentarberetninger om sovjetiske krigsfanger* av forfatter Magne Haugland kom i 2008, og handler om 30 tidligere krigsfanger som blant annet forteller om årene som slave i Norge.²² Sammen ga Michael Stokke og Atle Skarsten ut sin bok *Blod og tårer: sovjetiske krigsfanger og sivile tvangsarbeidere i Rogaland 1941-45* i 2010.²³ I tillegg kom Bjørn Westlie ut med sin bok om *fangene som forsvant – NSB og slavearbeiderne på Nordlandsbanen*²⁴ i 2015. Ovennevnte framstillinger er eksempler for å illustrere hvordan det på 2000-tallet har vært en vekst i antall framstillinger. For å unngå at det kun blir en lang oppramsing av all litteratur som finnes om dette temaet er noe av litteraturen om temaet utelatt. En mer oversiktlig og omfattende framstilling over både nasjonal og internasjonal forskning på sovjetiske krigsfanger i Norge har historiker Gunnar D. Hatlehol gjort.²⁵

1.6.2 Historieskriving som objekt for forskning

Et lite utvalg av forskning på historieskriving blir her presentert. Jeg har kommet over en rekke studier, både mindre og større, som særlig ser på hvordan historie skrives, både generelt og i et historiografisk perspektiv.

Oppgavens studieobjekter viser til at Sovjetunionens deltakelse i den kalde krigen hadde betydning for forskning på krigsfanger i Norge. En av de som ser nærmere på dette er Hatlehol i boken *From Patriotic Memory to a Universalistic Narrative?*²⁶ Hatlehol tar for seg hvordan utviklingen av historikers skriving om krigsfanger i Norge under andre verdenskrig

---

¹⁸ Jacobsen 1987

¹⁹ Soleim 2009: 12

²⁰ Soleim 2009. Studieobjekt 1

²¹ Abraham 2007

²² Haugland 2008

²³ Skarsten og Stokke 2010. Studieobjekt 2

²⁴ Westlie 2015. Studieobjekt 3

²⁵ Hatlehol 2020

²⁶ Hatlehol 2014

har vært, hvor mye det er skrevet om, forsket på, og hvor mye plass det er viet til krigsfangene. Artikkelen tar blant annet for seg hvordan norske historikere ble interessert i fangene i Norge og hva som gjorde at de ble interesserte. Han ser på problematikken rundt at det har vært lite skrevet om eller forsket på krigsfangene i en lang periode fra 2.verdenskrig var slutt, og hvilken konsekvens for historieskrivingen det hadde at Sovjetunionen var med i den kalde krigen. Videre finnes masteroppgaven *Helter og andre allierte: En undersøkelse av fremstillinger av Sovjetunionen i standardfremstillinger av den andre verdenskrig* skrevet av Åshild O. Hugdal. I studien viser Hugdal blant annet hvordan historiske standardfremstillinger i et historiografisk perspektiv fremstiller Sovjetunionen under andre verdenskrig, og hvordan tekstene blir formet av faktorer som omstendigheter, forfatteres subjektive valg av tema, prioriteringer og aktører.²⁷

Her ser jeg det også nyttig å nevne førsteamanuensis i forskningsfelt som arbeidslivshistorie Jan Heiret, forsker iblant annet helse- og medisinhistorie og historiografi Teemu Ryymin og førsteamanuensis i forskningsfelt som medisin- og vitenskapshistorie, deriblant historiefagets historie Svein Atle Skålevåg sin bok *Fortalt fortid: Norsk historieskriving etter 1970*.²⁸ Her gjør de en analyse av elleve tekster som tar for seg ulike historier, og gjør en analyse av et mangfold av tekster i det historiske fagfeltet. Formålet deres i denne boken er å undersøke hvordan norske historikere har formidlet, og formidler historien i perioden 1970 fram til nyere tid. Min tolkning av boken er at forfatterne i hovedsak ser på innholdet i bøkene, hvordan grunnfortellingene fortsatt fungerer som ramme i historiske framstillinger der de konkluderer med den nasjonale historien stadig skrives på nytt. Dette innebærer at nye felt og aktører skrives inn i den nasjonale fortellingen, og som vitner om at det er rom for mer nyanserte og komplekse fortellinger om Norges historie uten at det ødelegger nasjonens historie sin koherens.²⁹

Til slutt er det også aktuelt å nevne Synne Corell sin bok *Krigens ettertid: Okkupasjonshistorien i norske historiebøker* som er en bearbeidet versjon av hennes doktorgrad.³⁰ I denne boken blir det gjort en analyse av de tre norske historiske samleverkene *Norges krig* med tre bind fra 1947 til 1950, *Norge i krig* med åtte bind fra 1984-1987, og *Norsk krigsleksikon 1940-1945* med ett bind fra 1995.³¹ Også denne studien er først og fremst

---

²⁷ Hugdal 2016

²⁸ Heiret, Ryymin og Skålevåg 2013

²⁹ Heiret et al. 2013: 346

³⁰ Corell 2010

³¹ Corell 2010: 9

en historiografisk studie som analyserer hvordan skrivingen av norsk okkupasjonshistorie med årene har utviklet seg. Denne er aktuell å nevne fordi hun i analysen tar utgangspunkt i deler av en teoretisk tilnærming denne studien også gjør. Tekstene hun undersøker blir sett på med ulike øyne. Hun har stilt spørsmål til hvordan de er blitt fremstilt, forfatterens ordvalg, hvilke bilder som er brukt og hvordan de blir brukt, hvilken formidlingsmåte forfatterne har og betydningen det kan ha for historiske framstillinger.

1.7 Disposisjon for oppgaven videre

I kapittel 2 vil metoden som er brukt for å gjøre studiens analyse bli presentert. Deretter blir det gjort rede for hvilken teori som er brukt i studien. Kapittel 3 er inndelt i 4 underkapitler. De tre første underkapitlene er et for hver bok som er analysert og drøftet opp mot relevant teori, deretter blir det i fjerde underkapittelet gjort en sammenligning av disse tre bøkene. I kapittel 4 blir en konklusjon av analysen fra kapittel 3 presentert, og dermed også svar på studiens problemstilling. Kapittel 5 presenterer hvilken litteratur som er anvendt i studien, og til slutt i kapittel 6 følger et vedlegg om egenerklæring med.

2. Metode og teoretisk perspektiv

I dette kapittelet blir det presentert hvilken metode, verktøy og teori som brukes for å analysere tre historiske framstillinger basert på studiens problemstilling. Mitt valg av å ikke bruke én eller to teoretikere er på bakgrunn av at jeg tror studien dermed kan være deltakende i å vise hvor komplekst historieskriving kan være. Med dette menes det ikke at det er eneste måte, men min tanke er at det kan vises på denne måten.

Å være bevisst på valg en foretar seg før og underveis i skriveprosessen, hvilken metode og hvilken teori som en tar utgangspunkt i, er viktig for oppgavens form og resultat. Det vil derfor i dette kapittelet bli redegjort for valg og begrunnelse av metodiske og teoretiske perspektiv.

2.1 Forskningsmetode

Studiens formål og oppgavens forskningsspørsmål styrer hvilken metode en bruker. I dette kapittelet blir det presentert hvilket forskningsdesign og forskningsmetode som er benyttet i denne studien. Deretter er det nødvendig å klargjøre hvordan undersøkelsen er gjort, altså hvordan begrepene blikk og valg er brukt som redskap for å best mulig gi svar på studiens problemstilling. Til slutt blir det også nevnt noen styrker og svakheter valg av studiens metode kan ha.

2.1.1 Forskningsdesign

Ifølge professor i utdanning Robert Thornberg er det to ulike tilnærminger til forskning, og det skilles mellom kvantitativ og kvalitativ forskning. Kvantitativ forskningsmetode ut på at det er talldata og statistikk som anvendes for å forklare noe, i motsetning til kvalitativ forskningsmetode der forsker beskriver virkeligheten gjennom ord og språk. Bruk av den ene metoden utelukker derimot ikke bruk av den andre. Ved en kombinasjon av kvalitativ og kvantitativ metode blir det mixed-method tilnærming til oppgavens forskningsdesign.³² Da formålet med denne oppgaven er å undersøke hvordan historikere skriver historie, eksemplifisert med tre fremstillinger om sovjetiske krigsfanger i Norge under andre verdenskrig, ble det naturlig å se på tekst, og mindre på tall og statistikk for å forsøke å finne svar på spørsmål. Studien baserer seg dermed på en kvalitativ analyse av bøkene *Blod og tårer: sovjetiske krigsfanger og sivile tvangsarbeidere i Rogaland 1941-45*, *Fangene som forsvant: NSB og slavearbeiderne på Nordlandsbanen* og *Sovjetiske krigsfanger i Norge*

---

³² Thornberg 2009

1941-1945: *antall, organisering og repatriering*. Det vil bli benyttet tabell og tall som en metode for fremstilling av enkelte kvalitative funn i analyse og diskusjonskapitlene. Da dette er formidling av kvalitative funn, går det ikke under mixed-methods tilnærmingen.

Det er mulig å dele kvalitative metoder inn i fem kategorier ifølge Thagaard; observasjon, intervju, analyse av foreliggende tekster og visuelle uttrykksformer, analyse av audio- og videoopptak, og internett.³³ Da det blir analysert tre historiske fremstillinger blir det i dette tilfelle gjort en analyse av foreliggende tekster og visuelle uttrykksformer.

2.1.2 Kvalitativ tekstanalyse av foreliggende tekster

Jeg skal undersøke bøkene som en helhet. Dette blir gjort ved å blant annet se på hvordan historikerne har skrevet bok om samme tema, i samme tidsperiode, men at de tar ulike valg og har ulike blikk som har betydning for teksten og kan resultere i tre ulike fremstillingsformer. Målet med oppgaven er verken å lete etter, eller poengtere faktafeil i valgt datamateriale. Tekstanalyse handler ifølge Pär Widén, om å velge ut, og forholde seg til ulike typer teksters innhold, og dermed skape kunnskap om betydning ut ifra hvilken problemstilling oppgaven stiller.³⁴ Thagaard poengterer her at kjennetegnet med kvalitativ tekstanalyse er forskerens rolle ved fortolkning av meningsinnhold ut ifra tekstens virkemidler.³⁵ Hva innebærer dette? Kvalitativ tekstanalyse har sitt opphav i den historiske tolkningstradisjonen hermeneutikk, og handler om at man ved å lese en tekst skal tolke, forstå og skape mening ut fra den, enten med fokus på forfatterens hensikt, eller forskerens tolkning av teksten.

Innen hermeneutisk teori finnes det tre retninger som man tilpasser ut ifra hvilket formål, type studie, metode og problemstilling oppgaven bærer. Slik jeg forstår det, består de ulike retningene av eksistensiell orientert hermeneutikk, der formålet er å forstå forfatteren av teksten man undersøker bedre enn forfatteren selv kan. Mistankens hermeneutikk, der forståelse av tekstens fenomen ved hjelp av å eksempelvis studere hvor ofte enkelte ord blir brukt. Den tredje og videste retningen er allmenn tolkningslære, der *forståelsen* av tekstens budskap har større betydning enn *forklaringen*.³⁶ Med utgangspunkt i oppgavens metode og problemstilling, tilhører studien, slik jeg forstår det, eksistensiell orientert hermeneutikk. Fordi jeg ikke har kjennskap til forfatterens forhold til teksten, kan det likevel være upassende å påstå at jeg har mulighet til å forstå teksten bedre enn forfatteren selv kan. Det blir derimot

---

³³ Thagaard 2018: 12

³⁴ Widén 2009

³⁵ Thagaard 2018: 17

³⁶ Westlund 2009

ikke kun sett i den ene retningen innen hermeneutikken. Da formålet var å se på hvordan historikere skriver historie, med fokus på forfatterens blikk og valgs betydning for bokens struktur og innhold, var det også nødvendig å se på innholdet i de ulike bøkene. Derfor var hensiktsmessig å se på forfatteren i sammenheng med tekstens innhold.

Ved en kvalitativ tekstanalyse følger visse grunnleggende retningslinjer for hvordan en analyse utføres. Eksempelvis kan en tekst tolkes gjennom det som Widén kaller de tre analytiske dimensjoner. Dette innebærer at man med den første dimensjonen ser på forfatteren og hans tilskrevne betydninger i teksten, den andre dimensjonen undersøker tekstens form og innhold, imens med den tredje dimensjonen tolkes betydningen teksten får i møte med omgivelser.³⁷ For å kunne forklare nærmere hvilke dimensjoner denne oppgaven befinner seg innenfor kan vi igjen ta utgangspunkt i oppgavens formål; Hvordan kan mine eksempler om sovjetiske krigsfanger i Norge belyse rollen av forfatterens blikk og valg i historieskriving? Ved å se på hva dette betyr i møte med historiske fremstillinger blir det sett på tekstens form og innhold i sammenheng med forfatterens blikk og valg, altså betydningen forfatteren selv har tilskrevet teksten. Studien befinner seg med andre ord innenfor tekstanalysens første og andre dimensjon. I mitt tilfelle er det viktig å være klar over en utfordring som følger med når jeg også ser på forfatteren. Da jeg ikke har hatt noe kontakt med noen av forfatterne til bøkene jeg undersøker, foruten én e-post til Stokke med spørsmål om hvor i landet han er fra, er det nødvendig å poengtere at det blir gjort subjektive tolkninger av forfatterens intensjon og valg. Sikre antakelser overfor forfatters intensjon og valg er dermed noe som uteblir.

2.1.3 Blikk og valg

I en kombinasjon fra overnevnte vitenskapelig teori, og inspirasjon fra historikerne Jörn Rüsen, og Claudia Lenz og Trond R. Nilssen har jeg valgt å se på forfatterens blikk og valg av historiefremstillingene. Slik jeg forstår det, mener Rüsen at historieskriving alene ikke blir sett på som en funksjon for forskning, men også som et selvstendig arbeid av historikeren, og at historikeren ikke bare er drevet av forskning. «The writing of history is seen not as only as a function of research, but as an independent act of the historian that is not derived from research alone.»³⁸ Det vil si at forfatterne av bøkene i denne studien gjerne ikke har skrevet fremstillingene kun på bakgrunn av relevant forskning, men at det også kan innebære andre faktorer som har drevet de til å skrive. Med selvstendig arbeid tolker jeg det slik at forfatterne av historiske tekster tar selvstendige valg ut ifra hvordan de ønsker at deres resultat av

---

³⁷ Widén 2009

³⁸ Rüsen 2005: 83

framstillingen skal bli. Dette utsagnet fikk meg til å utforske hvordan jeg kunne anvende det som inspirasjon for hvordan jeg ville analysere og undersøke de tre historiske framstillingene. Etter hvert kom jeg fram til at det kunne være av interesse å se på valg; hvilke faktorer er det som har drevet de ulike forfatterne, og hvilke valg er blitt gjort på veien som har påvirket boken? Rüsen har i tillegg systematisert ulike prinsipper ut ifra spørsmål som handler om bekymringen når det gjelder den komplette strukturen ved historiske studier som en disiplin. Et av disse prinsippene handler om funksjonen det har å orientere mennesker i historien. I tillegg er det hentet inspirasjon fra Lenz og Nilssen som tar utgangspunkt i hvordan historie konstrueres gjennom tre prinsipper, som i korte trekk kan sies å handle om forfatternes utvalg og hvordan fortellingen blir satt sammen til en meningsfull tekst.³⁹ Dette har inspirert meg til å se mer i den retning, og stille spørsmål til hvordan forfatternes blikk har betydning for framstillingene deres.

2.1.4 Styrker og svakheter

Da jeg valgte en kvalitativ analyse av utvalgte bøker istedenfor andre kvalitative, eller kvantitative metoder, var det på bakgrunn av at det kunne gi meg en god mulighet til å svare på problemstillingen. Denne type analyse krevde at jeg leste bøkene flere ganger, med forskjellige øyne, noe som var tidskrevende, men nødvendig. For å øke validiteten noterte jeg underveis når jeg leste bøkene. I tillegg var dette et hjelpemiddel slik at detaljer og hendelser boken foretok seg som kunne være viktige for min analyse ble fanget opp, og at jeg heller tok for mye notater enn for lite for å få med relevante observasjoner. Med dette er sannsynligheten mindre for at jeg har gått glipp av noe som er skrevet som kan ha betydning i oppgaven min, og gi et mer utfyllende svar på problemstillingen. Det er derimot alltid en viss sjans for at en har gått glipp av noe fra empirien som kan være med å styrke oppgaven og visse svar på problemstillingen.

At jeg valgte å undersøke tre bøker var en risiko med tanke på tid, og muligheten til å gå i dybden. På den andre siden visste jeg at tre bøker, istedenfor for eksempel 2, kunne gi muligheten for å gi oppgaven muligheten til å sammenligne disse i et bredere perspektiv, og kunne gi et mer dekkende svar på studiens problemstilling. I tillegg vil en slik kvalitativ tekstanalyse innebære mindre objektivitet enn en kvantitativ tilnærming kunne gitt. Dette har jeg under prosessen vært bevisst på, og med det forsøkt å unngå at det har påvirket studien negativt.

---

³⁹ Lenz og Nilssen 2011: 17

2.2 Teoretiske perspektiv

I dette kapittelet blir det redegjort for hvilke teoretiske perspektiv som blir brukt i oppgavens analysekapittel.

Å skrive historie handler blant annet om valg. Blant annet hva de skal skrive om, hvilket publikum vil de nå, og hvordan de skal formidle historien. Her ser jeg det først og fremst nødvendig å definere historie. Begrepet har flere definisjoner, og jeg har valgt å ta utgangspunkt i historiker Jan Bjarne Bøe sin definisjon. Han definerer historie som «en fortid som enkelte selv har gjennomlevd, eller som er blitt ham fortalt. Historie framstår i bøker og annen skriftlig tekst, i filmer og fotografier, i jubileeer og minnesmerker og i ritualer og væremåter.»⁴⁰ Slik jeg tolker det finnes historien, eller spor av historien, stort sett over alt man ser eller beveger seg. Det kan i den sammenheng ofte være aktuelt å stille spørsmål til hvem som har skrevet eller skriver historien, og å verdsette viktigheten av å være undrende når det gjelder fremstillingen av historie. Selv mener jeg historiefaget handler mye om å være historiebevisst. Slik jeg tolker Bøe handler dette om menneskers evne til å tolke fortiden, forstå nåtiden og hvordan en ser på framtiden har en virkning på vår identitet, hvem vi er og hva vi gjør.⁴¹ Bøe skriver også at «Folk har tenkt på hvem som forteller, fordi fortellerens blick avgjør hva som fortelles – hvilke deler av fortiden som belyses, hva som utelates, og hvilket budskap historien har.»⁴² Dette er relevant i den måte at det i denne studien spesielt blir sett på betydningen av forfatterens blick og valg.

I det Bøe mener at historie er fortiden enten gjennomlevd eller noe presentert for dem, legger Jörn Rüsen til at «The human past is not automatically history. The present must give the latent historical character of the past the status of history».⁴³ På den måten jeg forstår har hendelser i fortiden ikke automatisk er en del av historien, før nåtiden aksepterer at den er det. Lenz og Nilssen skriver også at «Det meste som har skjedd blir glemt, det som huskes, huskes bare fordi nye generasjoner kan knytte betydning til det».⁴⁴ Det tok over 40 år før historien om de sovjetiske krigsfanger i Norge var del av den offentlige krigshistorien. Hva skjer når «glemte» hendelser fra fortiden blir undersøkt, nedskrevet og gitt ut som bøker? Så lenge det er fagbøker tilgjengelig for alle, er det av interesse å undersøke i hvilke ulike former historien

---

⁴⁰ Bøe 2006: 15

⁴¹ Bøe 2006

⁴² Bøe 2006: 14

⁴³ Rüsen 2005: 82

⁴⁴ Lenz og Nilssen 2011: 17

blir fremstilt, og hva er det med disse bøkene som gjør at samfunnet nå aksepterer en tidligere ukjent del av krigshistorien?

Som tidligere nevnt, er det ikke skrevet mye litteratur om emnet før rundt 1990-2000 tallet. Dette kan skyldes det den norske folkloristen Anne Eriksen tar opp i sin bok *Det var noe annet under krigen*.⁴⁵ Landet Norge, som en nasjon, var opptatt av å bygge opp landet igjen etter andre verdenskrig. Dermed ble historier som bandt nordmenn sammen satt lys på, og marginaliserte grupper svakt representert. Eriksen sier også noe om en typisk etterkrigstradisjon der framstillinger som tar for seg fortellinger om krigen har en «utpreget tredelt struktur og består av fasene overfalt – okkupasjon – frigjøring», som varierer i både størrelse og innhold.⁴⁶ Enkelt, men presist forklart sier Eriksen, slik jeg forstår, at man med stor sannsynlighet vil kunne finne, uavhengig av hvilken bok en leser om andre verdenskrig i Norge, en slik struktur. Med andre ord tyder det på at de tre studieobjektene i denne oppgaven også disponerer denne tredelingen. På den andre siden er det interessant å stille spørsmål til hvorfor dette er en typisk etterkrigstradisjon. Handler det om å sette leser inn i bakgrunn for hva, hvordan og hvorfor det skjedde? Andresen et al. skriver at i den grad det finnes kilder av en hendelse, er det mulig å analysere det historisk, og at disse analysene bærer preg av samme mål; sette fenomenet som undersøkes i en historisk sammenheng, kontekstualisere det, og deretter prøve å historisere det på deres premisser.⁴⁷ Oppgavens studieobjekter har i mer eller mindre grad det Eriksen kaller en typisk etterkrigstradisjon ved en tredelt struktur. Da dette blir ansett som et poeng, vil noe av poenget med historiske framstillinger falle bort om en ikke setter historien inn i kontekst. I studiematerialets tilfelle, har alle gjort dette på ulike måter. Noen ser på hvordan andre verdenskrigs brøt ut i Norge, hvordan nordmenn reagerte, og grunner til at sovjetiske krigsfanger ble en del av den mørke siden av krigshistorien. Samtlige forfattere har også valgt å supplere framstillingene deres med fakta og tanker om sovjetiske krigsfanger i Norge som et glemt, eller underkommunisert emne, altså knyttet dette opp til nåtiden.

Historiebruk

Jeg har gjort meg kjent med blant annet professor i historie Klas Göran Karlsson og hans utvikling av typologi når det gjelder ulik bruk av historie. Da dette ikke er en ren historiebruksundersøkelse der dette ikke blir anvendt i denne studien, har jeg ikke sett det

---

⁴⁵ Eriksen 1995

⁴⁶ Eriksen 1995: 31

⁴⁷ Andresen, Rosland, Ryymin og Skålevåg 2012: 19

nødvendig å utdype videre. Jeg ser det derimot relevant å gi en kort forklaring på hva deler av historiebruk går ut på fordi det i samtlige av studieobjektene blir brukt historie i framstillingen deres.

Historien er i endring ettersom ny informasjon blir gjenoppdaget, og det skapes kontinuerlig ny historie, både kollektivt, men og på individnivå. Alt er historie, og historien blir brukt hver dag for å enten minnes eller glemmes noe, bevisst eller ikke. På et faglig nivå kalles dette historiebruk. Bøe har denne definisjonen på det

faget historiebruk befinner seg på et metaplan: det er ikke empiri, men bruken av empiri; det er ikke de fortidige oppfatninger, men oppfatningen om oppfatningene som er i fokus. Det er kort sagt tenkningen om tenkningen som er det sentrale.⁴⁸

Slik jeg tolker det i sammenheng med denne studien, kan det ved å se på betydningen av forfatterens blikk og valg i møte med framstillingene om krigsfangene, eksemplifisere hvordan de ulike forfatterne har brukt historien på ulike måter for å forme framstillingen slik de selv ønsker. Forfatterne av oppgavens studieobjekter har anvendt utdrag fra fangers dagbøker, samt kilder fra ulike arkiv, dokumenter, aviser med mer, og forsøkt å lage en så korrekt framstilling som mulig. Bøe skriver også at «betydningen av historiebruken er at visse forhold som anses som viktige, blir husket – og motsatt at andre forhold som ikke betyr noe, blir glemt.»⁴⁹ Dette er i samsvar med det som tidligere er omtalt som forfatterens valg, og dets betydning for bøkene. Her sier Bøe, slik jeg tolker det, at valg blir gjort både før og underveis i skriveprosessen av hva som skal inkluderes og forvises. Hvem er det som avgjør hva som skal skrives om? Det kan bli noe urettferdig å legge hele ansvaret over på forfatterne, da en bok sjelden blir gitt ut uten et forlag og en eller flere partnere, noe som også er tilfelle for de tre framstillingene som blir undersøkt her. Det blir derimot referert til som «forfatterens valg» videre.

Ved å gå dypere inn, og undersøke hvordan, på hvilken måte, og til hvilket formål historien er brukt, kan en få mer kunnskap og et mer komplett bilde av hva historikerne vil kommunisere og videreføre til resten av samfunnet. Ved å undersøke dette i kombinasjon med betydning av forfatterens blikk og valg kan en få innblikk i hva de mener er viktig å videreføre og hvorfor.

Denne studien ser på det komplekse. Det vil si at det blir undersøkt hvordan historien om de sovjetiske krigsfangene har blitt brukt og videreformidlet. Ved å se på betydningen av deres

---

⁴⁸ Bøe 2006: 9

⁴⁹ Bøe 2006: 18

blikk og valg i sammenheng med at de har valgt å fortelle denne historien, kan også åpne opp for en mulighet til å forstå historiens rolle i samfunnet, og fortidens betydning for nåtiden.

Historisk bevissthet og kollektiv erindring

Å snakke om at dette kapittelet i norsk krigshistorie har vært glemt, skjult, eller underkommunisert, kan ha medført at dette havnet på skyggesiden av nordmenns kollektive erindring. Corell sier at historieskriving kan forstås som en aktivitet som en del av den kollektive erindringen.⁵⁰ I den anledning kan det også være aktuelt å snakke om disse historiske fremstillingene som et bidrag til å utvikle nordmenns historiebevissthet. Noe som ifølge historiker Bjørn Knutsen, «har å gjøre med hva mennesker tenker og hvorfor de tenker slik de gjør.»⁵¹ Lenz og Nilssen har en utdypet forklaring på hva det betyr. De sier at «Tenkingen omkring historiebevisstheten har som mål å øke vår innsikt i de prosessene som knytter fortiden til vår (sans av) identitet – våre forestillinger om «hvor vi kommer fra» og «hvordan vi ble til det vi er i dag».⁵² Med andre ord kan det sies at historiebevissthet beveger seg flere retninger, og inneholder premisser for både fortid, nåtid og framtid.

En studie av historisk bevissthet og kollektiv erindring omkring de østeuropeiske krigsfangene i Norge er allerede gjort ved Knutsen sin masteroppgave fra 2001.⁵³ Han knytter en sammenheng mellom historiebevissthet og erindring, der det å være historiebevisst er avhengig av å erindre, men at det ikke gjelder motsatt. Imens historiebevissthet er en tenkemåte der erindring er et nødvendig element, er erindring personlige erfaringer fra fortiden, og er med det ikke avhengig av historiebevissthet.⁵⁴ Kollektiv erindring kan derfor sees på hvordan et kollektiv av personer husker, enten av egne erfaringer, eller fordi noen har fortalt oss det. I korte trekk kan man ta å eksemplifisere med hvordan erindringen av motstandsarbeidet blant nordmenn under krigen har vært sentralt, og at dette har vært med å påvirke nordmenns kollektive erindring, som igjen kan ha en påvirkning på vår identitet og historiebevisstheten. Forfatter til et av studiens undersøkelsesobjekter, Soleim, skriver i sin bok at «Hendelser som er ugunstige for oppbygging av en positiv identitet, vil ofte fortrenkes, mens hendelser som er gunstige for en slik identitetsbygging vil fremmes. Slik sett vil

---

⁵⁰ Corell 2010: 13

⁵¹ Knutsen 2001: 6

⁵² Lenz og Nilssen 2011: 19

⁵³ Knutsen 2001

⁵⁴ Knutsen 2001: 12

begrepene identitet, historiebevissthet, erindring og erindringspolitikk henge sammen og påvirke hverandre gjensidig.»⁵⁵

Ut ifra dette, kan det tolkes at historiens elementer, om det være bevisstheten eller erindringen det medfører, er komplekst. En del henger enten sammen, eller kan ha den funksjon at det påvirkes av noe annet, slik denne oppgaven også ønsker å vise. Formidling av historien er en betingelse for historiebevissthet. Forfatterens blikk og valg kan ha betydning for hvordan denne formidlingen blir gjort. Her har jeg også lyst til å nevne Eriksen som sier at fortiden blir bygget opp av alle, og at vi deltar på ulike måter. I denne studiens tilfellet deltar de ulike forfatterne gjennom akademisk historieforskning, populærhistorie eller lokalhistorie. Det handler om å «binde sammen disse ulike sidene i historiebevisstheten» der de mange krigsfortellingene blir et «kor med mange stemmer.»⁵⁶ I denne studiens sammenheng ser jeg det relevant, fordi det blir sett på tre norske historikers ulike blikk som sammen er med på å bygge opp de sovjetiske krigsfangers historie i Norge.

Videre er kapittel 2.2 delt inn i to underkapitler. *Historikere skriver historien og Betydningen av forfatters blikk*. I det første kapittelet blir det først gjort kort rede for noen av historiker Leidulf Melve sine tanker om historieskriving generelt. Deretter vil en utdypende forklaring på hvorfor Jörn Rüsen, Claudia Lenz og Trond R. Nilssen har vært inspirasjon til å se på forfatterens blikk og valg, og betydningen de elementene kan ha i møte med historiske framstillinger, skrevet av akademiske eller ikke-akademiske historikere. Corell påpeker at spørsmålet angående betydningen av om forfattere er akademiske eller ikke-akademiske historikere er aktuelt å stille.⁵⁷ Utover det blir det presentert relevant supplement av annen teori fra spesielt Kjeldstadli. I kapittelet som tar for seg betydningen av forfatters blikk blir det presentert teori fra blant annet Corell og Andresen et al. med flere som tidligere har sett på elementer som blant annet forfatterens valg av språk, bildebruk, formidlingsmåte, og hvilket publikum de har ønsket å nå, og hvilken betydning dette kan ha for framstillingen.

2.2.1 Historikere skriver historien

Historieskrivingen har lenge eksistert, men tall på hvor lenge er vanskelig å være sikker på. Denne studiens tid og størrelsesbegrensning gjør det nødvendig å gjøre utvalg, og derfor vil det ikke her bli redegjort for en utdypet forklaring.⁵⁸ Helt sikkert er at historieskrivingens

---

⁵⁵ Soleim 2009: 366

⁵⁶ Eriksen 1995: 15

⁵⁷ Corell 2010: 20

⁵⁸ En utdypende forklaring kan en få ved å lese blant annet Leidulf Melve sin bok *Historie: historieskriving frå antikken til i dag* fra 2010

historie er lang, og har hatt utvikling i hva som tillegges betydningen av begrepet. Melve skriver det slik «kvar periode, kvar generasjon og kvar person har ein tendens til å definere historieskrivingas form og funksjon på nytt att, delvis som reaksjon på tidlegare oppfatningar, men fyrst og fremst som refleksjon av samfunnstilhøve». ⁵⁹ Kan en ut ifra dette si at basert på hvilken tid man lever i, og hvordan samfunnet rundt er, virker til å dominere hvordan historieskriving har vært til ulike tider? Ut fra det Melve sier om eksempelvis 1800-tallets historieskriving som var preget av blant annet stater og politikk kan det virke som det er tilfellet. «Uavhengig om dei no var i ferd med å samlast (Tyskland, Italia) eller på veg ut av union (Noreg)», ble historie brukt som «ideologisk forsvar av det nasjonale.»⁶⁰ Selv om dette var typisk for 1800-tallet, kan det være noe ufullstendig svar kun basert på dette. Ser man videre til historieskrivingens tradisjon på 1900-tallet, som er preget av første og andre verdenskrig, etterfulgt av den kalde krigen, og tar Norge som eksempel, kan man lenge se at landet, og at det å bygge opp landet igjen med positive forestillinger om nordmenns heltedåd var objekt for forskning. Videre kan man i korte trekk si at historieskriving på 2000-tallet har sine typiske trekk i at det inkluderer hverdagsliv, glemte grupper og mindre flatterende sider ved krigen.

Videre blir det kort gjort rede for hvorfor Rüsen, Lenz og Nilssen har vært inspirasjon i denne studien. Fra Rüsen henter jeg inspirasjon fra kapittel 5 *What is Historical Theory?* i boken *History: Narration, interpretation, orientation*.⁶¹ Fra Lenz og Nilssen er inspirasjon hentet fra første kapittel *Innledning: historiekultur, historiebevissthet og historisk kompetanse* i boken *Fortiden i nåtiden*, skrevet av Lenz og Nilssen.⁶²

Jörn Rüsen

Deler av den tyske historikeren Rüsen sine tanker når det gjelder skriving av historiske framstillinger har vært aktuelle å orientere seg i. Han har noen aktuelle poeng og tanker som videre i studien har blitt brukt som inspirasjon for min analyse. Slik jeg forstår det mener han det er riktig å se på faktorer som sammen utgjør historisk studie som fagdisiplin, og som et akademisk felt, og har delt dem inn i fem prinsipper. ⁶³

---

⁵⁹ Melve 2010: 243

⁶⁰ Melve 2010: 244

⁶¹ Rüsen 2005

⁶² Lenz og Nilssen 2011

⁶³ Rüsen 2005: 81-82

1. Interesse frembringer historisk kunnskap, basert på en persons behov for å orientere seg selv i det daglige liv - behov som er avgjørende for historisk tenking (needs of orientation)
2. Dominante perspektiver på den menneskelige fortiden, plassere historie i en meningsfull sammenheng med nåtiden og fremtiden (directive views of the historical interpretation of past experiences)
3. Prinsipper som utgjør historisk metode som sett av regler for empirisk forskning (empirical methods of research)
4. Prinsipper som angår de former for historiografi hvor historisk kunnskap, som har blitt tilegnet forskning, adresseres til potensielle mottakere (forms of representations)
5. Prinsipper som gir historiografi en funksjon i den nåværende kulturen (som er historiens historiens historie) - funksjonen til å orientere mennesker i løpet av tiden (functions of orientation).

Ut ifra min tolkning av prinsippene er ikke alle like relevante i denne studien. Det har bakgrunn i spesielt to årsaker. Rösen hevder at spørsmål om historiske studier adresserer menneskers behov i samtiden, og hvordan dette er med å orientere de i hendelser fra fortiden, er viktige for historiske studier innen et akademisk fagfelt.⁶⁴ I dette er jeg ikke uenig. Betydningen av setningen kan likevel tolkes til at det kun henvises til historiske fremstillinger som akademiske tekster. Denne studien ser ikke bare på akademiske, men også lokal og populærhistoriske tekster. Den andre grunnen er fordi jeg ikke ser det formålstjenlig å anvende samtlige punkter i sammenheng med denne studien. Derimot er Rösens artikkel aktuelle i deler.

Det som har vært med på å inspirere meg til å se nærmere på forfatterens blikk og valg er Rösens punkter som en helhet, og ikke hver for seg. Slik jeg forstår de, handler det blant annet hvordan historiske tekster blir framstilt ulikt ut ifra hvilket publikum som skal nås, og hvordan de ulike er kapable til å plassere fortiden på en meningsfull måte for mennesker i nåtiden, men også for framtiden. Dette innebærer i så måte at forfatterne av studieobjektene har ulike måter å skrive tekstene sine på. Hvorfor det er tilfellet, adresseres og blir gjort rede for i analysen. Det er ingen fasit på hvordan en historiker sitt blikk påvirker en historisk tekst, men at det har en form for betydning kan resultere i at det også kan føre til begrensninger eller muligheter for hvordan framstillingen tar form. I tillegg hevder han at historieskriving ikke bare blir sett på som en funksjon for forskning, men også som en uavhengig handling gjort av

---

⁶⁴ Rösen 2005: 82

historikeren selv.⁶⁵ Slik jeg forstår det kan historieskriving innebære at uavhengig om teksten er skrevet i anledning forskning, på oppdrag eller noe annet, ligger det alltid til grunn individuelle vurderinger og valg fra forfatteren selv. Dette poenget var med å inspirere meg til å se nærmere på hvilke valg forfatter tar, og hvilken betydning dette kan ha for historiske tekster. Inspirasjon fra Rüsen står derimot ikke alene som bakgrunn for utvikling av blikk og valg som grunnlag for studien.

Claudia Lenz og Trond R. Nilssen

I boken «fortiden i nåtiden» skrevet av Lenz og Nilssen, tar de her utgangspunkt i hvordan historie konstrueres, og har forklart det gjennom tre prinsipper:

1. Å velge ut betydningsfulle elementer av fortiden (og neglisjere/glemme andre).
2. Å sette disse elementene sammen på en koherent og meningsfylt måte – å etablere en fortelling.
3. Å knytte denne fortidsfortellingen på en meningsfull måte til nåtiden og til framtidss forventningene.⁶⁶

Forfatterne i de tre utvalgte bøkene som er objekter for analyse i denne studien har sannsynligvis bevisst skrevet for et bestemt publikum, og det blir derfor i lys av overnevnte punkter relevant å legge til «for hvem»? Hvem de har skrevet for blir et aktuelt spørsmål i studien, altså forfatterens blikk, måten de forteller historien, og hvilke valg de gjør for å tilfredsstille publikum kan ha betydning for tekstens form og innhold. Bevisstheten over min rolle her blir viktig å poengtere. Jeg skriver «kan ha betydning» fordi uten direkte kontakt med forfatterne er det kun en antakelse om at dette er tilfellet. Dette medfører at det er vanskelig å si at noe er sikkert da analysen blir gjort på metanivå. På den andre siden hadde det vært unødvendig å gjøre denne studien om det ikke var mulig å tenke seg til at en kan finne svar på noe uten direkte kontakt med forfatterne selv. I sammenheng med spørsmål om hvem det er meningsfullt for, er forfatterens blikk relevant å se på. Hvilket blikk har forfatterne, for å treffe et bestemt publikum? Utgangspunktet mitt her er at en kombinasjon av blikk og valg kan påvirke bokens helhet, og at dette er bevisst for å kunne skape en viss følelse hos publikum. Hvordan ønsker de å appellere til publikum? Dette støttes også av

---

⁶⁵ Rüsen 2005: 83

⁶⁶ Lenz og Nilssen 2011: 17

Kjeldstadli som mener at «Vi må kunne spørre hvorfor historikeren skriver dette. Hvem skriver han eller hun for?»⁶⁷

Lenz og Nilssens tre prinsipper om hvordan historie konstrueres tar utgangspunkt i at det velges ut betydningsfulle elementer av fortiden, sette disse sammen på en meningsfylt måte, og knytte fortidsfortellingen til nåtiden og framtidforventningene på en meningsfull måte. Å ha disse tre prinsippene, og lete etter om forfatter av hver bok gjør dette, kan på en side være en hjelpsom måte å se hvordan forfatter gjør sine valg når de har skrevet boken. Derimot synes jeg at det er flere faktorer som spiller en rolle, og at det i denne studien ikke var passende å følge noen få prinsipper alene. Derfor ble det sett nødvendig å legge til noen teoretiske synspunkt fra andre.

«En objektiv, saklig, upartisk og verdifri fremstilling av historien» – er det mulig?

Man kan til tider observere det vanskelige skillet mellom å være objektiv og nærmest prøve å kamuflere sammenhengen historiske framstillinger har med mennesker, og det å ikke la egne verdier, holdninger og valg ødelegge lesernes tillit til en fremstilling. Noen kan mene at det er mulig å være objektiv i møte med historieskriving, imens andre mener dette kun gjelder til en viss grad, og at det å være objektiv ikke nødvendigvis innebærer å utelukke alle subjektive innspill. Her skriver Kjeldstadli at «noen ganger kan det være grunn til å minne om at historie tilhører humaniora.»⁶⁸ Dette er relevant fordi et av studiens formål er å se på betydningen forfatternes valg kan ha, og et valg mener jeg ofte er subjektivt. Det er en avgjørelse forfatter gjør, gjerne basert på egne tanker, erfaringer, eller forventninger fra kollegaer og venner. En lokalhistoriker har muligens andre normer eller forventninger enn en journalist eller en akademiker. Framstillingen tar form etter hvilke valg som blir gjort, samtidig er det subjektive tolkninger av kilder og tidligere tekster. Hvor går grensen på hva som kan sies å være objektivt?

Kjeldstadli diskuterer hvorvidt objektivitet i historiefaget er mulig. Han videreformidler Göran Hermeréns som sier at det ideelle er at historie skal være objektiv, noe som «kan bety at den er saklig, at den ikke er misvisende, at den er upartisk, og at den er verdifri.»⁶⁹ Slik jeg tolker det, kan dette innebære at den skal være fri fra forfatternes egne tanker og meninger om det de skriver om. Selv mener Kjeldstadli at en framstilling kan være upartisk. I følge Rösen

---

⁶⁷ Kjeldstadli 2016: 308

⁶⁸ Kjeldstadli 2016: 313

⁶⁹ Kjeldstadli 2016: 305

er det et dilemma om det i det hele tatt er mulig å være objektiv på tross av synspunkt og perspektiv.⁷⁰ Er det mulig? Kjeldstadli refererer i sin bok til Edvard Bull som sier at

Historikeren må søke å nå fram til et publikum, han må, med andre ord, skrive slik at han på en eller annen måte engasjerer sine lesere. (...) Leseren må få inntrykk av at det som legges fram, på en eller annen måte er viktig og interessant. Forskerens eget engasjement kan spille en positiv rolle i denne sammenheng.⁷¹

Balansen her er viktig, men vanskelig. Som Kjeldstadli sier «Nettopp fordi historie er samfunnsmessig viktig, trenger vi en historie som er objektiv i den forstand at den er saklig og ikke villedende.»⁷² Er det viktigere for noen å holde en viss objektivitet enn andre, eller er det viktig uavhengig av om man har et akademisk eller ikke-akademisk blikk? Kanskje vil noen si at populærhistorie kan være mer engasjerende enn historie lagt fram som typisk lokal eller akademisk fremstilling, men hva betyr det? Forfatterne skal likevel treffe det tiltenkte publikum. Der Bull hevder at for å engasjere publikum kan forskernes eget engasjement spille en rolle, mener jeg at dette avhenger av hvilket blikk forfatteren har. Om forfatterens engasjement kan gå på bekostning av formelle krav eller saklighet, kan det derimot være nødvendig å vurdere hvor engasjert forfatteren selv bør være. Selv om det for forfattere av eksempelvis populærhistorie kan være avgjørende å engasjere, vil dette også være viktig for Soleim med sitt akademiske blikk. Dette fordi som Kjeldstadli hevder «Historien bør ha en samfunnsmessig bruksverdi og ikke bare en akademisk bytteverdi i kampen om stillinger og prestisje i fagkollegers øyne.»⁷³ Dessuten er det ikke avhandlingen til Soleim som er studieobjekt i denne oppgaven, men en framstilling basert på avhandlingen hennes, der visse elementer fra avhandlingen muligens kan være tatt vekk ved omgjørelse til bok.

Å skape engasjement blant publikum vil trolig være viktig uavhengig av forfatterens blikk og publikum. Poenget er at man nødvendigvis ikke engasjerer publikum på samme måte. Det avhenger av hvem tiltenkt publikum er. Dessuten vil målet om å engasjere publikum alene være noe meningsløst i en historisk tekst der andre elementer også er viktig, og gjerne viktigere. Der Soleim gjerne har blikket rettet mot et mer akademisk publikum, men også mot et mer allment publikum, virker Westlies populærhistoriske blikk å kun se mot et allment publikum, imens Skarsten og Stokke sitt publikum virker noe mer begrenset, altså til

---

⁷⁰ Rösen 2005: 82

⁷¹ Kjeldstadli 2016: 314

⁷² Kjeldstadli 2016: 315

⁷³ Kjeldstadli 2016: 314

innbyggerne i Rogaland. Tretvik skriver at publikum av lokalhistorie er sammensatt og har ulike forutsetninger. Videre skriver hun at ved formidling av lokalhistorie til kommende generasjoner, kan en tenke historiefordling i et større perspektiv der hun peker på at forfatterne gjerne må forklare noe litt bedre enn man ellers ville gjort, og ikke ta all detaljkunnskap for gjeves. «slik gjer ein lokalhistoria meir allmenngyldig og meir aktuell for ein større lesarkrins». ⁷⁴ Med det sagt, kan det sies at betydningen av forfatterens blikk kommer fram også i denne sammenheng.

2.2.2 Betydning av forfatters blikk

«Å skille mellom akademisk historie, populærhistorie og andre historiske framstillinger er svært vanlig blant faghistorikere, men ikke alltid godt begrunnet.» ⁷⁵

Sitatet er fra Corell i boken *Krigens ettertid. Okkupasjonshistorien i norske historiebøker*. Videre skriver hun at det omtrent blir tatt som en selvfølge at akademiske historietekster sitt mål er å utvikle historisk kunnskap, og at annen type historie er til for mer allment publikum, og skrevet for blant annet underholdningen og undervisningens del. ⁷⁶ Bak alle typer historiske framstillinger, akademisk eller ikke, er det forfattere, uavhengig av bakgrunnen deres. Her skiller Corell mellom akademiske historikere og de andre. Med «de andre» er det her eksempelvis journalister. ⁷⁷ Mitt materiale består av 3 bøker der 3 av 4 forfattere er historikere med universitetsgrad i faget, og én hobbyhistoriker. Bøkene de har skrevet er forskjellige i form med ulikt perspektiv, og formidler historien på tre ulike måter gjennom tre ulike bøker. I denne studien er det blant annet dette jeg undersøker. Det er, som Corell skriver, et uavklart spørsmål «hvilken betydning det har hvem som forfatter tekstene, akademiske eller ikke-akademiske historikere», ⁷⁸ og at dette er et spørsmål som angår historiefaget som profesjon i forhold til historie som erindringsarbeid. Er det historikernes blikk og valg som påvirker hvilken retning den historiske framstillingen tar? Om en skulle besvare dette spørsmålet med et ja/nei svar, kan det være vanskelig å tenke noe annet enn at det selvsagt kan påvirke teksten, men på hvilken måte kan det det? Soleim sin akademiske avhandling omgjort til bok, i forhold til Westlie sin med sitt populærhistoriske blikk som kan sies å være preget av hans tidligere yrke som journalistisk, og Skarsten og Skokke sin bok med lokalhistoriske fortellinger, er på flere måter både ulike, men også like. Den mest opplysende likheten er at de

---

⁷⁴ Tretvik 2004: 12-13

⁷⁵ Corell 2010: 11

⁷⁶ Corell 2010

⁷⁷ Corell 2010: 20

⁷⁸ Corell 2010: 20

alle skriver om sovjetiske krigsfanger i Norge under andre verdenskrig, og at tre av fire av de er historikere.

Når det gjelder lokalhistorie skriver Tretvik at det i debatten om hva dette bør være så «kan det trekkast opp eit hovudskilje mellom lokalhistoria som eigenverd, dvs. lokalhistorie som mål i seg sjølv, og lokalhistorie som byggjestein for nok anna, dvs. lokalhistorie som middel.»⁷⁹ Slik jeg tolker det, kan dermed Skarsten og Stokke sin lokalhistoriske framstilling bli sett på to måter. Som lokalhistorie for Rogaland, men også som en del av noe større, altså nasjonens historie. Bøkene er også forskjellige, både når det gjelder valgene de har tatt, formålet med boken, innhold, språk og formidlingsmåte. Mitt utgangspunkt er at dette kan ha bakgrunn i historikernes ulike blikk og valg, og derfor se mer på betydningen av hvem som skriver, og mindre på hva som skrives. Det vil si jeg er interessert i hva som skrives, men det blir ikke gransket om de empiriske fakta som blir fremlagt stemmer.

I denne studiens sammenheng hvor 3 av 4 forfattere av studieobjektene har universitetsgrad i historie, er det relevant å se på hva Corell skriver

Man tar mer eller mindre for gitt at bøker skrevet av personer med en universitetsgrad i historie – profesjonelle historikere – har som mål å utvikle historisk kunnskap, mens historie mer allment kan mobiliseres for en rekke ulike hensikter, som undervisning, underholdning, identitetsprosjekter, rettferdiggjøring av politikk og grunnlag for erstatninger.⁸⁰

Ut ifra dette sitatet kan det stilles spørsmål til hvorfor dette er tilfelle, og om det betyr at det ene utelukker det andre? At en person med universitetsgrad skriver for å utvikle historisk kunnskap gir mening, men at dette samtidig ikke kan bli sett på, eller oppfattet som blant annet underholdning, identitetsprosjekt eller rettferdiggjøring av politikk kan stilles spørsmål til. Dette er relevant fordi selv om Westlie har skrevet en populærhistorisk framstilling, har han universitetsgrad i historie. Kan det på bakgrunn av dette sies at Westlies framstilling om hvordan nordmenn og NSB var innblandet og deres samarbeid med tyskerne ovenfor bruk av sovjetiske krigsfanger i prosjekter, faller litt imellom her? På en side kan det hevdes at han har skrevet med formål om å utvikle historisk kunnskap om en mørk historie. På den andre siden kan det undres om den også kan bli sett på som underholdning. Underholdning er et velkjent begrep som de fleste kan forbinde med humor og latter. Likevel kan begrepet tolkes ulikt fra

---

⁷⁹ Tretvik 2004: 10

⁸⁰ Corell 2010: 11

person til person. Denne framstillingen er både lettlest og spennende, og kan gripe personers oppmerksomhet uavhengig av deres interesse i historie. Kan den da kalles underholdning?

Samtlige studieobjekter har brukt både sekundær og primærkilder. Hvilken betydning har det, for tekstene, at forfatterne har benyttet seg av en direkte kontakt med krigsfangene selv? Ved å lese Dr. Rosalind Hearder sin artikkel *Memory, methodology, and myth: some of the challenges of writing Australian prisoner of war history*⁸¹, kan en få innblikk i noen av de generelle problemene historikere kan komme opp i når det, i dette tilfellet, skrives om krigsfanger. Her påpeker Hearder at en utfordring som kan oppstå ved direkte kontakt med krigsfangene kan være relasjonen forfatter får med informantene, men også den kontakt som eventuelt opprettholdes i etterkant av eksempelvis intervjuet. Bøkene som er denne studiens materiale, har alle som formål å skrive historie om de sovjetiske krigsfangene i Norge under andre verdenskrig på et vis, noe som innebærer sensitivt stoff om ekte menneskers lidelser. Hearder skriver at når en skriver om slike hendelser, er det avgjørende å være klar over at det en skriver kan bli lest av informantene og deres familie. Det er også tilfellet for spesielt en av bøkene i studiens materiale: *blod og tårer* av Skarsten og Stokke som selv innleder boken deres med «Det har vært veldig mange som har bidratt med egne minner og opplevelser.»⁸² Spørsmålet en kan stille i forbindelse med dette er blant annet: hvem blir historien konstruert for, og er forfatterne opptatt av at det skal være riktig fremstilt for informantene, eller for historien sin del? Dette kan by på et dilemma for forfattere, for hvem blir forfatterens fokus, og hvor vender de blikket?

Et gjennomgående spørsmål i alle tre framstillinger er hvordan dette temaet ikke ble skrevet om av historikere før det hadde gått over 40 år. I *én fortid – mange fortellinger* skriver Folkenborg at «Det kan være nye kilder som ligger til grunn for nye framstillinger, men det er oftest nye og for samtiden mer relevante spørsmål som dukker opp.»⁸³ Selv om både nye kilder og relevans som gjør at historien om de sovjetiske krigsfangene i nyere tid nå har blitt skrevet om, avhenger det også av, slik jeg ser det, en form for interesse blant historikere for at hendelsen får plass i form av historiske framstillinger. Dette støttes av Andresen et al. som stiller, i henhold til historikers valg av tema og perspektiv, spørsmålet «kva er det som styrer kva for sider ved eit fenomen vi ønskjer å leggje vekt på?», og sier at historikers personlige interesse kan være en faktor.⁸⁴ Her er det mulig å se betydningen av forfatterens blikk som en

---

⁸¹ Hearder 2007

⁸² Skarsten og Stokke 2010: 12

⁸³ Folkenborg 2018: 15

⁸⁴ Andresen et al. 2012: 23

mulig påvirkende faktor der summen av ovennevnte faktorer kan påvirke forfatteren med tanke på hva de skriver, hvordan de skriver det, og hvorfor de skriver det, kan ha bakgrunn i forfatterens blikk.

Corell sier at «Historiske framstillinger kan gå inn i glemselen, eller de kan inspirere nye framstillinger.»⁸⁵ Så hva er historikernes formål eller hensikt når de skriver historiefamstillinger om sovjetiske krigsfanger? Vi mennesker har et behov for å enten minnes noe viktig, eventuelt glemme noe vi ikke synes har en funksjon ved å huskes. Slik er det også med historikerne som har hatt et behov for å få saken om de sovjetiske krigsfangene i Norge under andre verdenskrig mer fram i lyset. Med stor interesse for å skrive historie kan man også få mange ulike forfattere med ulike blikk der bruk av bilder, språk og formidlingsmåte varierer.

Bildebruk, språk og formidling

Når en historisk framstilling blir skrevet, er det en mengde valg som blir tatt før og underveis i prosessen. Blant annet hvilke bilder som skal bli brukt og hvilket språk forfatter bruker. Min oppfatning er at språk og bilder kan både være med å forsterke eller gjøre framstillingen svakere. Corell hevder at enhver historisk framstilling kan styrkes ved bruk av fotografier.⁸⁶ Min tanke er at forfatterens bruk av bildene vil spille en rolle, og at et fotografi stort sett forsterker en framstilling, men at det også kan stilles spørsmål til hvorfor et fotografi blir brukt akkurat der det blir brukt. I analysen blir det kort gjort rede for et fåtall av bildene som blir brukt i de enkelte studieobjektene. Der Skarsten og Stokke omtrent har inkludert et bilde på hver side, har ikke Westlie og Soleim valgt å bruke dette som et virkemiddel i like stor grad.

Som Corell sier noe om, så er historikere bidragsytere i hvordan fortidig virkelighet blir omformet til tekst og fortellinger.⁸⁷ Derfor kan det, uansett hva formålet med en historisk framstilling er, være relevant å se på hvordan forfatterne har brukt språk, og hvilken måte de formidler historien på. Hvordan framstillingene tar form, kan også avhenge av en historikers perspektiv, som igjen kan styres av rammer historikere jobber innenfor. Det kan av den grunn være relevant å ikke bare undersøke historiske framstillinger skrevet med akademisk blikk, men også som i denne oppgavens tilfelle, populært og lokalhistorisk blikk. Felles for de alle er

---

⁸⁵ Corell 2010: 22

⁸⁶ Corell 2010: 212

⁸⁷ Corell 2010: 23

at dem har et formål og spørsmål de ønsker å besvare med deres historiske framstillinger. Ifølge Andresen et al. kan dette formuleres både ved et mer eksplisitte spørsmål, eller at disse blir stilt på en implisitt måte. Slik jeg tolker det, handler det om at en problemstilling både kan stilles ved direkte spørsmål, men også indirekte i setninger uten at det nødvendigvis stilles som et spørsmål. Det viktigste er at svaret på problemstillingen på forhånd ikke er gitt, og at den er interessant.⁸⁸

Er det stor forskjell på hvordan ulike forfattere forteller historien? Andresen et al. skiller også mellom det som kalles argumenterende og fortellende stil. Det kan sies at forfatter har et argumenterende preg over teksten om forfatter benytter «eksplisitte omgrep, teorier, modeller og at leseren blir trukket inn i resonnementa underveis.»⁸⁹ Motsatt kan man si at om forfatter skjærer leseren for disse elementene og prosessene som er gjort underveis i analysen, der en sammenhengende fortelling knyttes til historiske hendelser, har teksten en mer fortellende enn argumenterende stil.⁹⁰ Min generelle oppfatning er at man gjerne vil finne mer argumenterende stil i akademiske tekster enn eksempelvis populærhistoriske tekster. Dette har bakgrunn i at en akademisk tekst forventes teori og metode fordi det er et formelt krav. En akademiker vil ha andre retningslinjer å holde seg til enn en som skriver på frihånd og ikke har en institusjon som stiller krav.

På bakgrunn av dette kan bruk av språk og bilder sees i lys av forfatterens blikk og valg. Studieobjektene utgjør tre ulike perspektiver på historien, der de også formidler disse tre perspektivene på ulike måter. Inneholder bøkene grad av muntlig språk, er de letteste, er de noe mer komplisert i språket, og hvem er de skrevet for? Disse spørsmålene blir sett nærmere på, fordi dette kan være valg som er tatt på bakgrunn av forfatterens blikk.

2.3 Oppsummering

Det er i dette kapittelet presentert studiens forskningsmetode og teoretiske perspektiv. Denne oppgaven er forankret i et kvalitativt forskningsdesign der det blir utført en kvalitativ tekstanalyse. Begrepene blikk og valg som er brukt for å besvare problemstillingen er laget med inspirasjon fra både Jörn Rüsen, og Lenz og Nilssen.

Når det gjelder teori er det presentert ulike teoretiske perspektiv som blir anvendt i oppgavens diskusjon i kapittel 3. Oppsummert kan en si at studiens fokus er å se på betydningen

---

⁸⁸ Andresen et al 2012: 22-23

⁸⁹ Andresen et al 2012: 150

⁹⁰ Andresen et al 2012: 150

forfatterens valg og blick har på de ulike fremstillingene om krigsfangene. Valget om å se nærmere på de to elementene har bakgrunn i inspirasjon fra flere, og da spesielt Rüsen, som ser på orientering og behov som et element, og Lenz og Nilssen som ser på spesielt tre faktorer som er vesentlige i historieskriving. Da historieskriving er komplekst, har jeg sett det nyttig med supplementer fra annen teori. Deriblant historiebevissthet og kollektiv erindring, hvordan historikere skriver historie, objektivitet i historieskriving, og betydning av bildebruk, språk og formidling. Kapittelet er delt inn i to: Historikerne skriver historien og Hvem er forfatterne? Målet er å se historieskriving som en kompleks prosess, påvirket av en rekke elementer, deriblant blick og valg. Blick handler i all hovedsak om hvilken type framstilling forfatteren skriver, hvilket perspektiv forfatteren har på historien, og hvilket publikum de vil nå. Valg ligger i ordet, og handler her om valg som er blitt gjort for bokens resultat som en helhet. En kan i korte trekk gjerne si at blick også kan påvirke valgene de gjør. I kapittel 3 blir ofte begrepene blick og valg betydelig mer brukt istedenfor å henvise til teori hver gang et funn blir begrunnet eller har bakgrunn i akkurat det: forfatterens blick og valg.

3. Forfatternes blikk og valg betydning i møte med historiske fremstillinger

Til nå er det presentert og diskutert forskningsmetode og teoretiske perspektiv. Dette blir nå satt opp mot relevante funn for å analysere og undersøke betydningen forfatterens blikk og valg kan ha i historiske tekster. I fare for at problemstillingen på dette tidspunktet er noe glemt, ser jeg det gunstig å gjenta den før funn og analyse blir presentert: *Hvordan kan mine eksempler om sovjetiske krigsfanger i Norge belyse rollen av forfatters blikk og valg i historieskriving?*

Først blir funn fra de enkelte studieobjektene framstilt og diskutert, deretter blir en sammenligning av disse gjort for å belyse både forskjellene og likhetene forfatterens blikk og valg kan utgjøre i bøkene. Til slutt er det en kort oppsummering av kapittelet. Første del er delt opp i tre ettersom det er tre studieobjekter. Her vil det variere i hva som blir både studert og diskutert ut ifra ulike observasjoner. Bøkens størrelse og funn i de forskjellige er imidlertid ulike, og de disponerer derfor ikke like stor plass. I andre del, analysens sammenligning, blir betydningen av forfatterens blikk og valg når det gjelder bøkens struktur, publikum, språk, formidlingsmåte, forfatterens tilstedeværelse og oppmerksomhet bøkene har fått sammenlignet med hverandre. Oppgavens størrelse og tidsbegrensning har gjort det nødvendig å gjøre et utvalg, som avhenger av mine subjektive tolkninger overfor hva anses som relevant. Ut fra de funn som er gjort, er det forsøkt etter best mulig evne å besvare oppgavens problemstilling.

Framstillingene

For å gjøre det oversiktlig er kapittelet delt inn i underkapitler som presenterer funn fra hver enkelt bok.

3.1 Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941 – 1945: Antall, organisering og repatriering av Marianne Neerland Soleim

Denne boken bærer 385 sider ekskludert kilder, og er i utgangspunktet en doktorgradsavhandling som kom ut i 2004, skrevet av Marianne Neerland Soleim. Denne ble i 2009 gjort om til bok, utgitt av Spartacus Forlag AS i Oslo, med støtte fra Fritt Ord og Falstadsenteret. Soleim sin avhandling var den første doktorgradsavhandlingen publisert om dette emnet, og boken er den mest omfattende som finnes av litteratur om dette emnet i

Norge, og ble i 2015 kåret til en av de ti mest betydningsfulle bøkene om andre verdenskrig i sammenheng med sakprosafestivalen samme år.⁹¹ Til vanlig jobber Soleim på Universitetet i Troms som Førsteamanuensis i historie samtidig som hun er styremedlem på Narviksenteret, varamedlem i styret for Varanger Museum og Komitemedlem i HT-prisen (pris for mest nyskapende bidrag til Historisk tidsskrift).⁹²

Bakgrunnen for at Soleim og hennes bok i denne studien blir sett på som en bok som er skrevet med et akademisk blikk, er ikke alene fordi hun har en universitetsgrad i historie, men fordi boken er basert på hennes doktorgrad. En doktorgrad er en akademisk tekst med ulike formelle retningslinjer som skal følges, og er skrevet i samarbeid med et universitet. Denne teksten jobbes med over flere år, noe som kan resultere i en grundig og omfattende framstilling om ett tema. Soleims bok gjenspeiler dette, der målet har virket å gi en omfattende fremstilling over hvordan de sovjetiske krigsfangenes skjebne var i Norge. Boken virker å være en avgjørende årsak til at denne historien er blitt en del av den offentlige norske krigshistorien. Ifølge Westlie er Soleims avhandlingen fra 2004 banebrytende som «klarte å gjøre Norge oppmerksom på de sovjetiske fangenes skjebne i Norge».⁹³ Det i seg selv gjør boken og dens betydning til noe større enn «bare» en bok om sovjetiske krigsfanger i Norge. Doktorgradsavhandlingen, som boken er basert på, er skrevet på oppdrag for Nordnorsk Fredssenter i Narvik, og har vært finansiert av blant andre Norges forskningsråd, Forsvarsdepartementet, Norsk Kulturråd, Barentssekretariatet, Finnmark fylkeskommune, Troms fylkeskommune, Nordland fylkeskommune og Perspektivet Museum.⁹⁴ Dette vitner om et sterkt behov for å belyse denne delen av norsk krigshistorie fra flere enn Soleim. At avhandlingen ble skrevet på oppdrag, kan i praksis innebære at noen utenom Soleim kan ha hatt noen innvendinger. Til tross for dette, er det boken, og ikke avhandlingen som i denne studien analyseres, og her opplyser ikke Soleim om oppdraget. Derfor blir ikke Nordnorsk Fredssenteret i Narvik tatt med i vurderingen når jeg ser på hvordan Soleim valg kan ha betydning for framstillingen.

---

⁹¹ Sakprosasiden 2015

⁹² Norges arktiske universitet (u.d)

⁹³ Westlie 2015: 259

⁹⁴ Solhaug 2005

3.1.1 Bokens struktur

For å gi en oversikt over hvordan Soleim har prioritert valg av innhold i boken følger det under med en oversikt som viser hvor mange sider hun har brukt på hvert enkelt kapittel. I stedet for sidetall er det omgjort til antall sider hun har viet til de enkelte kapitlene.

Kapittel	Innhold	Antall sider
1	«Sendt hit for å dø»	9
2	«Ulik alle andre kriger»	25
3	Fangetransporter til Norge	10
4	«Untermensch»	48
5	Tysk krigsfangesystem sentralt og i Norge	21
6	Slavearbeidere	41
7	«Den knuste hær»	13
8	Norsk sympati	9
9	«Omgang med krigsfanger er forbudt»	15
10	Angiveri	9
11	Nordmenns hjelp til fangene	33
12	Tilbake til hjemlandet	74
13	Landsforrædere?	26
14	Krigsforbrytelser og rettsoppgjør	10
15	«Russerårsverk»	15
	Epilog	21

Figur 1. Bokens innholdsfortegnelse.⁹⁵

Ut fra bokens innholdsfortegnelse kan man se en noenlunde jevn prioritering når det gjelder hvilke valg Soleim har tatt i det som skal skrives om. De titlene Soleim har brukt hermetegn på, er enten et begrep som trenger nærmere forklaring eller et direkte sitat hentet fra fangenes dagbøker. Spesielt ett kapittel skiller seg ut og kan sies å være bokens tyngde. Det er kapittel 12 med 74 sider som tar for seg de sovjetiske krigsfangenes reise fra Norge tilbake til hjemlandet. Først og fremst tar Soleim her for seg hvordan ulike land jobbet for å sende de tilbake til sitt hjemland, der «Stalin krevde at de allierte krigsmaktene snarest skulle sende hjem alle befridde sovjetborgere».⁹⁶ Hvor omfattende det var, og hvor mange personer i arbeid som krevdes for at hjemsendingen skulle gå fint, og helst så raskt som mulig blir i dette kapittelet fremlagt. Dette sammen med forhandlinger og avtaler om bestemte reiseruter de skulle ta hjem. Allerede 11 juli 1945 var 63 494 fanger i Norge sendt med tog hjemover, 821 syke sendt ut, og 11 544 sendt med skip. Dette resulterte i at totalt 75 859 sovjetiske

⁹⁵ Soleim 2009: 3-5

⁹⁶ Soleim 2009: 244

krigsfanger den 11 juli 1945 allerede var sendt ut av Norge. Resterende 8210 fanger skulle være ute av landet innen 24.juli 1945.⁹⁷ Dette kan vitne om et valg basert på Soleims interesse, og/eller et ønske om å rette opp misforståelser angående mottakelsen av fangene i hjemlandet som «ikke var fullt så dramatisk som vestlige forfattere og ulike «øyenvitner» har beskrevet den.»⁹⁸

Samtidig som man ut ifra innholdsfortegnelsen kan si at kapittelet om hjemsendelse er tyngdepunktet i Soleims bok, er det også verdt å nevne at flere av kapitlene går over i hverandre, fordi historien er en kombinasjon av flere deler, og ikke bare hver for seg. At boken har rundt 400 sider som tar for seg omfattende deler av denne historien, kan sies å ha bakgrunn i hennes akademiske blikk. Å jobbe med samme tekst over flere år, kan gi mulighet til å gå både bredt og dypt og gi teksten nyanser. Selv om dette derimot ikke bare gjelder historikere som skriver med et akademisk blikk, kan samfunnet likevel ha høyere forventninger til akademiske tekster når det gjelder grundighet, der det ikke er nok å kun fortelle en spennende historie.

Til sammen kan man se at kapittel 12 sammen med kapittel 4 «untermensch» med 48 sider, og kapittel 6 «slavearbeidere» med 41 sider utgjør nærmest en tredjedel av boken. Ordet untermensch ble brukt for å beskrive mennesker som var slaver for tyskerne, at de ble sett på som arbeidsdyr og at de ble behandlet deretter.⁹⁹ Mens kapittel 4 går i dybden på flere sider av hvordan det var å være fange, deriblant hvordan de ut ifra hvilken tjenestegrad og etnisitet ble behandlet annerledes, hvordan vaktene var mot dem, og hvordan matforsyningen var begrenset slik at flere døde av sult. Her kan man blant annet lese hvordan nordmannen Arne Mordal husker en gruppe sovjetiske krigsfangers ankomst til Molde. Der kommer det fram at «52 av fangene ble plassert i en bygning som opprinnelig var et kombinert hønse- og grisehus.»¹⁰⁰ Først kan dette i det hele tatt vise hvordan de ikke bare ble sett på som dyr, men også vise hvordan de ble behandlet deretter. Det som også kan være verdt å legge merke til i denne sammenheng, er hvordan Soleim her skildrer en nordmann sitt syn av hvordan noe foregikk. Dette blir i stor grad gjort flere deler av boken, og kan ha bakgrunn i Soleims valg og ønske om at nordmenns lesing av hvordan andre nordmenn opplevde det kan føre til en slags nærhet til historien.

---

⁹⁷ Soleim 2009: 281

⁹⁸ Soleim 2009: 11

⁹⁹ Soleim 2009: 25

¹⁰⁰ Soleim 2009: 55

I kapittel 6 får man blant annet forklart Wehrmacht, Tysklands militær under andre verdenskrig, og Organisation Todt, den til dels militærstatlige organisasjon som jobbet med bygg og anlegg under andre verdenskrig i Norge, sin virksomhet. Dette i sammenheng med hva dette medførte for blant annet de sovjetiske krigsfangene i landet når det gjaldt slavearbeidet de ble satt til å gjøre, deriblant bygging av veier og jernbaner i landet. På den andre siden kan man se at innledningskapittelet «sendt hit for å dø» og kapittel 10 «angiveri» tildeles 9 sider hver. Dette tolker jeg derimot ikke som en motsetning i hva som er viktig for Soleim å fremstille, men at det heller kan vise hvilke deler av historien det er mye eller lite å skrive om. Det trenger ikke å handle om at Soleims valg går på bekostning av andre deler av fortellingen. De delene som har blitt viet mindre plass forteller også om andre og viktige sider av historien, og valget om å ta de med, til tross for at det kan være mindre informasjon om det, er nødvendig for at fortellingen nyanseres der leseren kan bli presentert flere sider av historien. Dette kan også sies å støttes av Lenz og Nilssen som utpeker hvordan et utvalg av hva som er viktig å ta med kan gjøre historien meningsfull for leserne,¹⁰¹ fordi det er mulig å tenke seg at en som leser denne boken enten selv eller en i familien har opplevd akkurat den delen av historien. Hadde dette vært deler som ble valgt bort fordi forfatter tenkte at det er mindre informasjon om dette, og gjerne ikke like viktig som det andre, kunne dette resultert i at fortellingen for noen ikke var meningsfull, fordi de vet noe mangler.

Soleim starter boken med en personlig tekst fra en sovjetisk krigsfange, Konstantin Severdintsev, om en beskrivelse av hans ankomst til Norge. Med andre ord fakta presentert i form av personlig opplevelse. Soleim bruker innledningen, uten å opplyse ytterligere om det annet enn å utføre det, til å i korte trekk presentere noe av det mest sentrale med hvert kapittel, og gir leseren et bilde på hva som venter i resten av boken. Hvem de sovjetiske krigsfangene var, hva de gjorde i Norge, hvordan de ble behandlet, hvor mange de var, hvor mange som døde, hjemkomsten deres og nordmenns erindring rundt emnet. Som leser kan du sitte igjen med tanken finnes det nå noe mer å skrive om dette? At det i ettertid har kommet flere bokutgivelser der forfatterne har andre blikk på denne delen av historien enn Soleim, bevitner at svaret på det spørsmålet er ja. Det er grunn til å tro at Soleims arbeid har resultert i et omfattende og grundig arbeid, har banet vei og vært til inspirasjon for flere av bokutgivelsene om krigsfangene. Både akademiske avhandlinger, populærhistoriske fremstillinger, lokalhistorie eller i en annen form. Corell skriver at «Historiske framstillinger

---

¹⁰¹ Lenz og Nilssen 2011: 17

kan gå inn i glemselen, eller de kan inspirere nye framstillinger»,¹⁰² og Soleims framstilling virker til å gå under det siste alternativet. Hun har inspirert til nye framstillinger.

Corell hevder også at historieskriving kan forstås som en aktivitet som en del av kollektiv erindring.¹⁰³ I den sammenheng kan det sies at ved å lese denne boken kan en få noen tanker om hvordan Soleim har ønsket å fremstille historien til en nasjon, deriblant av å se på noen av valgene hun har gjort i prosessen, og hvilken betydning disse valgene kan ha for boken.

3.1.2 Valgs betydning

På hvilken måte kan valg Soleim har gjort i forbindelse med denne framstillingen, ha betydning? En forfatter gjør en rekke utvalg av diverse, blant annet når det gjelder hvordan de formidler noe, hva de ønsker å formidle og hvilket språk de skal bruke. Det har også Soleim i denne boken. Dette kan gjerne også sees i sammenheng med hvilket blikk forfatteren har, som i dette tilfelle er et mer akademisk blikk. Hva er noen av de valgene Soleim har gjort, og hvorfor kan de ha betydning for framstillingens helhet?

Hva har bakgrunn i Soleims blikk og valg når det gjelder formulering og tydeliggjøring av både problemstilling, men også metode? Når det kommer til hvilken problemstilling eller metode Soleim har valgt i denne boken blir ikke dette formidlet på en direkte måte. Boken starter heller ikke med det noen kan tenke er en typisk innledning som beskriver hva som er gjort og begrunnelse for de valg som er tatt. Da dette tidligere har vært en doktorgrad som er omgjort til bok, kan det tenkes at denne delen av avhandlingen kan være tatt vekk i den anledning, og forsøkt å gjøre avstanden noe mindre til leser ved å fjerne noe av den vitenskapelige strukturen. Kjennetegn ved akademisk blikk kan gjerne ofte være å inkludere en eksplisitt metode der dette blir tydeliggjort fordi det ofte er et formelt krav. Når det er sagt, skriver Andresen et al. at det til tross for at de fleste tydeliggjør oppgavens problemstilling som et spørsmål, er det også noen som ikke gjør, der både en implisitt og eksplisitt formidling av dette er mulig.¹⁰⁴ Med andre ord, selv om Soleim ikke eksplisitt formulerer bokens problemstilling i spørsmål, gjør hun det noe mer implisitt. Kapittel én inneholder nemlig en oversikt der Soleim gir en kort oppsummering av ulike sider ved krigsfangehistorien hun tar opp senere i boken. I tillegg kan man ved deler av tittelen på boken *Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941-1945: Antall, organisering og repatriering* tolke det dithen at dette er elementer

---

¹⁰² Corell 2010: 22

¹⁰³ Corell 2010: 13

¹⁰⁴ Andresen et al. 2012: 22

ved historien Soleim har som mål å formidle. Tittelen hennes er direkte, noe som gjør at det ikke behøver videre tolkning av betydningen den har utover det som står.

Kan dette også ha noe å gjøre med der Andresen et al. skiller mellom en fortellende og argumenterende skrivestil?¹⁰⁵ Det kan tenkes at Soleim bevisst gjorde et valg når hun skrev doktorgraden om til en bok, og ønsket at boken skulle ha en mer fortellende skrivemåte. Det kan med andre ord si at den argumenterende skrivemåten som innebærer teorier, modeller og forfatterens evne til å trekke leserne inn i resonnement som blir gjort underveis, ble valgt bort. I tillegg kan det også tenkes at dette kan ha bakgrunn i at fremstillingen kan bli noe mer «levende», og med det tenkt beregnet for et videre publikum.

Soleim har valgt gjennom flere deler å forklare bakgrunnen til at sovjetiske krigsfanger havnet i Norge. Blant annet i kapittel 3 «Fangetransporter til Norge» starter hun med setningen «Prekær mangel på arbeidskraft i Norge er trolig forklaringen på at sovjetiske krigsfanger ble sendt til landet så kort tid etter angrepet på Sovjetunionen.»¹⁰⁶ Hun inkluderer også hvordan noen norske arbeidere nektet å utføre arbeid i regi av fienden. At Soleim formidler denne informasjonen trenger ikke å handle om å bortforklare eller rettferdiggjøre hvorfor det har skjedd, men det virker mer som et viktig punkt å forklare for å gi leseren bedre forståelse. Soleim klarer med dette å forklare leserne hvorfor denne tragedien tok plass i Norge under andre verdenskrig. På lik linje som hun forklarer dette, blir det også gjort rede for kontekst, omstendigheter og tidsperioden en levde i på denne tiden. Det forsvarer på ingen måte hvorfor det skjedde, men det kan være en forklaring. Det skjedde under en verden i krig – også i Norge som var okkupert av tyskerne. Dette kan styrkes av, slik jeg tolker Andresen et al. som skriver at historiske tekster bærer preg av samme mål, der et av målene er kontekstualisere hendelsen.¹⁰⁷

Det akademiske blikk kan til tider sies å være fremtredende i visse tilfeller. Eksempelvis hvordan hun har brukt språket for å forklare noe, og som i noen tilfeller gjerne kan resultere i at visse avsnitt kunne vært forenklet mer når det gikk fra avhandling til bok. Eksempelvis kan en med setningen «Det neste trinnet i krigsfangeorganisasjonen var Kriegsgefangenen-Bezirkskommandant, som var plassert i de ulike Reichskommissariatene og i Generalgouvernement»,¹⁰⁸ se hvordan en forenkling kunne gitt teksten bedre flyt. Det er

---

¹⁰⁵ Andresen et al. 2012: 149-150

¹⁰⁶ Soleim 2009: 41

¹⁰⁷ Andresen et al. 2012: 19

¹⁰⁸ Soleim 2009: 100

selvsagt noe urettferdig å ta setninger ut av kontekst. Grunnen til det er å belyse hvordan Soleim tar i bruk tyske ord som kunne vært oversatt til norske, og med det gitt mer flyt i boken. På en side er det forståelig hvorfor de tyske ordene har fått plass, men utfordringer kan oppstå i det setninger der norske og tyske ord blir blandet om en annen. Et annet eksempel er «Wehrmacht besto av våpengrenene Kriegsmarine, Heer og Luftwaffe». ¹⁰⁹ Selv om en kan forstå hva de enkelte ordene betyr, kan det likevel til tider føles noe hakkete og mer avansert valg av ord enn det som i utgangspunktet hadde vært nødvendig. Om fasiten på det er å oversette de tyske ordene (som kan oversettes) til norske vil ikke jeg bedømme, men tanken er at det kunne dannet en jevnere narrativ struktur, og mer leservennlig for et mer allment publikum. På én av bokens siste sider har Soleim valgt å gi en forklaring på de ulike forkortelsene som blir tatt i bruk, noe som er både gunstig og klokt. Dette står på tysk, og selv om dette blir riktig med tanke på hva de ulike organisasjoners mm. navn var, kan det likevel være et savn av hva som menes med dette på norsk. Når det er sagt, er ikke hensikten å belyse at Soleim har gjort et dårlig valg her. Poenget er å kaste lys over hvordan dette er valg som kan påvirke tekstens flyt. Spørsmålet i den sammenheng blir selvsagt hvem Soleims tiltenkte publikum er. Da teksten er omgjort fra doktorgrad til bok, er min tolkning at Soleim har et ønske om å treffe et bredere publikum, og at flere skal få tilgang til den utover personer innen den akademiske disiplin, slik at flere kan kjøpe og lese den. Store deler av boken kan sies å bære preg av at den har vært en vitenskapelig avhandling med tydelige akademiske preg.

Soleim virker i framstillingen opptatt av å fortelle en historisk korrekt framstilling. En av faktorene som styrker dette er Soleims evne til å være kildekritisk, men også vise til publikum at hun er det. Tyskland, Sovjet og Norge forholder seg i noen tilfeller til ulike tall. Dette opplyser hun leserne om, noe som vitner om at hun ikke velger det første tallet hun kommer over, og er tilfreds med dette. Hun velger derimot å inkludere flere tall, og heller vise til, og formidle uenigheten landene imellom. Et eksempel på dette er hvordan landene ikke er enig om antall døde eller savnede sovjetere etter deres tid i Norge. Der dagens russere mener det er 16.000 sovjetiske borgere savnet i Norge, hevder Norge dette er for høyt tall. Der tyskerne opererer med omtrent 7000 døde russere, er dette 3000 mindre enn hva norske myndigheter i dag opererer med. ¹¹⁰ Et korrekt og nøyaktig tall er ikke tilgjengelig hevder Soleim. Ved å understreke dette, kan det styrke både troverdighet og tillit fra publikum. Slik jeg tolker Corell som hevder at det nærmest ligger en forventning til at akademiske fremstillinger skal bidra til

---

¹⁰⁹ Soleim 2009: 101

¹¹⁰ Soleim 2009: 97

å utvikle historisk kunnskap,¹¹¹ kan det blant annet her sies at Soleims framstilling når opp til forventningene. Men, hvem er egentlig disse forventningene fra? I en akademisk avhandling kan det i utgangspunktet være fagpersoner som forventer dette, men det er ikke de eneste. Spesielt siden den er omgjort til bok vil den nå et større publikum, og da vil det gjerne også følge med en større samfunnsmessig forventning om at det publikum leser er historisk korrekt. Kjeldstadli sier også det ikke bare handler om at historien skal ha en akademisk bytteverdi i kamp om stilling og prestisje foran fagkollegaer, men at det også bør ha en samfunnsmessig verdi. Altså, uavhengig av Soleim sin omgjøring til bok bør historien hun skriver ikke bare være for å tilfredsstille et begrenset antall kollegaer, men det har en mye større betydning og verdi utover det. Uansett hvem forventningen er fra, er dem til stede. Dette gjør at Corell sitt poeng står, uavhengig av hvem publikum er.

Er det forskjell på forventningene fra publikum til en historiker med et akademisk blikk i forhold til en som skriver populærhistorie? Bøe sier at folk tenker over forfatterens blikk og hvem det er som forteller historien,¹¹² kan dette også ha betydning for forventningene som stilles til Soleim i forhold til en forfatter uten samarbeid med universitet. Kan det sies at dette kan ha bakgrunn i at et samfunn eller en nasjon, bevisst eller ikke, kanskje stoler mer på personer som skriver i samarbeid med et Universitet, og ikke kun av fri vilje? Selv om Selv om boken ikke er hennes doktorgrad, så er den basert på avhandlingen, noe som både blir informert om, men også til tider lagt merke til, derfor er det vanskelig å ikke inkludere det faktum. Forskjellen kan ligge i at en populærhistorisk framstilling verken er akademisk preget, og gjerne har et ønske om å engasjere leserne mer enn det en forfatter med akademisk blikk kan ha. Dette trenger nødvendigvis ikke å ha en sammenheng til hvor historisk korrekt forfatteren ønsker å være, men det er gjerne et mer tydelig fokus i Soleims framstilling.

Bruk av bilder virker ikke som å være noe Soleim har valgt å prioritere. I tillegg til Soleims forsidebilde av en utsultet og skamkript krigsfange som kan vekke publikums følelser, er det av visuelle uttrykk og hjelpemidler har Soleim valgt å bruke 12 bilder, to kart og to tabeller på 385 sider. Bildene som er blitt brukt er av krigsfanger, krigsfangeleirer, og forholdene krigsfangene levde under. Tre av bildene får en hel side hver, som Soleims har valgt å vie til de tre søstrene Nina Nikitina, Katja Svirejko og Olga Svirejko i alderen 11-15 år som var tre av 95 kvinnelige tvangsarbeidere som først kom til Oslo april 1944, og som skulle videre til

---

¹¹¹ Corell 2010: 11

¹¹² Bøe 2006: 14

nord.¹¹³ Resterende ni er viet mindre plass, og er bilder av enten enkeltpersoner eller bilder som illustrerer hvordan noen av forholdene var. Bildene virker til å være tatt med for å sette det i kontekst til teksten, og dermed en mulighet til å gi leserne et visuelt bilde av hvordan det var, mer enn bare med tekst. Dette kan forsterkes av der Corell hevder at bilder stort sett er med å forsterke en historisk framstilling.¹¹⁴ Tar man utgangspunkt i at Soleim har gjort om avhandlingen til en bok, og at det dermed kan være ment for et mer allment publikum, kan Soleims valg om å begrense bruken av bilder sees på to måter. Den ene kan tenkes at det kan være fare for at det i noen tilfeller, og for noen personer, til tider kan føles som en bok med få bilder og mye tekst, og at det av den grunn kan føles tyngre å lese. På den andre siden, som ikke er ment som en motsetning av første, kan det utvalget av bilder som Soleim har gjort uansett være med å forsterke en allerede god framstilling.

3.1.3 Forfatterens tilstedeværelse

På hvilken måte har forfatterens tilstedeværelse i form av egne tanker og meninger betydning i hvordan boken som helhet får form? Soleims valg om å ikke la sine egne følelser ta overdreven mye plass kan ha bakgrunn i betydning av hennes blikk, og hennes tilknytning til det vitenskapelige fagfeltet der skillet mellom det objektive og subjektive kan være krevende. Kjeldstadli har videreformidlet Hermerén som hevder at en objektiv framstilling både bør være saklig, ikke misvisende, ikke upartisk og verdifri.¹¹⁵ Slik jeg forstår det blir forskningen god hvis forfatter evner å holde teksten fri fra eget engasjement og egne tanker, og at det å være upartisk og saklig gir studiet verdi. Betyr dette at Soleims egne tanker kan skade bokens saklighet? I anledning 5,7 millioner sovjetiske krigsfanger som ble tatt til fange, og 3,3 millioner av de som mistet livet fram til februar 1945 på bakgrunn av matmangel og sykdom, kan man her se Soleim formulere en mening om det

Selv om det ikke er funnet klare beviser for at det var planlagt at så mange fanger skulle miste livet, er det mer enn nok som tyder på at det måtte være klart for alle at omfattende lidelser kom til å bli følgen av den måten krigen ble ført på.¹¹⁶

Slik jeg tolker setningen, mener Soleim at det er påfallende at det virket uventet for mange hva utfallet av krigen ble. Her virker det til at et valg er tatt om å la leser få indirekte innblikk i en tanke forfatteren har om noe av det som utspilte seg. Et annet eksempel er «Denne

---

¹¹³ Soleim 2009: 148-151

¹¹⁴ Corell 2010: 212

¹¹⁵ Kjeldstadli 2016: 305

¹¹⁶ Soleim 2009: 16

katastrofen er en historie om uvitenhet, meningsløs lidelse og grusomhet mot krigsfanger. På samme tid er det også historien om heltemot, hjelpsomhet og medfølelse på tvers av tysk, sovjetiske eller norsk bakgrunn.»¹¹⁷ Bevisst eller ikke, det vanskelige skillet mellom objektivitet og subjektivitet i fremstillingen kan her være noe merkbart. En kort setning som dette kan gi et forholdsvis sterkt inntrykk på leseren når store deler av resterende tekst har en forsiktig og bevisst akademisk fortellingsmåte. Samtidig kan det sies å være tegn på at følelser har en plass i fortellingen, og at de kalde tall og fakta har personlige dimensjoner. Boken mister på ingen måte sin saklighet av det. Dette fordi man vet at Soleim er et tenkende menneske, og som Kjeldstadli presiserer, så kan det være greit å til tider minne om at historie tilhører humaniora.¹¹⁸ En følge av dette kan dermed innebære at en helt objektiv tekst av historien nærmest vil være umulig å formidle. Soleims følelser er til stede, men på bakgrunn av det akademiske blikk kan det hevdes at disse er mer tilbakeholdne slik at formidling av hennes tanker og meninger ikke nødvendigvis overskygger det grundige arbeidet hun har gjort.

At Soleim i løpet av sin framstilling på nærmere 400 sider har et begrenset antall egne meninger eller tanker forfremmet, kan sies å være en konsekvens av at hun har et akademisk blikk. Dette fordi det er nødvendig å vurdere hvor viktig det er å inkludere egne tanker og meninger, og i dettet tilfelle virker Soleim å være bevisst over valget. Man kan gjerne spekulere i om Soleim med sitt akademiske blikk gjør at grensen er høy for hvor upartisk og verdifri framstillingen hennes kan bli, og at det kanskje kan ha bakgrunn i at boken er basert på en doktorgrad som muligens har satt en grense for hvor mye egne tanker skal være inkludert. For selv om en skulle sitte med en mening om at Soleim enten kunne vist mer eller mindre meninger eller tanker, gir framstillingen av historien publikum nok å føle på. Gjennom boken kan man konstant kjenne på en gruelig følelse av både empati og sympati. Hennes formidling av personlige fortellinger fra fangene selv kan man kjenne det langt ned i ryggraden av. Historiene som kommer fram i løpet av den nesten 400 siders lange framstillingen, innebærer uredigerte og detaljerte utdrag fra dagbøker og notater med skildringer fra krigsfangers opphold i Norge. Hvilke utdrag og notater Soleim har tatt med er i seg selv et valg. Valget kan indirekte illustrere både tanker og meninger Soleim har uten at hun selv eksplisitt formidler dem, men at de blir formidlet gjennom andre. Det vil si at det kan vær et spørsmål om Soleims retorikk, der spørsmålet ikke handler om hun i det hele tatt har

---

¹¹⁷ Soleim 2009: 96

¹¹⁸ Kjeldstadli 2016: 313

inkludert sine tanker og meninger, men hvordan hun har gjort det. Hun legger fram sine meninger på en måte som gjør at hun selv er mindre synlig i teksten.

3.1.4 En flersidig historie

Tidligere har jeg skrevet at Corell hevder at historieskriving kan forstås som en aktivitet som er en del av kollektiv erindring.¹¹⁹ Slik jeg tolker det, kan Soleim, ved å skrive denne historien, være deltakende i hvordan kollektivet, i denne sammenheng nordmenn, husker denne historien.

Gjennomgående i hele boken får en presentert en mengde personers navn og deres historier, både krigsfangenes, men også nordmenns historier. Soleims valg om å gi publikum et nyansert bilde av historien, og ikke bare deler av den, kan falle tilbake på poenget om en forventning av historisk korrekthet der Soleims blikk kan ha betydning. Dette kan sies å igjen ha en mulig påvirkning på hvordan nordmenn husker denne historien. Å gjengi historien akkurat slik den var, er ikke mulig, men å nyansere fortellingen kan være med gjør fremstillingen av historien mer riktig. Boken kan eksempelvis gi et bilde på hvor forskjellige vaktene var, i grad av vennlighet, behandling av krigsfangene, og hvor forståelsesfulle enkelte var. «(...) da Mayer (tysk vakt) ved et tilfelle ikke fant korridorene i brakkene rene nok, ble 250 fanger avkledd og slått med gummislanger på bar hud». ¹²⁰ Man kan lese at Soleim viser til hvilken betydning det hadde at Sovjetunionen ikke hadde signert Genèvekonvensjonene fra 1929 som hadde egne regler for krigsfanger.¹²¹ At den ikke var signert av Sovjetunionen utnyttet tyskerne, og tillot seg å behandle de sovjetiske krigsfangene uten å måtte følge reglene konvensjonen sa om menneskelig behandling av krigsfanger. Derimot har Soleim også valgt å skildre historiene som viser et bilde av hvordan dette ikke var tilfellet hos alle vaktene. Den tidligere fangen Pasjkurov beskriver vekten Rudolf Riebe fra Hamburg som «ga fangene mat hver gang de var ute på arbeid»,¹²² og en annen vakt som ble venn med fangene fordi han likte seg godt sammen med dem. At Soleim har valgt å fortelle, ikke bare om de vaktene som Mayer, men også om Riebe, kan påvirke hvordan historien huskes av både enkeltpersoner som leser den, men også nordmenns kollektive erindring om krigen.

Forståelsen for at fangene levde under elendige forhold hadde også lokalbefolkningen som levde rundt de. Soleims forklarer det blant annet slik «Stadig oftere sørget nordmenn for å gi

---

¹¹⁹ Corell 2010: 13

¹²⁰ Soleim 2009: 80

¹²¹ Soleim 2009: 17

¹²² Soleim 2009: 74

fangene matpakker (...) tyskerne var rasende over hjelpen fra nordmennene og truet de med tvangsarbeid i Tyskland som straff». ¹²³ Til tross for at de ovennevnte detaljene er små, kan det spille en stor rolle for leseren når store deler av boken har en mer tilbakeholdende tone.

Soleim forteller om enkeltskjebners historie, deriblant Marie Østrem og hennes møter med fangene, og at også hun hjalp til med mat når anledningen tillot det, og ble kalt «russisk mor» av fangene. ¹²⁴ Man får også forklart hvordan Greta Dahl etter hvert endret holdningene sine til de sovjetiske krigsfangene. Soleim gjengir direkte utdrag fra hennes dagbok som forklarer hvordan nærhet til fangene utgjorde en forskjell for Dahl. Første utdrag skriver hun blant annet «Uhyggelige fysiognomier er det i hvert fall. Så var det da det eneste gode tyskerne har gjort når de gikk mot sovjet» ¹²⁵ om de sovjetiske krigsfangene. Kontrasten er stor til neste utdrag to år senere fra samme kvinne, «Russene får så lite mat at de går rundt og sjangler (...) Her i byen beholder de bare alle som er friske og ser godt ut. De idiotene!». ¹²⁶ Ved å ta med denne endringen hos nordmenn kan en tolke det dithen at lokalbefolkningen fikk med seg mye, og hvordan deres syn på situasjonen etter hvert endret seg. Soleim påpeker dette ved andre eksempler også, og sier at «nærhet til fangene var viktig for utviklingen av nordmenns holdninger overfor dem.» ¹²⁷ Med andre ord kan en si at boken ikke bare skildrer én side av historien, Soleim gjør en grundig jobb når det kommer til å sette flere sider av historien fram i lyset.

Man kan lure på hvorfor Soleim har viet nærmere 1/5 av boken til å fortelle om ulike nordmenns historier, holdninger og forhold til fangene? Kan det føre til at man som leser får en følelse av nærhet til historien? Soleim skildrer den forferdelige fortellingen om krigsfangene, samtidig som hun ved å inkludere nordmenns sympati i fremstillingen, nyanserer historien. Det kan tenkes har bakgrunn i Lenz og Nilssen sitt argument om at historie som blir husket, kun blir husket om nye generasjoner kan knytte betydning til det. ¹²⁸ Da blir spørsmålet hvordan forfatter kan få nordmenn i samtiden til å knytte betydning til en historie fra andre verdenskrig som nåtidens generasjon har på avstand? Ved å vise nordmenn hvordan generasjoner før de har vært hjelpsomme, og at det for mange krigsfanger var avgjørende med nordmenns hjelpende hånd, kan lesere av boken få assosiasjoner til hvordan flere Norge i samtiden ønsker å møte minoriteter og undertrykket folkegrupper med åpenhet,

---

¹²³ Soleim 2009: 55

¹²⁴ Soleim 2009: 58

¹²⁵ Soleim 2009: 174

¹²⁶ Soleim 2009: 175

¹²⁷ Soleim 2009: 176

¹²⁸ Lenz og Nilssen 2011: 17

og at dette også var tilfelle under krigen. Det blir selvsagt noe begrenset å påstå at hele Norge og alle nordmenn møter minoriteter og folkegrupper med åpenhet, for det er en generalisering som ikke gjelder en hel nasjon. Derimot kan det på generell basis være gjenkjennende når Soleim også inkluderer nordmenns skepsis til krigsfangene i begynnelsen, og hva betydningen av nærhet til de hadde å si for relasjonen de bygde, noe som vi også i dag kan kjenne oss igjen i. På den andre siden er det rimelig å tenke seg til at Soleims valg har bakgrunn i andre, eller flere begrunnelser, blant annet at det følte naturlig å ta med, fordi lokalbefolkningen var avgjørende i at flere krigsfanger overlevde.

Ved å knytte deler av historien til noe som nordmenn enten kan kjenne seg igjen i, eller føle en nærhet til, kan være meningsfullt for publikum. Dette kan ha betydning for nordmenns historiebevissthet, som igjen kan ha påvirkning på en persons identitet. Slik jeg forstår Bøe handler historiebevissthet om at menneskers evne til å tolke fortiden, forstå nåtiden og hvordan en ser på framtiden har en virkning på vår identitet, hvem vi er og hva vi gjør.¹²⁹ Med tanke på at Soleim selv i boken har nevnt at dette er begreper som henger sammen og kan ha en påvirkning på hverandre,¹³⁰ kan det tolkes dithen at dette kan ha bakgrunn i hennes akademiske blikk der hun ser hvordan disse fagbegreper har betydning i sammenheng med historien om krigsfangene. I tillegg hevder Bøe at blikket til den som forteller avgjør hva som fortelles og hvilket budskap historien har.¹³¹

Så, hva virker det som at Soleim har et ønske om at nordmenn skal sitte igjen med når boken er lest, hvordan ønsker hun at kollektivet husker denne historien? I korte trekk virker det til at Soleim ønsker å formidle det store bilde. Ikke bare de grusomme delene av historien, men også gi et bilde av de noe mer hverdagslige historiene som var preget av nordmenns nærhet og hjelp til fangene.

3.1.5 Et glemt emne

Krigsfangehistorien har vært et stilnet tema i rundt 45 år. At dette er tilfellet, uttrykker hun aldri noe tvil om. Derimot mener ikke Soleim at dette er et tema som bevisst er glemt, men at det er andre og flere elementer som har gjort det. Hun formidler allerede i kapittel 1 at dette ikke nødvendigvis er fordi det er et «traumatisk eller tabubelagt tema», da møtene mellom krigsfangene og nordmenn kjennetegnet både sympati og medfølelse. Soleim har derimot tre argumenter for hvorfor dette har vært tilfelle: manglende kontakt mellom nordmenn og

---

¹²⁹ Bøe 2006: 60

¹³⁰ Soleim 2009: 366

¹³¹ Bøe 2006: 14

krigsfangene, rask hjemsendelse av krigsfangene, og den kalde krigen.¹³² Her er et godt eksempel på hvordan hun velger å bruke kapittel 1 til å gi en liten pekepinn på hva en som leser kan vente seg. I slutten av boken møter man nemlig det avsluttende kapittelet «epilog», der hun blant annet diskuterer krigsfangene opp mot nordmenns historiebevissthet, identitet, minner og erindring med en utdypelse på hva, hvorfor og hvem som kan være bakgrunn for lite forskning på temaet. Soleims akademiske blikk kan ha betydning for at hun både bruker fagbegrep og skriver om erindringen omkring dette temaet.

At Soleim tidlig begrunner hvorfor det har vært et glemt og underkommunisert emne, vitner gjerne om en forståelse fra forfatter sin side om nordmenns kjennskap til historien. Det kan handle om at noen allerede har kunnskap om historien, og da også kjent med at det har vært et underkommunisert emne. På den andre siden kan det også være tilfellet at noen kanskje ikke har hørt om krigsfangehistorien før, og da kan en begrunnelse på hvorfor det er tilfellet, være verdifullt. En av grunnen til at det er et glemt emne, er at det i etterkrigstiden var manglende kontakt mellom nordmenn og gjenlevende krigsfanger hevder Soleim. Deretter skriver hun at kontakten med de polske og jugoslaviske krigsfangene ble opprettholdt.¹³³ Spørsmålet er om det er skrevet om de polske og jugoslaviske krigsfangene tidligere fordi kontakten mellom de og nordmenn ble opprettholdt i større grad enn med de sovjetiske? Det handler selvsagt ikke om én begrunnelse ene og alene. Denne historien er kompleks, og inneholder flere sider. Det viser også Soleim at den er når det gjelder dette, og at flere elementer har betydning for hvorvidt dette emnet ikke tidligere har fått den oppmerksomheten det fortjener.

I tillegg til at Soleims omfattende arbeid gir svar på viktige spørsmål, virker hennes refleksjon rundt temaet også til å forme nye spørsmål med hensyn til konsekvenser dette kan ha hatt nasjonalt. Selv om Soleim er forsiktig og grundig i store deler av boken, betyr nødvendigvis ikke at hun er redd for å stille store spørsmål som får leserne til å tenke. Soleim stiller spørsmålet «Har kollektiv erindring overskygget den individuelle erindringen og gitt rom for en generell stilltiende enighet om at sovjetiske krigsfanger ikke tilhører det nasjonalt minneverdige?»¹³⁴ Som eksemplifisert tidligere i kapittel 2.2¹³⁵, har man eksempelvis en typisk kollektiv erindring av nordmenn som drev motstandsarbeid. Slik jeg tolker Soleims sitat over, kan det blant annet stilles spørsmål til om det har vært denne typiske erindringen som har gitt rom for at historien om de sovjetiske krigsfangene ikke har vært inkludert i norsk

---

¹³² Soleim 2009: 13

¹³³ Soleim 2009: 13

¹³⁴ Soleim 2009: 367

¹³⁵ Se side 27

krigshistorie før nyere tid. Dette er uansett et interessant spørsmål der hun setter fokus over på hvordan noe har gått på bekostning av noe annet, og kan med dette skape både interesse og engasjement hos publikum. Dette støttes av Bull som hevder at forfatterens eget engasjement kan bidra til at den historiske teksten kan både føles viktig og interessant for publikum.¹³⁶ Fokuset på å bygge opp nasjonen i etterkant av andre verdenskrig overskygget uansett en individuell erindring som gikk på bekostning av en offentlig krigshistorie der de sovjetiske krigsfangene var inkludert. Vil det si at historier som skulle hjelpe nasjonens oppbygging etter krigen fikk følger for nordmenns historiebevissthet?

3.1.6 Bokens oppmerksomhet

Når det gjelder hvilken oppmerksomhet denne boken har fått, kan man blant annet her referere til det som tidligere i kapittelet har vært skrevet. Boken ble i 2014 kåret til en av de ti viktigste bøker som er skrevet om andre verdenskrig i Norge.¹³⁷ I tillegg kan et søk på framstillingen gi en indikasjon på at den har nådd ut nasjonalt, der blant annet NRK¹³⁸ har skrevet om den. Boken er også brukt som kilde når Universitetet i Oslo har skrevet om sovjetiske krigsfanger.¹³⁹ Videre er avhandlingen hennes brukt som kilde i både Westlie¹⁴⁰, og Skarsten og Stokke¹⁴¹ sine framstillinger. Soleims arbeid kan sies å ha vært avgjørende for at denne delen av norsk krigshistorie har blitt satt søkelys på som en del av norsk krigshistorie, og for at flere perspektiver av historien er blitt skrevet om i ettertid.

3.2 Blod og tårer: historien om sovjetiske krigsfanger og sivile tvangsarbeidere i Rogaland 1941 – 1945 av Atle Skarsten og Michael Stokke

Det er uhyre viktig at vi ikke glemmer denne delen av vår kollektive historie, selv om den er ubehagelig og grusom. Det vi skriver om i boken skjer i dag også, rundt om i verden. Det har skjedd hvert eneste år siden krigen. Derfor er det så viktig at vi og ikke minst våre barn og barnebarn aldri glemmer, men husker det som skjedde her.¹⁴²

---

¹³⁶ Kjeldstadli 2016: 314

¹³⁷ Sakprosasiden 2015

¹³⁸ Larsen 2009

¹³⁹ Benum 2016

¹⁴⁰ Westlie 2015

¹⁴¹ Skarsten og Stokke 2010

¹⁴² Skarsten og Stokke 2010: 12

Blod og tårer er skrevet av Michael Stokke og Atle Skarsten. Stokke er utdannet historiker, og Skarsten jobber som flyger og lokalhistoriker. Med sin nysgjerrighet for Rogalands historie under andre verdenskrig, mer konkret, historien om de sovjetiske krigsfangene i Rogaland under andre verdenskrig, har de sammen utforsket, undersøkt og arbeidet med dette.

Resultatet er en 340 sider lang bok der en får grundige detaljer om både små og store hendelser angående sovjetiske krigsfanger i ulike kommuner i Rogaland. Da lokalhistorie er definert som noe som dreier seg om «lokalt avgrensa studier av menneske i samfunn sett i tidsperspektiv og der lokalsamfunn er definert som framafor»,¹⁴³ tolker jeg det dithen at denne boken går under definisjonen av en lokalhistorisk bok med innsnevring på ett fylke, også skrevet om en hendelse inn forbi en bestemt periode. I tillegg kan lokalhistorie, slik jeg forstår Tretvik, være et mål i seg selv, men at det også kan være viktig i en større sammenheng, en slags byggestein for noe annet.¹⁴⁴

Siden det i denne studien blir sett på forfatterens blikk og valg, er det nyttig å si noe om forfatterne og deres bakgrunn. Michael Stokke er historiker, og har innhentet opplysninger om sovjetiske krigsfanger i omkring 23 år (Hadde i 2010 gjort det i 13 år). Han har også skrevet masteroppgave om temaet. Dette viser en genuin interesse for emnet over lang tid, noe som gjør det forståelig hvorfor han har valgt å skrive denne boken. I tillegg er han ansatt på Narviksenteret der han arbeider med fangehistorie i Nord-Norge, noe som viser en dedikasjon til emnet også i hans daglige arbeidsliv.¹⁴⁵ Stokke ble født i Sverige og bodde der i et år før han flyttet til Stavanger og ble boende der i 20 år.¹⁴⁶ Bokens andre forfatter, Atle Skarsten fra Tananger er hobbyhistoriker. Det vil si at Skarsten til daglig ikke jobber med historie som fagfelt på for eksempel et universitet eller museum, men er pilot i SAS. Til tross for dette, er Skarsten en mann som er svært interessert i historie, og da særlig i Rogaland, med verv i ulike historierelaterte lag, foreninger og stiftelser.¹⁴⁷ Da begge forfatterne er fra Stavanger er det forståelig hvordan Rogaland ble gjenstand for forskning.

3.2.1 Bokens struktur

For å gi en oversikt over hvordan Skarsten og Stokke har prioritert valg av innhold i boken følger det under med en oversikt som viser hvor mange sider de har brukt på hvert enkelt kapittel. I stedet for sidetall er det omgjort til antall sider de har viet til de enkelte kapitlene.

---

¹⁴³ Tretvik 2004: 16

¹⁴⁴ Tretvik 2004: 10

¹⁴⁵ Skarsten og Stokke 2010

¹⁴⁶ Michael Stokke (Personlig kommunikasjon, 27.februar 2020)

¹⁴⁷ Skarsten og Stokke 2010

Kapittel	Innhold	Antall sider
1	Takk	1
2	Innledning	5
3	Krigen kommer til Rogaland	3
4	Sovjetunionen i krig	5
5	Sovjetiske krigsfanger og sivile tvangsarbeidere	11
6	Den tyske organisasjonen	3
7	Transport av fanger	10
8	De første fangene ankommer	6
9	«Russerfanger» i Norge	8
10	Fangeleirer i Rogaland	101
11	Leveforhold og behandling av fangene	31
12	Fangene settes i arbeid	18
13	Kontakt med nordmenn	13
14	Vaktene og leirledelse	10
15	Fanger på flukt	23
16	Straff og henrettelse	10
17	De som gav sitt liv	17
18	Fred	27
19	Repatrieringen	8
20	Endelig hjemme igjen	10
21	Kontakt med Norge	9
22	Epilog	5

Figur 2. Innholdsfortegnelse ¹⁴⁸

Denne innholdsfortegnelsen viser betydningen av Skarsten og Stokkes blikk og valg i boken. Her kan man se at tyngden i boken er de ulike fangeleirene i Rogaland, som et resultat av at forfatterne har et lokalt blikk. Dette til tross for at det fra kapittel 3 til og med kapittel 7 også blir tatt opp og besvart spørsmålene som tar sikte på hvordan og hvorfor de sovjetiske krigsfangene ble en del av krigføringen. Gjennom kapitlene *Krigen kommer til Rogaland*, *Sovjetunionen i krig*, *Sovjetiske krigsfanger og sivile tvangsarbeidere*, *Den tyske organisasjonen*, og *Transport av fanger* blir det presentert både lokale, men også

¹⁴⁸ Skarsten og Stokke 2010: 4-5

internasjonale faktorer som spilte en rolle for dette. Både av å se innholdsfortegnelsen og lese boken kan det virke sentralt å videreføre denne informasjonen for Skarsten og Stokke, men hvorfor? Selv skriver de at «Historien om de sovjetiske fangenes skjebner i Norge henger sammen med den komplette historien om 2.verdenskrig. Derfor må det hele settes i perspektiv og det har vi forsøkt å gjøre i denne boken.»¹⁴⁹ Ut ifra det de selv sier, virker det viktig for de å sette historien i kontekst. Dette viser de ved å inkludere hendelser som eksempelvis tyskernes angrep på og okkupasjon av Sola flyplass 9. april 1940 og Tysklands angrep på Sovjetunionen 22.juni 1941 som i utgangspunktet ikke har en direkte kobling til krigsfangene. Slik jeg forstår det, viser dette til det Andresen et al. sier om at historiske tekster bærer noen typiske preg, blant annet å plassere det som undersøkes i en historisk sammenheng og kontekstualisere det.¹⁵⁰ Forfatterne skriver også innledningsvis at «Vi følger de sovjetiske fangenes skjebner fra Østfronten, via et påtvunget opphold i Norge, retur til et utbombet hjemland og til slutt deres hverdag frem til i dag.»¹⁵¹ Dermed kan det virke som om de ulike sidene av krigen og historien som blir fokusert på, kan vise til at bokens struktur, bevisst eller ubevisst, følger det Eriksen hevder er en tradisjonell tredelt inndeling i bøker om andre verdenskrig. Denne strukturen består først av historien om hvordan Norge ble overfalt, deretter selveste okkupasjon og til slutt frigjøring.¹⁵²

Bokens tyngde, kan hevdes å være kapittelet «Fangeleirer i Rogaland» som er viet 101 sider totalt. Her skriver de at de har evnet å identifisere 16 fangeleirer og 16 arbeidskommandoer i Rogaland. Her skiller de mellom fangeleirer og arbeidskommandoer der forskjellen i hovedsak handler om hvor lenge fangene oppholdt seg i leirene, og at de som oppholdt seg i arbeidskommandoer var tilknyttet et spesielt prosjekt. Likevel kan skillet mellom de til tider kan være flytende. I kapittelet har likevel forfatterne valgt å dele leirene inn i «fangeleirer», «arbeidskommandoer» og «diverse». Hva som inngår i «diverse» defineres ikke direkte, men forstås det riktig, virker det til at det var de få fangene som «jobbet som vaske-, kjøkken eller i ryddehjelp for tyske offiserer.»¹⁵³ Kapittelet inneholder historier fra to fangeleirer og en arbeidskommando i sørfylket, tre fangeleirer, tre arbeidskommandoer og to diverse i midtfylket – Sandnesområdet. Midtfylket – Solaområdet var det tre fangeleirer, seks arbeidskommandoer og to diverse. Deretter midtfylket – Stavangerområdet med fire

---

¹⁴⁹ Skarsten og Stokke 2010: 8

¹⁵⁰ Andresen et al. 2016: 19

¹⁵¹ Skarsten og Stokke 2010: 11

¹⁵² Eriksen 1995: 31

¹⁵³ Skarsten og Stokke 2010: 59

fangeleirer, åtte arbeidskommandoer og en diverse. Til slutt er det Nordfylket i Rogaland der fire fangeleirer, tre arbeidskommandoer og en diverse.

Kapitlet består av personlige fortellinger samt hva fangene jobbet med og hvordan de ble behandlet enkelte steder. Er man ikke historiker selv, kan det antas at fangeleirene i Stavangerområdet er mer interessant for innbyggere i Stavanger, og fangeleiren på Moi er mer av interesse for innbyggere på Moi osv. Dette bygger jeg på at mennesker ofte er opptatt av å orientere seg i sitt område eller samfunn, fordi dette kan være med å ha betydning for deres historiebevissthet og identitet. Dette støttes av Lenz og Nilssen som sier at historiebevissthetens mål er å øke vår innsikt i prosesser som knytter fortiden til vår identitet, våre forestillinger om både hvor vi kommer fra, og hvordan vi ble til det vi er i dag.¹⁵⁴ Faktum er at Skarsten og Stokke evner å mer eller mindre treffe hele befolkningen i Rogaland fordi man på en eller måte har en tilknytning til et av områdene. At kapitlet, og for så vidt resten av boken, er preget av detaljer som for noen kan være krevende å holde følge med, kan være en ulempe. Eksempelvis kan vi se nærmere på ett av mange lignende tilfeller når Skarsten og Stokke forteller om leiren på Austvoll i Sandnes kommune, der «Fire store brakker ble satt opp, alle på gården Austvoll. Tre av brakkene var på en etasje og ble plassert samlet like ved grensen til Årsvoll, sør for Årsvollveien.»¹⁵⁵ Flertallet kjenner gjerne ikke til Austvoll, Årsvoll eller Årsvollveien, men poenget er at noen gjør det, og derfor vil dette gi mening for dem. Dermed kan en si at spørsmålet faller tilbake på forfatterens blikk, hvem publikum er, og hva målet med boken er. Tretvik hevder at som lokalhistoriker er det en fordel å tenke historieformidling i form av noe større, og da spesielt når formålet til forfatterne her er å nå ut til kommende generasjoner. Dette innebærer at forfatterne gjerne forklarer noe bedre og mer utdypende, og ikke utelukker detaljkunnskap. Har forfatterne et ønske om å formidle historien til kommende generasjoner, kan dette føre til at lokalhistorie blir mer aktuell for et større publikum.¹⁵⁶

3.2.2 Hvorfor skrevet?

Skarsten og Stokke tydeliggjør formålet med boken, slik jeg tolker Andresen et al. både eksplisitt og mer implisitt i innledningen.¹⁵⁷ De stiller eksempelvis spørsmål til de håndlagde gjenstandene laget av krigsfanger. «Hvordan gikk det med fangene som laget det. Hvor kom de fra? Hvordan endte de opp i Norge? Kom de seg noensinne hjem til sine kjære? Hva

---

¹⁵⁴ Lenz og Nilssen 2011: 19

¹⁵⁵ Skarsten og Stokke 2010: 69

¹⁵⁶ Tretvik 2004: 12-13

¹⁵⁷ Andresen et al. 2012: 22

skjedde med dem etter at de kom hjem?»¹⁵⁸ Samtidig skriver de også innledningsvis at de med denne boken skal «se på deler av krigshistorien i et litt annet lys enn det som til nå har vært vanlig.»¹⁵⁹ Skarsten og Stokke understreker at en bok som tar for seg dette temaet i en geografisk region ikke er skrevet før, og at dette blir den første. Dette gir leserne en god begrunnelse på hvorfor forfatterne har hatt behov for å skrive den. I tillegg mener Andresen et al. at svaret på forfatterens problemstilling som blir stilt ikke må være selvsagt, og at det stilles krav om kunnskap når det gjelder forskningsstatus på området.¹⁶⁰ Ved kombinasjonen av spørsmålene de stiller, og setninger som formulerer oppgavens anliggender gjør de det klart for leser hvorfor boken er skrevet, og hvilke forventninger leser kan ha. I tillegg er det verdt å legge merke til at forfatterne påpeker likefremt at denne boken også er skrevet med et fremtidsrettet syn med hensyn til kommende generasjoner. Ved å håpe at «boken kan medvirke til at våre barns generasjoner ikke glemmer dette mørke kapitlet i Rogalands historie»,¹⁶¹ vil det også endre nåtidens levende generasjoners kunnskap omkring dette. Slik virker det til at de har et ønske om å fortelle historien til mennesker som både lever nå, og generasjoner som kommer etter oss, der de skriver at «Denne hvite platten på vår felles hukommelse skal vi nå gjøre noe med, en gang for alle.»¹⁶² Skarsten og Stokke uttrykker med dette deres behov for at krigsfangehistorien skal bli en del av norsk krigshistorie, og at nordmenn skal få vite om det som foregikk i Rogaland i krigsårene.

3.2.3 Publikum

Tretvik refererer til lokalhistorikeren W.G. Hoskin fra England som mener at hvilket publikum som er i forfatterens tanker, har en påvirkning på hvordan historien formidles. Han peker på to ulike scenarioer. Det ene går ut på at tenkt publikum er innbyggere av et lokalt avgrenset sted og et par andre. Da kan en formidle og fremstille alle mulige detaljer. Det andre er at om en vender seg til et publikum som er noe større, må en unngå store mengder med lokale detaljer.¹⁶³ Ut ifra valgene Skarsten og Stokke har tatt om å formidle store mengder med detaljer, kan det tolkes dithen at publikum av *blod og tårer* er lokalbefolkningen, altså Rogalands innbyggere.

---

¹⁵⁸ Skarsten og Stokke 2010: 11

¹⁵⁹ Skarsten og Stokke 2010: 8

¹⁶⁰ Andresen et al. 2012: 23

¹⁶¹ Skarsten og Stokke 2010: 7

¹⁶² Skarsten og Stokke 2010: 6

¹⁶³ Tretvik 2004: 14

Dermed kan det tenkes at dette innebærer personer fra Rogaland, men er det bare de? Som nevnt innledningsvis, kan det tenkes at hvor interessert en er i historie generelt, men også mer spesifikt sovjetiske krigsfanger avgjøre hvor mye en vet om dette emnet. Dermed vil jeg påstå at uansett geografisk tilhørighet, vil denne boken også være av interesse for de utenfor Rogaland, om en er engasjert i emnet. Det er også en eventuell tredje gruppe som kan ha spesiell interesse av denne boken, og det er de som ser det aktuelt i fremtiden å skrive en bok som inkluderer Rogalands historie – uavhengig om dette har med sovjetiske krigsfanger å gjøre eller ikke. Denne delen av historien er såpass stor, at den bør inkluderes i en generell framstilling om Rogalands historie. Dette betyr selvsagt ikke at grupper eller personer utenom de ovennevnte ikke kan være interesserte.

3.2.4 Valgs betydning

Når en eller flere forfattere skriver bok, er det mange valg en skal ta. Alt fra tittelen på boken, prioritert innhold og valg av kilder, til bildebruk. Denne boken er ikke unntaket. Jeg vil i første omgang nevne forfatterens valg av tittel på denne boken. Da dette gjerne er noe av det første man legger merke til kan det være relevant å ta opp. «Blod og tårer» kan for noen gi assosiasjoner til Winston Churchill og hans tale under andre verdenskrig, der han lovet sine landsmenn «blod, svette og tårer». For det er kanskje fra der det først og fremst er kjent. Det er derimot et godt brukt ordtak i sammenheng med andre hendelser enn krigen, og blir brukt for å instruere og tydeliggjør at noe må jobbes for. Det interessante spørsmålet er her hvorfor «svette» er utelatt, når bokens innhold beskriver dager fylt med lange og slitsomme arbeidsdager for krigsfangene? Da sitatet er veldig kjent, kunne gjerne tittelen «blod, svette og tårer» gitt en misvisende forventning om hva boken handler om. Churchill brukte sitatet for å motivere blant annet soldater på en positiv måte til å oppfordre til heltedåd. Hvis dette er et bevisst valg av Skarsten og Stokke, kan det ha bakgrunn i at de utelot ordet for å tydeliggjøre at fangearbeideres arbeid ikke var av heroiske årsaker eller personlig vinning, men tvunget. Svette i forbindelse med sitatet viser til noe positivt, der man jobber mot noe man gjerne har eierforhold til. Dessuten er «blod og tårer» sjeldent en positiv kombinasjon. Tittelen kan uansett gi automatisk kobling til andre verdenskrig for noen, og det er kanskje noe av poenget?

Som Andresen et al. sier noe om, vitner en argumenterende tekst om at forfatteren tar lesere med inn i resonnement rundt blant annet bokens problemstilling og metode som er brukt. Det kan argumenteres for at Stokke og Skarsten gjør dette på flere måter, både med bokens

problemstilling, men også med deres metode. For i boken er de tydelige på hvordan prosessen har vært, og hvor de har hentet kildene sine fra.

Et av de aller viktigste sporene vi dog har etter disse fangene er lagret i folks minner. Skriftlige minner fra fangene, i form av brev og skriv i minnebøker, har gjort det mulig for oss å spore opp en del fanger som fremdeles er i live. I tillegg har vi møtt utrolig mange rogalendinger som har noe å fortelle om de sovjetiske krigsfangene.¹⁶⁴

Ved at forfatterne beskriver og forklarer hvordan de har jobbet, hindringer de har kommet over underveis i prosessen, og med begrunnelse på hvordan og hvorfor, kan gjøre boken mer troverdig. Min tolkning av sitater over er at de har hatt direkte kontakt med noen av krigsfangene. Hearder hevder, slik jeg forstår, at dette kan by på utfordring for hvordan boken påvirkes av forfatternes direkte kontakt med krigsfangene.¹⁶⁵ Har forfatterne fått en relasjon til krigsfangene, familie, eller noen som har stått krigsfangene nært, kan dette være en påvirkningsfaktor i den grad at det kan stilles spørsmål til hvem det har vært viktig å skrive boken for. Kan dette ha påvirket boken i hvilken fremstillingsform den har, at det ikke har vært like viktig å ha en flytende fortellingsform, som det har vært å få fram historien? Forsvinner noe av historien, fordi det blir for sensitivt for krigsfangene selv, eller familien deres? Alle tilgjengelige arkiver er gjennomført og mange artikler er publisert i aviser og blader med etterlysninger etter informanter og informasjon. De har holdt foredrag om emnet, som igjen har gitt de informanter, bilder, adresser og gjenstander. Noen adresser som har ført de til tidligere fanger som fremdeles levde når de skrev boken.

Et av prinsippene Lenz og Nilssen mener er viktig å oppfylle når forfattere skriver historie, er å sette de historiske fakta som de har tilgang til sammen på en meningsfylt måte, og å etablere en fortelling ut av dem.¹⁶⁶ Skarsten og Stokke skriver innledningsvis at «Den tørre, sterile og akademiske informasjonen vi har gravd frem fra forskjellige arkiv er fjernet for enhver medmenneskelig følelse.»¹⁶⁷ Videre skriver de at de har krydret tekstene sine med morsomme, tragiske og triste fortellinger.¹⁶⁸ Slik jeg tolker setningen, kan man da gjerne forvente seg at boken er skrevet på en måte der det akademiske preget ikke gir særlig

---

¹⁶⁴ Skarsten og Stokke 2010: 11

¹⁶⁵ Hearder 2007

¹⁶⁶ Lenz og Nilssen 2011: 17

¹⁶⁷ Skarsten og Stokke 2010: 12

¹⁶⁸ Skarsten og Stokke 2010: 12

gjenskinn, og at de har satt sammen ulike historiske fakta dem har hatt tilgang på, til en meningsfull og mer levende fortelling.

Motsatt av tørr, steril og akademisk framstilling kan for noen gi en forventning til en underholdende og lettlest tekst. Dette kan styrkes av Corell som hevder at annen type historie, i denne sammenheng lokalhistorie, er til for et mer allment publikum, og skrevet for blant annet underholdningen del.¹⁶⁹ Den forventningen som kan oppstå innledningsvis, kan være i brudd med hvordan en føler det når en leser boken videre. Skarsten og Stokke har på noen områder i boken valgt å skrive fakta punktvis og virker interessert i detaljer. Der de eksempelvis tar for seg hvordan nordmenn var enige angående oppfatningen av krigen, kan man i kapittel 1 se at de velger å skrive dette punktvis, blant annet slik;

- Tyske soldater var slemme
- Gestapo, NS-medlemmene og frontkjemperne var skikkelig stygge
- Folk som jobbet frivillig for tyskerne og ikke minst de bedriftene som tjente gode penger på tyskerne, var heller ikke særlig gode
- Alle andre nordmenn var gode og noen av dem mer gode.¹⁷⁰

I utgangspunktet er dette en oversiktlig måte å gjengi slik informasjon på, men en slik oppdeling kan også føles merkelig. På tross av dette kan det være betydningsfullt å se det i lys av noe større. Dette er en metode Skarsten og Stokke bevisst har valgt. Det virker som om behovet for å formidle historien er viktigere enn måten det blir formidlet på. og at det ved også dette kan føles mer som en argumenterende stil på boken, istedenfor fortellende, da en fortellende stil, slik jeg forstår det, handler om å formidle en sammenhengende fortelling.¹⁷¹ Ved punktvis gjengivelse av fakta til tider i boken, kan det oppfattes som denne sammenhengende fortellingen brytes.

Når det er sagt, blir det ensidig å kun presisere deler som kan være med å bryte den sammenhengende fortellingen, da det vil være en skreiv framstilling av boken. Forfatterne har et viktig perspektiv på historien, og de har gjort valg som gir god grunn til ros av boken. At de har valgt å gå i direkte samtaler med etterlatte eller krigsfanger selv, via brev, telefon eller personlig møte, er dette valg som har gitt mange gode historier som de har valgt å

---

¹⁶⁹ Corell 2010: 11

¹⁷⁰ Skarsten og Stokke 2010: 8

¹⁷¹ Andresen et al 2012: 149

videreformidle. De evner med dette å skape et engasjement ved å fortelle personlige historier. Det er hensiktsløst å prøve å sette seg inn i hvordan det følte, og det er heller ikke formålet. Poenget er at det kan føles mer ekte når en får mer nærhet til historien. Eksempelvis skildringer om en krigsfange som ble henrettet for å stjele poteter,¹⁷² nordmenn som ble skutt for å hjelpe krigsfangene i å flukte,¹⁷³ eller 17 år gamle Tordis Furuseth som ble fengslet fordi tyskerne observerte henne gjentakende ganger gi mat til fangene.¹⁷⁴ Selv om boken leses av nåtidens generasjoner, og historiene gjerne kan føles uvirkelige, kan det gi leser en nærhet til historien. På en måte føles det så uvirkelig, på en annen måte kan det føles nært når skildringene er så personlige. Kan det gi leseren evnen til å reflektere over hvem de hadde vært under krigen? Hadde man vært Tordis som risikerte fengsel for å hjelpe, eller hadde man inntatt en annen rolle? Slike refleksjon kan føre til engasjement hos leser, og da vil Skarsten og Stokke i et slikt tilfelle ha oppnådd et element Bull hevder er viktig når historie skrives.¹⁷⁵

Når en får presentert en mengde tall kan det noen ganger føles overveldende. For å unngå at «tall kun blir tall» setter Skarsten og Stokke i noen tilfeller tall i sammenligning med noe annet. For å illustrere hvor mange krigsfanger som totalt ble tatt til fange av tyske styrker, viser de til et tankeeksperiment de har gjort. «Vi lar tyskerne være så vågale, at de lot kun en tysk soldat passe på hele 25 fanger. Det betyr at man trengte utrolige 132 000 soldater – til vaktjeneste for de 3,3 millionene fanger som ble tatt de første 6 månedene av krigen».¹⁷⁶ Dette er ikke tall som bare gjelder for Norge, men internasjonalt. Selv om boken i all hovedsak tar for seg Rogaland, evner de også å sette hele historien i et større perspektiv. Tankeeksperimentet gir tall på en så stor mengde personer, som heller kunne vært til hjelp på andre måter enn å samle og passe på en mengde krigsfanger i leirer.

Skarsten og Stokke virker også til å se verdi i å illustrere historien ved bilder som virkemiddel, der det gjennomgående i boken er hyppig bruk av bilder. Corell hevder at fotografiens kvaliteter kan bidra til å styrke omtrent enhver historisk framstilling.¹⁷⁷ Det er også tilfelle i denne boken. I tillegg til å bruke bilde av et vaktårn som forsidebilde som skaper umiddelbare assosiasjoner til andre verdenskrig for publikum, har forfatterne valgt å bruke nesten ett bilde på hver side i boken, og ofte flere. Dette til tross for at om noen av de til tider virker tilfeldig plassert. Et eksempel på det kan man finne i kapittel 19 «Repatrieringen.»

---

¹⁷² Skarsten og Stokke 2010: 259

¹⁷³ Skarsten og Stokke 2010: 210

¹⁷⁴ Skarsten og Stokke 2010: 143

¹⁷⁵ Kjeldstadli 2016: 314

¹⁷⁶ Skarsten og Stokke 2010: 23

¹⁷⁷ Corell 2010: 212

¹⁷⁸ Der har de valgt og tatt med et bilde av Kong Haakon som holder tale i Stavanger i mai 1945. Bilde i seg selv er et godt bilde der man kan se publikum som holder Norgesflagg og virker til å feire fredsdagene. Likevel er det ikke skrevet noe om denne talen, kong Haakon eller fredsdagene i Stavanger på følgende sider. Bildet er derimot ett eksempel av 307 bilder som er brukt. Flesteparten av bildene gir leserne et bilde av blant annet hvordan steder i dag ser ut, brev nordmenn fikk fra fangene, noen av fangeleirene, skadede fanger, og arbeidende fanger med mer. Det vil si at man i løpet av boken kan komme over bilder som kan virke irrelevant for akkurat det man leser, og som det er mulig å stille spørsmål om. Likevel er det et fåtall dette gjelder, og resterende bilder er gode til å illustrere flere sider ved historien, og kan med dette være med på å styrke Skarsten og Stokke sin framstilling.

De har i liten grad involvert sine egne tanker og meninger direkte. I noen tilfeller gir de små drypp med setninger som «Dette er ganske spektakulært» fordi fanger gikk over hundre kilometer til fots for å skjule seg.¹⁷⁹ I sammenheng med at de kjenner få tilfeller til fanger som ble jaget bort av lokalbefolkningen skriver de «Det står det respekt av, noe som vi som nordmenn kan være stolt av.»¹⁸⁰ Likevel består boken av kilder fra blant annet avisinnlegg fra krigen, og samtaler og brev med tidligere krigsfanger. Hvilke innlegg eller sitater dem har valgt å ta med som en del av boken, har vært et valg av Skarsten og Stokke. Deres personlige følelser kan dermed få plass gjennom disse innleggene eller brevene, og dermed vise deres tanker og meninger gjennom dette på en mer tilbakeholden måte enn bruk av direkte ord.

3.2.5 Bevisst slettede minner?

Også i denne delen av boken kommer deler av betydningen av forfatterens blikk og valg til syne. Innledningsvis i dette kapittelet er det hentet ut et sitat fra boken som retter søkelys mot Skarsten og Stokke sine tanker om viktigheten av å ikke glemme denne delen av vår kollektive historie, selv om det er en ubehagelig historie. Bokens siste kapittel utdyper denne tanken, og inneholder både forfatters egne tanker og refleksjoner. Dette er valg som er gjort, slik jeg tolker det, fordi de ser viktigheten av å sette søkelys på en historie innen et geografisk avgrenset område som ikke er gjort før. Selv synes jeg noe av det som blir formulert kan virke som et godt refleksjonsarbeid. De skriver «Det kan virke som om vi i Norge har gått aktivt og bevisst inn for å slette de ubehagelige minnene, som den fysiske delen av disse leirene

---

¹⁷⁸ Skarsten og Stokke 2010: 321

¹⁷⁹ Skarsten og Stokke 2010: 244

¹⁸⁰ Skarsten og Stokke 2010: 254

representerte.»¹⁸¹ Her reflekterer de også rundt hva som har gjort at dette ikke er inkludert i forskning før i moderne tid.

Er det vår tvangshjemsendelse av disse fangene til en usikker fremtid, som gjør det ubehagelig. Er det kanskje politikk og den kalde krigen, eller en generell mangel på interesse for denne delen av krigshistorien, som har gjort at emnet nesten ikke blir inkludert i bøker om Norge under andre verdenskrig?¹⁸²

Skarsten og Stokke reflekterer ikke selv videre rundt begrunnelsen, men henviser videre til forskningsprosjekt og forskere som har viet seg til dette emnet.

I begynnelsen av boken lar Skarsten og Stokke leserne møte Torgeir Joa fra Sola som selv eide en løe hvor noen fanger oppholdt seg under krigen. Avslutningsvis får vi gjenblikk med Joa, der de skildrer hva som utspilte seg på samme gård 8.mai 2006. Joa hadde lenge ønsket å hedre krigsfangene med et minnemonument, og denne dagen ble dette ønsket oppfylt. Til stede var blant annet elever fra skoler i området, fylkesmann, ordfører og russisk ambassade. Dermed får lesere av boken følge Torgeir Joa fra start, til slutt, og får et innblikk i hva det for han, en rogalending, betydde å hedre dem. Likevel, dette minnemonumentet er et fåtall av hva som burde vært satt opp mener Skarsten og Stokke. De skriver at det er flere plasser som både kunne og burde satt opp minnetavler. Angående fangeleiren som var på Folkvord i Sandnes kommune skriver de at «Nesten alle spor etter leiren er borte, men et informasjonsskilt kunne vært på sin plass»¹⁸³, og retter kritikk mot de lokale historielagene. Skarsten og Stokkes lokale blikk kan sies å gjenspeiles i det de bruker en rogalending til å illustrere et poeng både innledningsvis, men også avslutningsvis.

3.2.6 Bokens oppmerksomhet

Det er vanskelig å definere hvorvidt boken har fått mye oppmerksomhet eller ikke blant lokalbefolkningen i Rogaland. En offentlig liste som gir innsikt i hvor mange eksemplarer som er solgt er ikke funnet. Likevel er google brukt som pekepinn når det gjelder oppmerksomhet de har fått i media. Ved å søke på «Sovjetiske krigsfanger Rogaland», er det tre artikler jeg kan finne skrevet i forbindelse med boklanseringen. En av artiklene fra Rogalands avis har kun skrevet tre setninger om dette

---

¹⁸¹ Skarsten og Stokke 2010: 336

¹⁸² Skarsten og Stokke 2010: 336

¹⁸³ Skarsten og Stokke 2010: 339

Boken handler om de tusenvis av sovjetiske krigsfanger og sivile tvangsarbeidere som ofret blod og tårer for den tyske okkupasjonsmakten i Rogaland. Boken, som er skrevet av Atle Skarsten og Michael Stokke, gir et samlet bilde av grusomhetene som utspant seg fra de første fangene ankom fylket i 1941. Før boklanseringen var det kranenedlegging på de falnes graver på Eiganes.¹⁸⁴

Dette er, som jeg finner, det eneste Rogalands avis har skrevet om boken til Skarsten og Stokke. I tillegg har Haugesund avis¹⁸⁵ og Aftenbladet¹⁸⁶ én artikkel hver, der sistnevnte ble skrevet før boklanseringen. Det er heller ikke, etter mine undersøkelser, mulighet for å kjøpe denne boken på internett lenger. Det synes å være ufortjent lite publisitet om en bok av et så omfattende arbeid. Likevel kan det i den anledning stilles spørsmål til om det er et tegn på at det ikke helt har nådd publikum, altså Rogalands lokalbefolkning, når det er viet så begrenset med oppmerksomhet til boken i mediene. Har forfatterens blikk og valg satt noen begrensninger for bokens oppmerksomhet? Poenget er ikke at de skulle skrevet om noe annet for et bredere publikum. Det å skrive lokalhistorie er særs viktig, både for det lokale samfunnet, deres historiebevissthet og identitet, men også som tilskudd for å få et så helhetlig bilde av hele nasjonens historie som mulig. Noe av målet til Skarsten og Stokke, som de selv påpeker, er å hindre at denne delen av Rogalands historie er ukjent for kommende generasjoner, og som Kjeldstadli påpeker, så skal historie også ha en samfunnsmessig bruksverdi.¹⁸⁷ Skal den huskes, viderebringes og ha en samfunnsmessig bruksverdi, kreves det derimot at boken blir lest. Enten av nåværende generasjon som forteller den videre, eller kommende generasjon som leser selv.

Der Rösen hevder at historie må bli akseptert for å kunne kalles historie¹⁸⁸ er det verdt å stille spørsmålstegn til om Rogaland har akseptert denne delen av historien sin. Det blir uansett et vanskelig spørsmål å svare ja eller nei på. Likevel er det aktuelt fordi det er vanskelig å finne et lokalt media som har skrevet spesielt mye om dette, selv i ettertid av bokutgivelsen. Hva handler dette om? Uoppmerksomme journalister, ikke aksept eller ikke interesse nok? Min kunnskap om dette setter dessverre begrensninger på hvorvidt det er mulig å gi et svar på, likevel kan det tolkes at mangelen på reportasje om boken kan tyde på at det ikke har fått den lokale berømmelsen man kanskje kunne forventet. Likevel kan man si at boken har gjort sitt

---

¹⁸⁴ Reilstad 2010

¹⁸⁵ Kickstat 2011

¹⁸⁶ Aalen 2009

¹⁸⁷ Kjeldstadli 2016

¹⁸⁸ Rösen 2005: 82

arbeid gjennom å eksistere, i den grad at det er noe konkret, uavhengig av hvor mange som leser boken.

3.3 Fangene som forsvant: NSB og slavearbeiderne på

Nordlandsbanen av Bjørn Westlie

Fangene som forsvant er skrevet av Bjørn Westlie, og utgitt av Spartacus forlag AS i 2015. Westlie er tidligere journalist i Klassekampen og Dagens Næringsliv, forfatter og historiker, og arbeider for tiden som førstelektor ved OsloMet - storbyuniversitetet i Oslo.¹⁸⁹

Kombinasjonen journalist, forfatter og historiker kan, etter min mening, gi en pekepinn på hva Westlies blikk kan bety for bokens struktur og innhold. Til tross for at Westlie er historiker, og at denne boken i senere tid er brukt som inspirasjon for hans doktorgrad, har han i denne omgang likevel valgt å skrive en populærhistorisk bok. Boken bærer preg av at han tidligere har vært journalist, der boken inneholder sterke hovedroller, og et ønske om å engasjere og vekke følelser, noe som gjenkjenner en populærhistorisk framstilling.

Det å være tidlig tydelig på hva som er formålet med boken, er viktig. Dette kan uttrykkes på to ulike måter mener Andresen et al.¹⁹⁰ En forfatter trenger ikke nødvendigvis å stille et hovedspørsmål, det viktigste er at en leser får innblikk i hva som skal undersøkes. Her kan det skilles mellom en eksplisitt eller implisitt beskrivelse av dette spørsmålet. Westlie sitt mål med boken uttrykker en blanding av disse to.

Bare én av NSBs sentrale ledere ble etterforsket etter krigen for å ha samarbeidet med okkupantene. Hvorfor bare han? Hvordan NSBs samarbeid med tyskerne utviklet seg, hvilke konsekvenser dette fikk og hvorfor NSB har sluppet unna sin egen krigshistorie, er hva denne boken handler om¹⁹¹

Westlie er klar på at de bøkene som har tatt opp lignende problemstillinger før, ikke har satt søkelys på hvordan NSB (dagens VY), et statseid firma som alle i Norge har et forhold til, også dagens unge, hadde en så stor rolle som de hadde, og at denne framstillingen blir ulik de andre.

---

¹⁸⁹ Westlie 2015

¹⁹⁰ Andresen et al. 2012: 22

¹⁹¹ Westlie 2015: 16

3.3.1 Bokens struktur

For å gi en oversikt over hvordan Westlie har prioritert valg av innhold i boken følger det under en oversikt som viser hvor mange sider han har brukt på hvert enkelt kapittel.

Istedenfor sidetall viser jeg antall sider han har viet til de enkelte kapitlene.

Kapittel	Innhold	Antall sider
1	Krigen og NSB: samarbeidets smerte	72
2	Krigsfangene og NSB: Hensikten helliget middelet	86
3	NSB og freden: Fortielsens historie	56

Figur 3. Bokens innholdsfortegnelse. ¹⁹²

Ut ifra denne innholdsfortegnelsen, er kapittel 2: *Krigsfangene og NSB: Hensikten helliget middelet* bokens tyngde. Kapitlet har derimot overdreven tyngde i forhold til kapittel 1 og 3. At kapittel 2 har blitt prioritert flest sider, kan være tilfeldig, men det er også mulighet for at det viser en speiling av Westlies mål med boken. At forfatter her har valgt å kun dele opp den 227 siders (ekskludert kilder) lange boken i tre kapitler kan være et tegn på at han mener det er en rimelig inndeling med tanke på hva han vil formidle. En kan se at NSB er inkludert i samtlige kapitler, og virker til å være kapitlenes hovedfokus. Først krigen og NSB, så krigsfangene og NSB og deretter NSB freden. Denne inndelingen av en krigshistorie kan sies å støttes av Eriksen som mener at en vil finne en typisk tredelt struktur som har tre deler i rekkefølgen: overfalt, okkupasjon, og deretter frigjøringen. ¹⁹³ I tillegg til å lese innholdsfortegnelsen kan man også ved å lese boken, se hvordan Westlie har valgt å legge opp bokens struktur på denne måten. Westlie har i denne boken satt søkelys på NSB sin historie i sammenheng med krigsfangehistorien, en fortiet historie.

Boken starter med utdrag fra en legerapport, skrevet av Dag Fodstad 14.mai 1945. I Fodstad sin brutale rapport, som Westlie selv skriver «ingen kunne misforstå»¹⁹⁴, skildrer han omstendighetene og prøver å skape et bilde av hvor brutalt det var. Boken setter lys på hvordan NSB, rett etter krigens slutt, var taus om krigsfangene. Westlie skriver at Kristian

---

¹⁹² Westlie 2015: 5-6

¹⁹³ Eriksen 1995: 13

¹⁹⁴ Westlie 2015: 11

Løken, daværende generaldirektør for NSB, visket vekk alle forbindelser da han i etterkrigsårene hadde foredrag, var på radio og svarte på spørsmål.¹⁹⁵

I kapittel 1 formidler Westlie bakgrunnen for hvordan dette kunne skje i Norge. Blant annet om Blücher som sank 9. april 1940, hvordan kongen, stortinget og regjeringen flyktet fra Oslo, til hvilket tidspunkt NSB ble angrepet i forskjellige byer, og hvordan det var vanskelig å drive motstandskamp mot tyskerne på grunn av presset fra tyskerne og samarbeidsånden både administrasjonsrådet og NIO (Nemnden for Industri og Omsetning) la som premiss på NSB. Videre i kapittel 2 kan man lese at Bjarne Vik, overingeniør på Nordlandsbanen, tok avgjørelsen som gjorde at tusenvis av fanger ble slavearbeidere i Norge. Westlie skriver «I praksis ga Vik og NSB her sin tilslutning til en av Hitler-Tysklands voldsomste sider, nemlig den kyniske utnyttelsen av fanger. Fra dette tidspunktet deltok NSB i forberedelsene til at fangene skulle komme, ikke minst med etablering av fangeleirer.»¹⁹⁶ Boken tar også for seg etterforskningen av Vik, stiller kritiske spørsmål til hvorfor han var den eneste fra NSB som ble etterforsket, og setter med det lys på NSB sin rolle i krigsfangehistorien. Bokens siste kapittel *NSB og freden: fortielsens historie* har blitt viet ett av totale tre kapitler, omkring en tredjedel av bokens innhold. Dette kan tolkes som et tegn på at dette er betydningsfullt og viktig del for Westlie, og da også å videreformidle at det er avgjørende å gi historien mening for personer i nåtiden og fremtiden.

3.3.2 Valgs betydning

Westlie har i forkant gjort valg som har ført til avgrensning både geografisk og tematisk. Han undersøker spesielt Nordlandsbanen, og holder seg med dette for det meste til historien om krigsfangene i Nord, og tar sikte på å gjøre NSB sin ukjente historie i krigsårene, i sammenheng med krigsfangehistorien til en del av norsk krigshistorien. Med denne boken har Westlie et kritisk syn på NSB og deres historie fra krigen. Allerede på andre side skriver han:

NSB har gjort sitt ytterste for å glemme det som skjedde under krigsårene på den nå 2 timer og 22 minutter lange jernbanestrekningen fra Mo opp gjennom den vakre Dunderlandsdalen, over det karrige Saltfjellet, så videre i den frode Saltdalen, ut til sjøen ved Rognan, og så til Fauske.¹⁹⁷

---

¹⁹⁵ Westlie 2015: 12-13

¹⁹⁶ Westlie 2015: 86

¹⁹⁷ Westlie 2015: 12

Sitatet er brukt for å illustrere hvordan Westlie bruker en kjent togrute i Norge for å poengtere hvordan fortiden har sammenheng i samtiden, da dette er et av krigsfangenes prosjekt de arbeidet på under fangenskapet i Norge under andre verdenskrig. Kan det tenkes at Westlie har valgt å gjøre dette for å være med å utvikle nordmenns historiebevissthet, eller blir historiebevissthet et resultat av at Westlie evner å dra paralleller fra fortiden til nåtiden, til noe som nordmenn kjenner til? Bruken av togruten kan ha evne til å gjøre noe med en persons forståelse av fortiden og samtiden, da dette er en togrute nordmenn er flittige brukere av. Er nordmenn klar over at krigsfanger deltok i bygging av Nordlandsbanen? Eller tenker de på dette en eventuell neste gang de kjører den, altså i fremtiden? Som Lenz og Nilssen mener, er det å kunne fortelle om fortiden, og sette denne fortellingen i sammenheng opp mot nåtiden, og framtidforventningene vesentlig når en skriver historie.¹⁹⁸ Her mener jeg Westlie utfører akkurat dette. Man får en forklaring på hva store deler av krigsfangene ble tvunget til å jobbe med, og en detaljert beskrivelse av togruten. Sitatet knytter med dette noe som har skjedd under andre verdenskrig til nåtiden, på en måte som kan oppfattes som meningsfull for mange da det er mulig å koble det til noe som er kjent. Valget om å fortelle denne historien på denne måten kan sies å være viktig for Westlie, fordi det er med å gjør historien levende og engasjerende, noe som kan skape en forbindelse til det populærhistoriske publikummet.

Bokens tittel *Fangene som forsvant: NSB og slavearbeiderne på Nordlandsbanen* kan tolkes på flere måter. Westlie formidler tydelig noen begrunnelser, som kan gi noen tanker om hvorfor han har valgt tittelen. «Det faktum at fangene ble sendt ut av landet så raskt, førte til at fangene og deres historie ikke bare forsvant ut av synsfeltet, men også ut av den offentlige oppmerksomheten».¹⁹⁹ Både fra den norske offentlige krigshistorien, men også bokstavelig talt. 8.Juli 1953 ble en fellesgrav for de sovjetiske krigsfangene åpnet. Etter at Norge gikk med i NATO våren 1949, fryktet etter hvert det norske forsvaret at Sovjetunionen skulle bruke fangegravene til spionasje i Norge. I omkring to år, fra 1951 til 1953, hadde Statens vegvesen hatt i oppdrag å flytte fangene som var gravlagt i Nord-Norge til en massegrav, en operasjon som fikk navnet «operasjon asfalt».²⁰⁰ I denne anledning skriver Westlie at «Når de dessuten ble samlet i en navnløs massegrav, forsvant de som enkeltpersoner. Der de hadde ligget, var mange av gravene merket med navn, men navnene fikk de ikke med seg til Tjøtta.»²⁰¹ Min tolkning av tittelen i sammenheng med hva Westlie selv uttaler i løpet av

---

¹⁹⁸ Lenz og Nilssen 2011: 17

¹⁹⁹ Westlie 2015: 187

²⁰⁰ Westlie 2015: 213-218

²⁰¹ Westlie 2015: 218

boken, er at det er en tittel som beskriver flere aspekter ved dette kapittelet. I tillegg til at de ble sendt ut av Norge ganske raskt etter freden var et faktum, ble de også med det fjernet fra manns minne. Til tross for at de ikke var her fysisk, ble de brukt som redskap for konspiratorisk spill, både når det gjaldt redselen for tilbakebetaling til Sovjetunionen, altså penger, og redselen for å miste eiendom. Tittelen vitner altså om en fremstilling som har et fokus på hvordan tiden i ettertid av hva som utspilte seg under krigen har vært, og konsekvenser som fulgte med. Dette kan ha betydning for to grunner. Det blir rettet søkelys mot noe som er glemt, men som bør huskes. Videre har forfatterens valg om tittel på forsiden betydning for lesernes førsteinntrykk. Fanger tittelen oppmerksomhet, skaper den engasjement, og vekker den følelser? Med en populærhistorisk framstilling er dette faktorer som kan være viktig.

Totalt har Westlie brukt 29 bilder i boken som passer til teksten som blir skrevet, og skildrer blant annet krigsfangenes levevilkår og bilder av enkeltpersoner. Jeg legger imidlertid merke til at han har utelatt kilde eller fotnote til bildene som er brukt. Til gjengjeld kommer dette som en oppramsing på en av bokens siste sider.²⁰² Mest aktuelt er kanskje forsidebilde Westlie har valgt til boken. Denne studien har ikke fremlagt en mengde bilder, men jeg ser forsidebilde relevant å fremlegge her.

---

²⁰² Westlie 2015: 257

Figur 4. Forsidebilde til boken *Fangene som forsvant: NSB og slavearbeiderne På Nordlandsbanen*. Stavanger, 8 februar 2020.

Bokens forsidebilde uttrykker en rekke elementer. Noe av det første som fanger øyet er nazitegnet som er et symbol på andre verdenskrig, og tyskernes ideologi. Det kan derimot se ut som toget på bilde bærer to ulike flagg, og her er det nesten urimelig å skulle tolke hvilket flagg det er. Med tanke på at Westlie skriver at bildet av toget er fra åpningen av Elsfjord stasjon på Nordlandsbanen mars 1941,²⁰³ kan det gi mening hvis det er det norske flagget. Hvis det er tilfelle viser det til nazitegnet som synes klart og tydelig, og det norske flagget som mer eller mindre er gjemt. I så måte kan dette symbolisere hvordan denne historien har blitt sett på i en rekke år. Hitler og tyskernes tydelige rolle i sammenheng med krigsfangene, og NSB og nordmenns mindre kjente rolle. Toget som flaggene henger på kan fort gi assosiasjoner til transportmiddelet som under andre verdenskrig ble brukt til å frakte mennesker til konsentrasjonsleirer, men også brukt til å frakte krigsfanger til eller fra Norge. I tillegg har kombinasjonen av tog og banen noe mer betydning i denne sammenheng. Nederst til venstre på bilde ser man to menn som arbeider samt en vakt som står og følger med. Det gir grunn til å tro at dette skal avbilde sovjetiske krigsfanger som arbeider på Nordlandsbanen. I sammenheng med Corell som peker på betydningen av forfatterens valg av bilder, og hevder

²⁰³ Westlie 2015: 45

at enhver historisk framstilling kan styrkes ved bruk av fotografier,²⁰⁴ kan det tolkes dithen at bruk av dette bilde allerede ved forsidebilde fanger en persons interesse. Det er mulig å se de ulike bildene hver for seg, eller som en helhet. Ser man det som en helhet, er det mulig å tolke at Westlie allerede ved omslagsbilde gir innsikt i hva boken tar for seg. Samarbeidet, krigsfangenes arbeid på jernbanen, og historiens fortielse. Med andre ord: handlingen i hver av kapitlene. Valget her virker både bevisst og gjennomtenkt, noe som virker å være tilfelle i resten av boken også. I tillegg kan det også fange publikums interesse, noe som kan være sentralt når det er et stort marked for bøker om krigen i Norge.

Avslutningsvis i kapittel tre skriver Westlie: «Nå vet vi at NSBs slavearbeidere ble glemt fordi det passet best slik – men nå er tausheten endelig brutt»²⁰⁵, og at det viktigste er at krigsfangene og de involverte parter som utnyttet de, får sin plass i norsk krigshistorie. Tidligere har det vært taushet omkring temaet som nå er brutt, og med det kommer en ny og mørk side av norsk krigshistorie fram i lyset, som både er en viktig del av den nasjonale krigshistorien, men også for at krigsfangene skal få plassen og oppmerksomheten de fortjener. Men selv om tausheten er brutt, kreves det at nasjonen tar imot historien. Slik Rüsen mener, kan ikke menneskers fortid automatisk kalles historie. Det krever at mennesker i samtiden aksepterer historien.²⁰⁶ Så, virker Westlies framstilling til å nå fram, og hva er det som gjør at den blir akseptert, når det har vært en fortiet historie i så mange år?

Dette kan knyttes til det Lenz og Nilssen sitt poeng om at historieskriving krever at forfatterne evner «å knytte denne fortidsfortellingen på en meningsfull måte til nåtiden og til framtidsforventningene.»²⁰⁷ Selv om Westlie forteller en historie til en nasjon der svært få som selv levde under andre verdenskrig fortsatt lever, kan det føles meningsfullt i nåtid for de som leser den, uavhengig av om dette er noe Westlie har tenkt på i forkant, underveis og i etterkant av prosessen. Kan det tenkes at nordmenns kjennskap til NSB, som i dag har navnet VY, gjør det mulig å skape en forbindelse til leser i så måte? Boken tar ikke for seg en ukjent bedrift eller firma, men et av landets viktigste statseide transportfirma. Firmaets mørke historie som Westlie i denne boken har valgt å avsløre og fortelle om, kan være med å styrke nordmenns historiebevissthet. Om Westlie endrer tankegangen til nordmenn som tar toget den dag i dag på bakgrunn av historien, kan virke formålsløst å spekulere i. Likevel er det alt jeg kan gjøre i denne sammenheng, nemlig å spekulere i betydningen valgene til Westlie har hatt

---

²⁰⁴ Corell 2010: 212

²⁰⁵ Westlie 2015: 224

²⁰⁶ Rüsen 2005: 82

²⁰⁷ Lenz og Nilssen 2011: 17

utover å avsløre en mørk historie. Når det snakkes om betydningen forfatterens blikk og valg har for en historiefremstilling, er også valget om å skrive denne historien et eget valg.

*«Det er kjent at krigsfanger ble brukt da Nordlandsbanen skulle strekkes nordover fra Mo i Rana, men historien er blitt fremstilt som om det var tyskere og ingen andre som utnyttet fangene. NSBs rolle og deltagelse i dette har ikke vært kjent.»*²⁰⁸

Denne delen av krigshistorien har blitt ekskludert fra den kollektive erindringen om andre verdenskrig, noe som Westlie fastslår er viktig å prate om da hendelser fra okkupasjonen «har preget vårt syn på oss selv, vår selvforståelse og identitet.»²⁰⁹ Man kan lese at det stilles spørsmål til hvordan samarbeidet mellom NSB og tyskerne var, hvorfor kun én person, fra NSBs ledelse ble etterforsket, Bjarne Vik, hvorfor denne historien ikke er fortalt tidligere, og konsekvensene dette fikk.²¹⁰

3.3.3 Formidlingsmåte og publikum

Westlie har med hans framstilling evnet å formidle historien på en lettleselig og engasjerende måte som i dette tilfelle legges spesielt merke til. Hvordan skal en fortelle en mørk og utelatt historie så mange år etter, som ikke bare handler om hva som skjedde i Norge under krigen, men også hvordan nordmenn selv var innblandet, og likevel sørge for at publikum tar imot historien? Som allerede påpekt er sannsynligheten stor for at generasjonen som opplevde krigen, ikke lever lenger, og at krigsfangehistorien dermed kan være mindre sårbart for publikum. Likevel er forfattere sannsynligvis klar over at historie kan påvirke en person, uavhengig av hvor gammel historien er. Mennesker vil alltid være opptatt av å vite om egen historie, familien sin, samfunnet eller nasjonens historie, og koble dette opp mot eget liv. Dette kan påvirke personers historiebevissthet og identitet. Dette støttes av Lenz og Nilssen som hevder at «Tenkingen omkring historiebevisstheten har som mål å øke vår innsikt i de prosessene som knytter fortiden til vår (sans av) identitet – våre forestillinger om «hvor vi kommer fra» og «hvordan vi ble til det vi er i dag.»²¹¹

Ved å lese de første sidene i boken, får man der innblikk i at Westlie har valgt, til tross for sin akademiske bakgrunn, å distansere seg noe fra å skrive en bok som har et tydelig akademisk språklig preg. Dette kan tolkes på flere måter. Westlie sitt valg om å skrive mer rettet mot et allment publikum og med direkte kritikk av grupper og enkeltpersoner, gjør det etter mitt

---

²⁰⁸ Westlie 2015: 12

²⁰⁹ Westlie 2015: 15

²¹⁰ Westlie 2015: 16

²¹¹ Lenz og Nilssen 2011: 19

synspunkt, til en lettlest og spennende bok som engasjerer. Det gir også grunn til å undre seg over om dette er et bevisst valg for å åpne muligheten til å være mindre objektiv og med det få fram meningene sine? Selv skriver han «Etter beste evne har jeg forsøkt å ikke moralisere over de valgene NSB fattet.»²¹² Jeg tolker den setningen dithen at «etter beste evne» kan indikere en åpning for at det til tider har vært vanskelig å ikke moralisere. Det kan sies å være litt merkverdig når store deler av boken handler om å sette kritisk søkelys på NSB som organisasjon. At Westlie skriver at han etter beste evne har prøvd å ikke moralisere kan gi en retorisk fordel gjennom å skape en følelse av at historien forteller seg selv, og ikke at forfatteren er med på å skape historien. Dette mener jeg imidlertid ikke ødelegger fremstillingen. For meg blir forfatterens rolle og engasjement med det tydelig. I tillegg er det noe ved å ikke prøve å gjemme bort at det er et menneske bak fremstillingen, som har egne tanker og ideer. Dette kan falle tilbake på diskusjonen angående objektivitet i historieskriving. At Westlie til tider har vanskeligheter for å ikke moralisere eller uttrykke sine tanker, kan ha bakgrunn i flere faktorer, og jeg har med det et ønske om å trekke fram spesielt to: Betydningen av Westlies blikk, altså tidligere yrke som journalist, der kritisk arbeid er en stor del av jobben, og Westlie som menneske med egne tanker og ideer. Selv om Westlie uttrykker et ønske om å ikke moralisere, viser det til tider i boken at dette har vært vanskelig å utføre.

Dette kan man blant annet se når Westlie tar for seg ulike minnesteiner som i etterkant av krigen er laget for krigsfangene. Han hevder at mesteparten av det som er skrevet på minnesteinene i beste fall er historisk feil foruten ved Blodveimuseet som ligger noen kilometer unna en gravplass i Botn. Der fortelles det om «de jugoslaviske fangenes slit og helvete da de bygde veier».²¹³ I dette tilfellet er det rimelig å anta at bruk av «helvete», kunne blitt erstattet med et mer akademisk ord. På den andre siden kan dette valget føre til en tankevekker. Helvete er og forblir et sterkt symbol på noe forferdelig. Kritikken når det gjelder minnesteiner kommer dessuten fram på flere måter, der Westlie er kritisk til valg av minneord og beskrivelse på hva som skjedde med dem. Fanger som «mistet livet» og «1 100 fanger omkom». Westlie er her tydelig på sin mening når det gjelder valg av ord. Dette uttrykker han ved å kommentere de ulike minneordene med «Å si at fangene «mistet livet» uten noen videre forklaring, er i seg selv en fordreining av historien»,²¹⁴ og «Det å omkomme er å dø i en ulykke eller et jordskred.»²¹⁵ Om dette er faktorer som leser ikke hadde tenkt over

---

²¹² Westlie 2015: 260

²¹³ Westlie 2015: 221

²¹⁴ Westlie 2015: 222

²¹⁵ Westlie 2015: 222

før, er det uten tvil stor sannsynlighet for at det blir gjort nå ved hjelp Westlies framstilling. I tillegg er det en rekke setninger der Westlie på sin måte uttrykker mening omkring noe. Når det gjelder hvordan Løken, sittende sjef for NSB i mai 1945, ikke nevnte krigsfangene i et intervju med NRK skriver Westlie «Han kunne kanskje ha sendt dem hjem med et takkens ord. Men nei. Løken hadde mye annet på hjertet.»²¹⁶ I anledning et utdrag som hevder at 450 krigsfanger i Dunderlandsdalen ble slutt eller slått i hjel, kommenterer Westlie blant annet «At de døde er nå én ting, men de fleste må vel heller ha dødd av sult, utmattelse eller sykdom som følge av arbeidets art enn slik det er beskrevet»,²¹⁷ og sier at hvis det er tilfellet at alle disse 450 ble skutt eller slått i hjel, så skjedde en massakre i Dunderlandsdalen som ingen har skrevet om før.

Ut ifra dette kan man se på Westlie sin kritiske og subjektive involvering i fortellingen på to måter: Det å gi uttrykk for egne meninger og tanker kan føles upartisk for noen, og dermed overskygge en objektiv fremstilling av historien, eller at det kan skape en nærhet til forfatter i så måte at leser får innblikk i akkurat det, hans meninger og tanker. Kjeldstadli henviser til Hermerén som hevder at historiefremstilling som skal være objektiv innebærer at den er saklig, ikke misvisende, upartisk og verdifri.²¹⁸ Til tross for Westlies blikk, som til tider kan sies å bære preg av bakgrunn som journalist, er det derimot ikke noe ved språket eller den kritiske tonen som ødelegger den historiske framstillingen. At Westlie har et mer populærhistorisk blikk når han skriver denne historien kan ha hatt betydning da det kan sies at et mål med denne type framstillinger er å engasjere for et allment publikum. I tillegg er det merkbart at han selv er engasjert, og kan gjerne sies å være en av faktorene til at boken både er interessant og engasjerende. Dette poenget støttes i dette tilfelle av Bull som hevder at en forfatter som selv viser engasjement, kan smitte over på lesernes økte interesse og engasjement.²¹⁹ Om ikke historien om krigsfangene i seg selv kan engasjere nok, kan det tenkes at Westlie sitt engasjement gjør lesingen mer interessant. Som også Rösen tar opp, slik jeg forstår det, er det et dilemma om muligheten til å være objektiv på tross av synspunkt og perspektiv.²²⁰ At det preger boken er det ikke tvil om, og man kan si at Westlie mister noe av det objektive preget ved boken når han i noen tilfeller ikke legger skjul på hva hans tanker er. På den andre siden ødelegges ikke troverdigheten til boken som en historisk framstilling, og

---

²¹⁶ Westlie 2015: 188

²¹⁷ Westlie 2015: 123

²¹⁸ Kjeldstadli 2016: 305

²¹⁹ Kjeldstadli 2016: 314

²²⁰ Rösen 2005: 82

det kan vel sies å være formålet med en historisk framstilling, at den er troverdig, uavhengig av hvilket blikk forfatter har.

3.3.4 Sendt ut av den offentlige oppmerksomheten

Innledningsvis sier Westlie at det til tross for at denne delen av okkupasjonstiden var den som hadde størst menneskelige konsekvenser i Norge, så «har fangenes skjebne blitt ekskludert fra vår kollektiv erindring om okkupasjonen. Dette siste er også viktig på et dypere plan fordi fortellingen om krigen har preget vårt syn på oss selv, vår selvforståelse og identitet.»²²¹

Dermed skulle man gjerne tro at man i slutten av boken fikk gjensyn med begrepet «kollektiv erindring» når han i kapittel 3 tar opp fortielsens historie, noe man ikke gjør. Derimot kan man se en setning som gjerne krever mindre faglig bakgrunn og mer lettlest i «Det faktum at fangene ble sendt ut av landet så raskt, førte til at fangene og deres historie ikke bare forsvant ut av synsfeltet, men også ut av den offentlige oppmerksomheten.»²²² Bruken av «oppmerksomhet» kan i dette tilfelle sees i lys av Westlies populærhistorisk blikk, og at det kan ha bakgrunn i hans valg om å begrense bruken av faguttrykk for en mer leservennlig opplevelse for et allment publikum.

Boken siste setning lyder «Enda viktigere er det at alle krigsfanger som var i Norge under krigen får den plassen i krigshistorien de fortjener og at de som utnyttet dem også skrives inn i historien.»²²³ Dette hevder Westlie også innledningsvis er målet med boken. Dette kan sies å ha med både forfatterens blikk og valg å gjøre; hvorfor valgte han dette målet, og på hvilken måte har han gjennom denne boken oppnådd det? For det å ha et formål med å skrive en bok er selvsagt, men metoden for gjennomførelse må også velges, og det synes å avhenge av hvilket blikk han har. Hadde boken vært sendt annerledes ut om han skrev om dette med et akademisk eller lokalhistorisk blikk? Det virker gjerne opplagt at det hadde, for som Bøe hevder, så har fortellerens blikk betydning for hva som fortelles, og hvilket budskap historien har,²²⁴ men ved å se på hvorfor kan det sies å avdekke de elementene som ligger bak. Selv synes jeg ikke det er tvil om at formålet er oppnådd.

Westlie tar i denne boken for seg et oversett, og nærmest skjult perspektiv av krigsfangehistorien i Norge under andre verdenskrig. Han går inn i rollen som forteller, og tar ikke bare for seg historien om krigsfangene som ble tvunget til å jobbe med jernbaner i Norge,

---

²²¹ Westlie 2015: 15

²²² Westlie 2015: 187

²²³ Westlie 2015: 224

²²⁴ Bøe 2006: 14

men hvordan nordmenn og NSB var innblandet. Boken gir den brutale sannheten. Boken er velskrevet der det er synlig at et omfattende arbeid ligger bak. Boken kan blant annet endre en persons tankegangen om NSB under krigen eller som firma, utvikle kunnskap om krigsfangenes historie, og få en omfattende redegjørelse for kompliserte aspekter ved historien.

3.3.5 Bokens oppmerksomhet

Slik jeg tolker det, kan oppmerksomheten boken har fått i etterkant vise at Westlie har oppnådd formålet med boken. Deriblant fra nasjonale aviser. NRK hevder at det var «På høy tid at denne delen av historien blir fortalt»²²⁵ imens Aftenposten skriver at det er en «Viktig bok om fangene som arbeidet seg til døde for NSB.»²²⁶ i tillegg til Verdens Gang (VG) som har gitt boken terningkast 5 og skriver at «Westlie har gjort en grundig researchjobb og hentet frem et viktig historisk materiale.»²²⁷ Betydningen av forfatterens blikk og valg kan være et resultat av dette, i form av at den er lettlest, interessant, engasjerer et stort publikum, og fordi Westlie tar opp en mørk side av en historie til Norges statsbaner, som innebærer historien til et statseid firma som de fleste i Norge uansett alder, har kjennskap til eller til daglig bruker.

3.4 Sammenligning

I dette kapittelet presenteres en sammenligning av funn fra de enkelte studieobjektene fra analysen som er gjort i kapittel 3.1, 3.2 og 3.3. Hvilken betydning har forfatterens ulike blikk og valg for likheter og forskjeller mellom bøkene, og hvilken betydning kan de to elementene ha for hvor ulikt historien om krigsfangene fremstilles?

En stor forskjell mellom bøkene er at de setter lys på ulike sider av samme historie. Selv om dette er en opplagt forskjell fordi bøkene ble valgt basert på at forfatterne hadde ulike blikk, og at bøkene framstilte ulike perspektiv, kan det likevel være nyttig å ta stilling til hvorfor det er en opplagt forskjell. Hvor stor betydning har forfatterens blikk og valg for at bøkene blir som de blir? Alle har ikke som formål å formidle samme budskap og avdekke samme del av historien. Før og underveis i prosessen tar forfatterne valg som får betydning for hvordan en historie framstilles.

Det som virker mest avgjørende for hvordan historien om krigsfangene framstilles er forfatterens blikk. Dette gjør at bøkene i utgangspunktet retter seg mot ulikt publikum og tar

---

²²⁵ Thonhaugen 2015

²²⁶ Nielsen 2015

²²⁷ Jørgensen 2015

for seg ulike perspektiv på historien, og at det i noen tilfeller har betydning for valgene de før og underveis i prosessen tar. Forfatterne strukturer bøkene ulikt, bruker språket ulikt, har forskjellige formidlingsmåter, bruker bilder i ulik grad. Det varierer også i hvilken grad de inkluderer egne tanker og meninger, og i hvilken grad boken har fått oppmerksomhet i etterkant. I dette kapittelet blir bøkene sammenlignet på de ulike faktorene som jeg har sett relevant å sammenligne.

3.4.1 Bøkernes struktur

Andresen et al. hevder at forfattere av historiske tekster har som mål å sette historien inn i en historisk sammenheng, og kontekstualisere den.²²⁸ Både Westlie, og Skarsten og Stokke tar i sine bøker for seg historien i en kontekst og forteller om når og hvordan Rogaland og Norge ble angrepet 9.april 1940. Dette utelukker Soleim å skrive like tydelig om, noe som kan tolkes som et valg i å prioritere hva hun skal inkludere i teksten. Dette trenger derimot ikke bety at Soleim ikke er opptatt av å sette historien om krigsfangene i kontekst. Selv om hun ikke involverer dette på samme måte som de to andre, får man gjennom hennes bok historiens kontekst på andre måter. Blant annet hvordan Tyskland og Sovjetunionens to ideologier påvirket krigføringen. Det var en krig ulik alle andre kriger der Hitler sa at alt var tillatt. I tillegg formidler hun hvordan Hitlers syn på Norge som skjebneområde for blant annet infrastruktur var avgjørende for at det var så mange krigsfanger i Norge, og hvordan de kom til Norge. Eriksen sier at strukturen i fortellingen om krigen i bøker tradisjonelt sett har en «utpreget tredelt struktur og består av fasene overfalt – okkupasjon – frigjøring.»²²⁹ Selv om fasene er formidlet på ulike måter, kan man se den typiske tredelte strukturen i samtlige av analysens studieobjekter. Soleims tar i sin omfattende bok for seg krigsfangehistorien med fokus på det store bildet. Hvordan krigsfangene ble behandlet i Norge, hvem de var, skjebnen deres i landet, hva de gjorde her og flere ulike fortellinger om hvordan lokalbefolkningen hjalp krigsfangene, og da spesielt i Nord-Norge og Nord-Trøndelag. Skarsten og Stokke bruker mesteparten av boken til å fortelle om de ulike krigsfangeleirene som var i Rogaland, hvordan fangene ble behandlet der, og hvilke prosjekter de enkelte fangeleirene jobbet med. Westlie har gjennomgående i hele boken størst fokus på hvordan NSB var delaktig i avgjørelsen om at de sovjetiske krigsfangene både kom til Norge, at de samarbeidet med tyskerne under krigen, og hvordan dem i ettertid har prøvd å skjule dette.

---

²²⁸ Andresen et al. 2012: 19

²²⁹ Eriksen, 1995: S.31

3.4.1 Publikum

Bøkene har til felles at de er skrevet av norske historikere på norsk, og dermed rettet mer mot et norsk publikum, og ikke mot lesere i andre land. Målet deres er å nå ut med deres ulike perspektiv på krigsfangehistorien, men hvordan kan deres blikk ha betydning for hvilket publikum de ulike når ut til? Den største forskjellen virker å være mellom Soleim og Westlie med mål om å nå et nasjonalt og mer allment publikum på den ene siden, og Skarsten og Stokke med mål om å nå spesielt det lokale publikummet på den andre siden. Her skilles sistnevnte seg ut fordi boken deres er preget av detaljer om eksempelvis personer, fangeleirer, steds plasser og bygninger som mer eller mindre kun deler av en lokalbefolkning har kjennskap til. Til gjengjeld kan Skarsten og Stokke med det dekke en persons eller gruppes behov når det gjelder kunnskap om nærområdet sitt på en annen måte enn det de to andre bøkene i like stor grad kan. Selv om Soleim og Westlies bøker er mer rettet mot et mer nasjonalt publikum, innehar disse bøkene også detaljer om eksempelvis fangeleirer og steds plasser, men det er ikke hovedtyngden i bøkene deres. Dette kan man allerede se på bøkens titler. Samtlige gjør det tydelig ved å spesifisere hvem denne boken spesielt kan være av interesse for. Soleim spesifiserer ved å skrive i tittelen at boken handler om sovjetiske krigsfanger i Norge. Skarsten og Stokke skriver bestemt i tittelen at boken handler om krigsfangehistorien i Rogaland, Westlie nevner NSB (og Nordlandsbanen), som betyr at boken kan være aktuell for et nasjonalt flertall fordi NSB (dagens VY) er nasjonens togselskap som de fleste i Norge har kjennskap til. Allerede her kan det skapes en forventning fra publikum. Med andre ord, en person fra Bergen som ikke er interessert i lokalhistorie, ønsker gjerne heller å lese boken til Soleim eller Westlie, enn å lese en detaljert bok om ulike fangeleirer i Rogaland. Ikke fordi Soleim eller Westlie sin ser spesielt i retning Bergens historie, men fordi deres bøker har et større fokus på det nasjonale enn Skarsten og Stokke.

Til felles kan det likevel sies at de med deres fremstillinger også har et formål om å gjøre den nasjonale krigshistorien komplett, og derfor et ønske om å gjøre boken og historien meningsfull for alle. Dette støttes av Tretvik som skriver at lokalhistorie også kan brukes som en byggestein for noe større.²³⁰ Selv om en persons eller en gruppes identitet blir påvirket av sin egen by eller sitt eget samfunns historie, gjelder også dette på et bredere plan, altså har nasjonens historie i helhet betydning for personers identitet. I lys av det kan samtlige

---

²³⁰ Tretvik 2004: 10

historiske framstillinger ha betydning på et mikronivå, men også i det store bilde, fordi det trengs flere type perspektiv for å gjøre en historie så komplett og helhetlig som mulig.

Når det gjelder valg av tittel som jeg så vidt var inne på ovenfor, kan det stilles spørsmål til om forfatterne allerede her evner å fange interesse hos leserne. Kan i så fall valg av tittel og forsidebilde ha betydning for publikum? Ved både *Blod og tårer* og *Fangene som forsvant* er dette titler som både kan føre til nysgjerrighet, tolkning, engasjement, assosiasjoner, og en følelsesmessig reaksjon hos leserne. Dette kan man spesielt se fra kapittel 3.2.4 ²³¹ der Skarsten og Stokke sin tittel *Blod og tårer* er diskutert opp mot betydningen denne tittelen kan ha og assosiasjoner den kan gi til Winston Churchill sin tale under andre verdenskrig, der ordtaket «blod, svette og tårer» er kjent fra. Bilde de har brukt som forsidebilde er et vaktårn som også gir assosiasjoner til andre verdenskrig. I Kapittel 3.3.2 ²³² er både Westlies valg av tittel og forsidebilde diskutert opp mot både betydningen av det, men også hva disse to valgene kan ha å si for hvordan man allerede med en slik forside kan fange publikums interesse. Forsidebilde hans er et tog på en jernbane med et naziflagg og et mulig norsk flagg som er mer gjemt, sammen med et bilde av krigsfanger som arbeider. Bilde åpner for tolkning fordi hvis tilfellet er at det er et naziflagg og et gjemt norsk flagg, kan dette vise til et godt bilde på hvordan historien om NSB sin rolle under krigen i lang tid har vært mer gjemt, mens Tyskland sin rolle har vært kjent og offentlig. Til sammenligning har Soleim en mer direkte tittel, der en verken trenger å tolke eller undre over om det har en annen mening bak det som står. Forsidebilde hennes er av en utsultet og skamklipt krigsfange som kan allerede her kan skape en følelsesmessig reaksjon hos publikum. Dette kan også belyse Soleims akademiske skrivemåte i resten av boken. Dette har betydning fordi tittel og forsidebilde er viktig for lesernes førsteinntrykk av boken, noe som virker spesielt viktig for Westlie med sitt populærhistoriske blikk. Krigshistorie er et populært emne å skrive om blant historikere, forfattere, og journalister. Dette innebærer at det blir gitt ut og selges mange bøker om temaet. Derfor vil det være viktig å skille seg ut i mengden. En populærhistorisk framstilling har ofte som mål engasjere et allment publikum i høyere grad enn en akademisk eller lokalhistorisk, og dermed kan også et førsteinntrykk av forsiden og tittelen være viktigere for Westlie enn eksempelvis Soleim.

Dette virker å være en av de klareste funksjonene forfatterens blikk virker til å ha i denne sammenheng. Dette fordi det i visse tilfeller virker å ha videre påvirkning på noen av de ulike

---

²³¹ Se side 66

²³² Se side 75

valgene forfatterne har gjort, hvordan de har brukt språket, formidlingsmåten deres, og i hvilken grad deres egne tanker og meninger kommer fram i framstillingen.

3.4.2 Språk

For å se hvordan forfatternes blikk på ulike måter kan påvirke språket i framstillingene, kan det eksempelvis tas utgangspunkt i hvordan de tar opp og ser nærmere på hvorfor dette temaet har vært utelatt fra den norske offentlige krigshistorien i lang tid. I analysen kan man spesielt se at Soleim skiller seg ut fra de to andre. Hun bruker og diskuterer dette opp mot fagbegreper som kollektiv erindring, identitet, erindringspolitikk og historiebevissthet,²³³ mens Skarsten og Stokke bruker «allmenne hukommelsen».²³⁴ Westlie tar i bruk kollektiv erindring én gang i løpet av framstillingen sin, og det er innledningsvis.²³⁵ Videre bruker han et mer allment ord som «oppmerksomhet» i samme forbindelse. Der Soleim bruker fagbegrep, forklarer hun også hva disse innebærer, slik at dette blir forståelig. Mange kan vite hva erindring og politikk er hver for seg, men det er ikke selvsagt at alle vet hva verken erindringspolitikk eksempelvis innebærer, eller har forståelse for hvorfor disse fagbegrepene blir brukt i denne sammenheng. Soleim forklarer begrepet erindringspolitikk ved å si at det er «målrettede aktiviteter som søker å fremme en bestemt type kollektiv erindring.»²³⁶ Ved bruk av begrep som har faglig betydning kan det sies at Soleim gjør det klart at hun deltar i en faglig diskusjon, og signaliserer dette. Til sammenligning behøver ikke Skarsten og Stokke å forklare «hukommelse», eller Westlie «oppmerksomhet». Dette fordi det er ord flertallet vet betydningen av. Forfatternes blikk kan ha betydning for hvordan de ordlegger seg, og bruker språket på forskjellige måter. Dette kan samtidig henge sammen med hvordan deres formidlingsmåte kan sies å prege boken.

3.4.3 Formidlingsmåte

Hva er det som gjør at noen bøker er mer lettlest enn andre? Og hvilke faktorer kan spille inn her? Ved å bruke funn fra kapittel 3.1, 3.2 og 3.3 kan man se forskjellene på hvordan forfatterne har formidlet denne historien på ulike måter. Hvorfor er forfatternes formidlingsmåte viktig? Som både Rüsen²³⁷ og Lenz og Nilssen²³⁸ påpeker, så er ikke fortiden historie automatisk. Historien behøver å bli akseptert av et visst publikum for at den skal bli

---

²³³ Soleim 2009: 366

²³⁴ Skarsten og Stokke 2010: 11

²³⁵ Westlie 2015: 15

²³⁶ Soleim 2009: 365

²³⁷ Rüsen 2005: 82

²³⁸ Lenz og Nilssen 2011: 17

husket. Det kan skape en dynamikk hvor fortellingsmåten til de enkelte kan være viktig for at historien skal bli akseptert. Emnet forfatterne har valgt å skrive om er følsomt, hvor koblingene mellom adferd under krigen og selvforståelse i nåtiden også er aktuelle. Soleim, Westlie, og Skarsten og Stokke formidler for det første ulike perspektiv på historien, men deres blikk og valg kan også sies ha betydning for hvordan de formidler dette perspektivet.

Andresen et al. hevder man kan skille mellom en argumenterende og fortellende stil.²³⁹ Hovedforskjellen er om forfatter tar leserne med inn i resonnementet omkring eksplisitte begreper, teori eller metode som forfatterne har brukt, eller om de skjuler prosessene som er gjort underveis, og heller ønsker å fortelle historien sammenhengende. På forhånd kan man gjerne tenke at Soleim, som har basert sin bok på sin doktorgrad, trolig har en argumenterende stil over boken sin fordi det finnes restriksjoner og formelle krav i en akademisk avhandling. Dette kan derimot sies å ikke være helt korrekt. Hvis det var tilfellet i doktorgradsavhandlingen hennes, er det fjernet når hun omgjorde den til bok. Soleims problemstilling er også implisitt formidlet. Dette til tross, har boken fortsatt akademisk preg over seg, noe som kan vise at ikke alle akademiske tekster er formulert som en avhandling. Til forskjell fra Skarsten og Stokke, virker det derimot som deres bok er noe mer preget av en argumenterende stil. Når man leser boken vil man få med seg den noe mer eksplisitte formidlingen av problemstillingen som stilles direkte og oversiktlig samtidig som man får vite hvilken metode de har brukt i prosessen. Bøker med argumenterende stil virker derimot ikke å ha en direkte sammenheng med forfatterens eksplisitte formidling av problemstilling. Der man ser en tydelig fortellende stil hos Westlie, blir problemstillingen formidlet eksplisitt. Betydningen av forfatterens blikk kommer her spesielt til syne i Westlies måte å formidle historien på, fordi en populærhistorisk framstilling ofte har som mål å engasjere publikum i større grad enn akademisk og lokalhistorisk. Dette gjenspeiles på deres formidlingsmåte.

Skarsten og Stokkes framstilling kan til tider føles krevende å lese fordi den inneholder, og er i stor grad preget av detaljer om for eksempel områder og gatenavn flertallet av publikum ikke kan knytte betydning til. Likevel kan detaljene om Austvoll i Sandnes være av interesse for noen innbyggere i Sandnes, selv om det ikke er for innbyggerne på Karmøy, som også ligger i Rogaland. Slik er det også motsatt. Detaljene om fangeleirene på Karmøy kan være av interesse for innbyggerne der, men nødvendigvis ikke for de som bor i Sandnes. Detaljene kan gjøre det mer levende i så måte at plassen det skjedde, navn på de som hjalp fangene eller

---

²³⁹ Andresen et al. 2012: 150

hvordan fangene levde, kanskje kan være eiendommen til noen nå, eller er et kjent navn blant venner eller familie. Den blir mer levende, samtidig som det kan utvikle historisk bevissthet der en persons identitet blir berørt eller påvirket. Dette støttes av Lenz og Nilssen som mener at historiebevissthet og identitet henger sammen fordi mennesker har et ønske om å vite hvor dem kommer fra.²⁴⁰ Selv om Skarsten og Stokke skiller seg ut i så måte at det for mange er detaljer om kjente gatenavn og steder med mer, finner man også detaljerte beskrivelser hos Westlie og Soleim. Detaljer om NSBs historie i sammenheng med krigsfangenes historie i Westlies bok, og grundige beskrivelser av eksempelvis tall og fangenes skjebne på en annen måte i Soleims bok enn de andre. På bakgrunn av dette er det mulig å si at alle har oppnådd målet om å gjøre historien meningsfull for noen ut ifra deres blikk, og det publikummet de ønsker å nå.

I sammenheng med at det ikke er bevart noen fangeleirer skriver Skarsten og Stokke at «Det kan virke som om vi i Norge har gått aktivt og bevisst inn for å slette de ubehagelige minnene, som den fysiske delen av disse leirene representerte.»²⁴¹ Eller som Westlie, i sammenheng med at fangene raskt ble sendt ut av landet, skriver at det «førte til at fangene og deres historie ikke bare forsvant ut av synsfeltet, men også ut av den offentlige oppmerksomheten.»²⁴² Her mener Soleim at historien eller minnene om krigsfangene ikke bevisst er slettet og at det ikke er så ensidig forklaring som dette, men dypere. De tre grunnene hun formidler er at fangene raskt ble sendt hjem til Sovjetunionen eller ut av Norge da andre verdenskrig var over, at det var manglende kontakt mellom nordmenn og krigsfangene etter krigen, og at den kalde krigen var en tredje faktor da temaet ble skjøvet i bakgrunnen av krigen.²⁴³ Hun formidler begrunnelsen av dette mer grundig enn de to andre, noe som kan speiles hennes akademiske blikk der en grundig forklaring på dette kanskje forventes av mer av hennes publikum. Her kan man se at forfattere med tre ulike blikk kan gi tre ulike tilnærminger til diverse aktuelle saker fordi forfatterens fokus varierer. Dette resulterer i at historien blir mer nyansert.

Det er ingen klar «hovedrolle» i noen av bøkene i form av at det ikke er en, to eller tre personer som følges fra start til slutt, men flere. Er det kanskje karakteristisk med krigsfangehistorie at nøyaktig den mangel på en hovedperson er typisk, at det handler om den oversette gruppe, og derfor betydningsfullt å nyansere historien og inkludere flere? Samtlige forfattere har brukt personlige skildringer og utdrag fra personlige dagbøker fra krigsfangene

---

²⁴⁰ Lenz og Nilssen 2011: 19

²⁴¹ Skarsten og Stokke 2010: 336

²⁴² Westlie 2015: 187

²⁴³ Soleim 2009: 13

selv i framstillingene deres. Kan det sies at dette også er et virkemiddel for å skape nærhet til leserne? Faktum er at det i hvert fall ikke skaper avstand til leserne. Dette kan ses i lys av betydningen det har at historien føles meningsfull, som Lenz og Nilssen hevder er et viktig poeng i historieskriving.²⁴⁴ Spørsmålet er hvem det føles meningsfylt for. Det er sannsynlig at det gjør det for overlevende, etterlatte og familie av de involverte. På hvilken måte kan det også føles meningsfylt for personer som ikke har tilknytning til historien på samme måte, og som gjerne har hendelser fra krigen mer på avstand? Det kan tenkes at både dagbøker og direkte sitater kan få historien til føles mer virkelig, og spesifikke detaljer blir mer «levende».

3.4.4 Forfatterens tilstedeværelse i tekstene

Rüsen mener at objektivitet i historieskriving kan være vanskelig på tross av synspunkt og perspektiv.²⁴⁵ Hermerén hevder at en historisk framstilling bør være objektiv som blant annet innebærer at den skal være upartisk og holdes fri fra forfatterens egne verdier.²⁴⁶ På den andre siden sier Bull at en historiker som engasjerer seg i teksten kan være med å gjøre framstillingen mer interessant og engasjerende for publikum.²⁴⁷ Det Soleim, Westlie og Skarsten og Stokke har til felles på tross av ulike blikk, er at de ikke har teksten helt fri fra egne tanker og meninger. Her kan man se at forfatterens ulike blikk kan ha betydning for hvor mye de enkeltes engasjement kommer fram. Min tolkning er at det største skillet her er mellom Soleim på den ene siden, og Westlie på den andre med Skarsten og Stokke i midten av disse to. Soleims egne tanker og meninger kommer i få tilfeller fram, og hun er mer tilbakeholden enn det Westlie er. Soleims valg om å ikke la sine egne følelser ta mye plass kan ha bakgrunn i betydning av hennes blikk, og hennes tilknytning til det vitenskapelige fagfeltet. Her kan det ligge en større forventning om at en akademisk framstilling skal være mer objektiv enn en populærhistorisk framstilling.

Westlie har selv i slutten av boken skrevet at han har forsøkt å ikke moralisere over de valg som NSB gjorde.²⁴⁸ I studiens kapittel 3.3.3²⁴⁹ blir det stilt spørsmål til dette fordi store deler av boken handler om å kritisere NSB som et statseid firma som samarbeidet med tyskerne, og som var med på avgjørelsen om at sovjetiske krigsfanger skulle arbeide i Norge. Både under krigen, men også hvordan NSB i etterkrigstiden var deltakende i at krigsfangehistorien ble et

---

²⁴⁴ Lenz og Nilssen 2011: 17

²⁴⁵ Rüsen 2005: 82

²⁴⁶ Kjeldstadli 2016: 305

²⁴⁷ Kjeldstadli 2016: 314

²⁴⁸ Westlie 2015: 260

²⁴⁹ Se side 77

glemt og underkommunisert emne. Eksempelvis kritiserer Westlie hvordan Løken, sittende sjef for NSB i mai 1945, ikke nevnte krigsfangene i et intervju han hadde med NRK. Westlie skriver at «Han kunne kanskje ha sendt dem hjem med et takkens ord. Men nei. Løken hadde mye annet på hjertet.»²⁵⁰ I tillegg kan det sees på hvordan Westlie uttrykker kritikk for valg av minneord og beskrivelse på hva som skjedde med dem i Norge, på minnesteiner i ettertid. Der det står at fanger «mistet livet» er Westlie dypt uenig og er tydelig på sin mening når det gjelder dette. Dette uttrykker han ved å kommentere de ulike minneordene med «Å si at fangene «mistet livet» uten noen videre forklaring, er i seg selv en fordreining av historien.»²⁵¹

Ser man nærmere på hvordan Soleim uttrykker i sammenheng med antall sovjetiske krigsfanger som døde av matmangel og sykdom, skriver hun

Selv om det ikke er funnet klare beviser for at det var planlagt at så mange fanger skulle miste livet, er det mer enn nok som tyder på at det måtte være klart for alle at omfattende lidelser kom til å bli følgen av den måten krigen ble ført på.²⁵²

Dette tolker jeg dithen at hun mener det er påfallende at det virket uventet for mange hva utfallet av krigen ble. Der man kan finne opp til flere eksempler hos Westlie, er det vanskeligere å luke ut Soleims tanker og meninger fra teksten. Skarsten og Stokke har også i noe mindre grad involvert egne tanker og meninger i boken deres. Eksempelvis kan man se dette når de hevder at noe er «spektakulært» i sammenheng med fanger som har gått over hundre kilometer til fots for å skjule seg,²⁵³ eller at det står respekt av at de kjenner få tilfeller til fanger som ble jaget bort av lokalbefolkningen, og at nordmenn kan være stolte over dette.²⁵⁴ I tillegg har Soleim, og Skarsten og Stokke tatt i bruk en del primærkilder i form av blant annet krigsfangenes dagbøker og notater, og avisinnlegg som ble skrevet under andre verdenskrig. Ut fra valget deres om hvilke de skal inkludere i boken kan man si at dem indirekte har formidlet noen av egne meninger og tanker, men at de, og har valgt å være litt mer tilbakeholdne når det gjelder egne tanker og meninger, enn det Westlie har i sin bok.

«Nettopp fordi historie er samfunnsmessig viktig, trenger vi en historie som er objektiv i den forstand at den er saklig og ikke villedende.»²⁵⁵ Ingen av tekstene, uavhengig av tenkt

---

²⁵⁰ Westlie 2015: 188

²⁵¹ Westlie 2015: 222

²⁵² Soleim 2009: 16

²⁵³ Skarsten og Stokke 2010: 244

²⁵⁴ Skarsten og Stokke 2010: 254

²⁵⁵ Kjeldstadli 2016: 315

publikum, form og fortellingsmåte gir grunn til å tenke at de er usaklig eller villende. Alle forfatterne virker å være opptatt av at historien fremstilles på riktig måte, der deres meninger eller tanker ikke skal skyggelegge selve viktigheten av at historien framstilles på riktig måte. Man se at forfatternes blikk kan ha betydning i forbindelse med hvorvidt deres egne meninger og tanker fremtrer i tekstene, og at dette varierer fra bok til bok. Ved undersøkelse av de tre studieobjektene viser samtlige at dette ikke er ødeleggende for tekstens utvikling av historisk kunnskap eller historiebevissthet.

Framstillingene berører leserne på ulike måter. Historiene de forteller formidler dette. Til felles har alle at de har gjort et omfattende og godt arbeid i forbindelse med å formidle en viktig del av historien, og gir leserne et annet og nytt perspektiv ved historien. Utenom at krigsfangehistorien i seg selv gir en ekkel følelse av noe uforståelig som flere ikke har vært kjent med før, kan likevel framstillingene deres berøre leserne forskjellig følelsesmessig. Soleims framstilling er både grundig og omfattende. Selv om krigshistorien for mange er ukjent, så stoler man på det hun skriver. Hun formidler en nyansert fortelling av det store bilde. Blant annet om vakter i fangeleirer som både var gode og slemme, og hvordan nordmenn hjalp krigsfangene. Selv om historien kan gi publikum en ubehagelig følelse, kan det også gi publikum en følelse av nærhet. Forskjellen kan spesielt sies å ligge som motsetninger ved å se nærmere på Skarsten og Stokke sin framstilling i forhold til Westlie sin. Skarsten og Stokke evner å beholde, forsterke eller formidle tanken om at rogalendinger var hyggelige og hjelpsomme under krigen. Westlie kan gi leserne mer en følelse av svik der nordmenn og det statseide firmaet NSB var deltakende i å godta bruk av krigsfanger. Det kan føre til at leserne av bøkene sitter igjen med ulike følelser etter bøkene er lest.

3.4.5 Oppmerksomhet viet hver enkelt

Samtidig som det kunne vært interessant og sett en liste over antall eksemplarer solgt av hver enkelt, noe som har vært vanskelig å finne, er jeg derimot usikker på hva de tallene hadde fortalt sammenlignet med hverandre, fordi bøkens publikum spiller en rolle. Soleim og Westlie sine framstillinger er mer rettet mot et nasjonalt publikum enn Skarsten og Stokke som retter seg mot et lokalt publikum. På bakgrunn av det var det forventet en forskjell, noe som et søk på hver bok på internett vitner om. *Blod og tårer* av Skarsten og Stokke gir lite resultater der det virker som at verken lokale eller nasjonale medier har gitt anmeldelse eller skrevet noe særlig om dem. Unntaket er én artikkel fra Haugesund avis,²⁵⁶ én artikkel fra

---

²⁵⁶ Kickstat 2011

Aftenbladet *før* boken ble lansert,²⁵⁷ og én fra Rogalands avis med henholdsvis 3 setninger om lanseringen.²⁵⁸ Muligheten for å kjøpe boken på internett er heller ikke mulig. Der Skarsten og Stokke sitt lokalhistoriske blikk kan resultere i et mer begrenset publikum, kan i så fall dette være en god grunn til hvorfor oppmerksomheten er ulik. Hvilke aviser som har skrevet om Skarsten og Stokke kan også gi kjennskap til hva et lokalt blikk kan bety i forhold til et mer nasjonalt blikk i denne sammenheng. At den ikke har fått mye oppmerksomhet fra media, trenger derimot ikke å bety at den ikke har satt spor. Forfatterne har gjort et tidskrevende og grundig arbeid som ikke har vært fortalt før. Historien er nå nedskrevet, og dermed kan man si at boken gjør sitt arbeid gjennom sin eksistens.

Flere nasjonale aviser, Westlie sin bok *fangene som forsvant* har derimot flere anmeldelser og artikler skrevet om seg, og det samme med Soleim sin bok *sovjetiske krigsfanger i Norge 1941-1945*. Soleim sin bok har blant annet blitt kåret til en av ti landets viktigste bøker skrevet om andre verdenskrig.²⁵⁹ Dette indikerer hvor betydningsfull og viktig historien er for nordmenns syn på krigen. Videre har blant annet NRK²⁶⁰ skrevet om den, og boken er brukt som kilde når Universitet i Oslo har skrevet artikkel om krigsfangehistorien.²⁶¹ I tillegg er avhandlingen som boken er basert på, henvist til i både Westlie, og Skarsten og Stokke sine bøker, der Westlie sier den er banebrytende fordi hun klarte å gjøre Norge oppmerksom på historien.²⁶² Soleims arbeid kan sies å ha vært avgjørende og inspirerende for videre forskning og skriving om temaet. Videre har også Westlie sin bok fått nasjonal oppmerksomhet, og har blitt referert til som en «viktig bok om fangene som arbeidet seg til døde for NSB»²⁶³ i Aftenposten og i NRK ble det skrevet at det var «På høy tid at denne delen av historien blir fortalt.»²⁶⁴

3.5 Oppsummering

Med utgangspunkt i oppgavens problemstilling *Hvordan kan mine eksempler om sovjetiske krigsfanger i Norge belyse rollen av forfatterens blikk og valg i historieskriving?* er det i dette kapittelet gjort en kvalitativ tekstanalyse av de tre bøkene *Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941-1945: Antall, organisering og repatriering, Blod og tårer – historien om sovjetiske*

---

²⁵⁷ Aalen 2009

²⁵⁸ Reilstad 2010

²⁵⁹ Sakprosasiden 2015

²⁶⁰ Larsen 2009

²⁶¹ Benum 2016

²⁶² Westlie 2015: 259

²⁶³ Nielsen 2015

²⁶⁴ Thonhaugen 2015

krigsfanger og sivile tvangsarbeidere i Rogaland 1941-1945 og *Fangene som forsvant – NSB og slavearbeiderne på Nordlandsbanen*. Dette er gjort ved å se på forfatterens betydning av blikk og valg. Fra hver bok er det lagt fram hva jeg har sett på som verdifullt fra den boken å presentere som funn, og deretter drøftet dette opp mot relevant teori for å gi så utfyllende svar på problemstillingen som mulig. I tillegg er det gjort en sammenligning av de funn som er gjort fra bøkene.

Her er det kommet fram at forfatterens blikk og valg i denne sammenheng i flere tilfeller kan ha betydning. Her kan man spesielt se at det publikum forfatterne ønsker å nå, hvordan de bruker språket, i hvilken grad de har brukt bilder, i hvilken grad deres egne tanker og meninger kommer fra, og hvordan de har formidlet historien kan ha betydning. I tillegg er det og sett på hvilken oppmerksomhet de har fått fra ulike medier i ettertid.

4. Konklusjon

Denne studien har gitt meg mulighet til å kunne se på tre historiske framstillinger om sovjetiske krigsfanger med hensyn til forfatterens blikk og valg, og hvilken betydning dette kan ha.

4.1 Svar på problemstilling

I denne oppgaven er det etter best mulig evne gitt svar på følgende spørsmål: *Hvordan kan mine eksempler om sovjetiske krigsfanger i Norge belyse rollen av forfatterens blikk og valg i historieskriving?* Dette er gjort ved en kvalitativ tekstanalyse av tre norske framstillinger om sovjetiske krigsfanger i Norge under andre verdenskrig. Disse er skrevet av forfattere med tre ulike blikk: Soleim med akademisk, Skarsten og Stokke med lokalhistorisk og Westlie med populærhistorisk/journalistisk. Disse tre bøkene er *Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941-1945: Antall, organisering og repatriering* av Marianne Neerland Soleim, *Blod og tårer: historien om sovjetiske krigsfanger og sivile tvangsarbeidere i Rogaland 1941-1945* av Atle Skarsten og Michael Stokke, og *Fangene som forsvant: NSB og slavearbeiderne på Nordlandsbanen* av Bjørn Westlie. Bøkene er utgitt forholdsvis 2009, 2010 og 2015.

Denne studien har vist at forfatterens blikk og valg kan ha betydning for hvordan krigsfangehistorien fremstilles. Ikke bare fordi forfatterne har ulike perspektiv, men også fordi publikummet de ønsker å nå, og valgene de underveis i skriveprosessen har tatt, har betydning for teksten. Begrepene blikk og valg kan være to betydningsfulle elementer alene, men også sammenhengende der valgene de gjør kan sies å ha bakgrunn i forfatterens blikk. Historikerne er ikke bare et instrument som historien kommer gjennom. De er også individer som ønsker og bestemmer hvilket budskap historien de formidler skal gi. Studien kan vise at et så konkret og følsomt emne som krigsfangehistorien med fakta om tall på hvor mange krigsfanger det var, hvor de var, og hva de gjorde i Norge, kan formidles på tre forskjellige måter. Analysen har gitt svar på at noen av valgene forfatterne har tatt angående bruk av språk, formidlingsmåte og i hvilken grad de viser egne tanker og meninger har betydning alene, men også er påvirkende faktorer ovenfor hverandre.

4.1.1 Betydningen av blikk

I denne studien er det kommet fram hvordan historikerne har en eksplisitt eller implisitt måte å formidle bokens problemstilling eller metode på, om boken har en fortellende eller

argumenterende stil, bruk av språk og bilder, og hvordan de ulike har forholdt seg til det å være objektiv i møte med historien i den grad de har mulighet.

Den største betydningen blikk synes å ha, og virker til å være felles for samtlige forfattere, er hvilket publikum forfatterne ønsker å treffe med bøkene deres. Kort sagt kan en si at Soleim og Westlie med mål om å nå et nasjonalt og mer allment publikum på den ene siden, og Skarsten og Stokke med mål om å nå mer det lokalhistoriske publikum på den andre siden viser igjen i framstillingene. På generell basis skriver Soleim og Westlie mer til Norge som en nasjon enn en enkelt by eller fylke. Her er kontrasten stor til Skarsten og Stokke som allerede ved bokens tittel har en tydeligere geografisk avgrensning til Rogaland, som også resulterer i et mer begrenset publikum. Publikket Skarsten og Stokke retter seg mot ser gjerne både boken til Westlie og Soleim relevant fordi de er mer rettet mot den nasjonale historien.

Motsatt trenger nødvendigvis ikke Westlie eller Soleims publikum å se det like relevant å lese lokalhistorien om Rogaland. Dette kan sies å ha en sammenheng med at mennesker ofte har et ønske om å vite noe om fortiden sin, både byen og landet de lever i, noe som igjen kan sies å ha sin påvirkning på menneskers historiebevissthet og identitet. Ut ifra dette kan man si at det både er behov og plass til forfattere med ulike blikk. Historiske fortellinger kan komplettere hverandre gjennom ulike perspektiv. Dette fordi det tilfredsstillende ulikt publikum, flere grupper og enkeltpersoner behov, og det kan føre til både ny og annerledes kunnskap. I stedet for å se på forfatternes forskjellige blikk som noe med betydning for om en framstilling er bedre eller dårligere enn en annen, vil flere og ulike perspektiv gi et bilde av historien i sin helhet og berikes gjennom forskjellige perspektiv. Til felles er derimot samtlige enig i at temaet har vært glemt og underkommunisert, og som de med bøkene sine har hatt et ønske om å endre på. At alle tre bøker har oppdaget et nytt perspektiv ved krigsfangehistorien er i seg selv merkelig, og et tegn på at historie er mangfoldig.

Utover dette er det også sett på hvordan bøkene har fått oppmerksomhet. Det er ikke funnet en offentlig liste som viser antall solgte eksemplarer av de ulike bøkene. Søk på internett har likevel gitt en indikasjon på hvor mye oppmerksomhet bøkene har fått i Norge. Totalt vitner søket på hver bok om at det er forskjell. I kapittel 3.1 ²⁶⁵ blir det nevnt hvordan Westlie hevder Soleims arbeid har vært banebrytende som har klart å gjøre Norge oppmerksom på dette temaet. I tillegg er boken hennes kåret til en av Norges ti viktigste bøker om krigen, og kan dermed sies å ha vært avgjørende for å motivere andre til å skrive videre på historien.

---

²⁶⁵ Se side 45

Westlie sin framstilling har også fått nasjonal oppmerksomhet gjennom medier som NRK, Aftenposten og Verdens Gang. Den lokalhistoriske framstillingen til Skarsten og Stokke skiller seg her ut, ved at dem i få tilfeller kun har fått oppmerksomhet fra lokale aviser. Dette viser at forfatterens blikk kan ha betydning, men uavhengig av hvilken synlig oppmerksomhet dem har fått, har alle framstillingene gjort sitt arbeid i å eksistere i den grad det er noe konkret.

Der studiens formål har vært å undersøke hvilken betydning forfatterens blikk og valg kan ha, kan det gjennom analysens funn vise at det kan være en sammenheng mellom disse to elementene der blikk kan ha en påvirkning på valg. Spesielt hvordan de bruker språket, hvordan de formidler krigsfangehistorien, i hvilken grad deres egne tanker og meninger kommer fram i deres framstillinger.

4.1.2 Betydningen av valg

Analysen har vist at forfatterens ulike valg kan ha betydning på deres historiske framstilling, og at disse valgene i flere tilfeller har forbindelse til forfatterens ulike blikk, og deres tiltenkte publikum.

Forskjellene mellom Soleims akademiske, Westlies populærhistoriske og Skarsten og Stokke sitt lokalhistoriske blikk er i visse tilfeller merkbare når det gjelder bruk av språk og måten dem har valgt å formidle historien på. Soleims språk bærer til tider preg av faglige uttrykk og et mer avansert språk enn de to andre, der hun eksempelvis diskuterer krigsfangehistorien opp mot begreper som nordmenns kollektive erindring, erindringspolitikk og historiebevissthet. Verken språket til Westlie eller Skarsten og Stokke er spesielt preget av faglige ord og uttrykk, og de har til sammenligning valgt å bruke ord som «oppmerksomhet» og «hukommelse» som ikke trenger videre forklaring. Gjennomgående i Soleims bok bruker hun tyske og norske ord blandet med hverandre, som påvirker formidlingsmåten hennes. Selv om hun har en mer fortellende stil, og ikke trukket leserne inn i resonnementene omkring valg av problemstilling og metode, synes fortsatt teksten å være preget av et akademisk arbeid med større fokus på historisk korrekthet og grundig arbeid enn å engasjere leserne. Når det gjelder de enkeltes formidlingsmåte har dem både likheter, men også ulikheter som skiller dem. I Soleims tilfelle virker det grundige arbeidet omkring korrekte tall og fakta fremtredende. Dette er derimot ikke eget for henne. Samtlige av forfatterne virker opptatt av å fremstille krigsfangehistorien på en historisk korrekt måte. Likevel er den stor forskjell mellom Westlie og de to andre når det gjelder dette. Hans populærhistoriske blikk har preget boken. Han har

mer fokus på at boken skal være lettlest, og at den skal engasjere et allment publikum enn forfatterne av de to andre bøkene har. For Skarsten og Stokke virker det viktigste å være at de formidler historien, men ikke nødvendigvis å formidle dette på en lettlest måte. Dette kan sies å ha resultert i en mer ujevn framstilling der flyten ikke virker til å være like viktig som den ser ut til å være for Soleim og Westlie. Med andre ord, analysen viser at forfatternes blikk og valg har betydning i bøkene deres for hvor lettlest den er, om faguttrykk er brukt, og hvilke behov de ulike forfatterne er opptatt av å tilfredsstille hos publikum.

Når det gjelder hvorvidt forfatterne har valgt å involvere deres egne tanker og meninger, kan man se at dette kan ha betydning i ulik grad. Her kan det gjerne sies at forfatternes blikk i lys av Soleims akademiske og Skarsten og Stokkes lokalhistoriske, til dels setter noen begrensninger, der verken tankene eller meningene deres ikke er spesielt fremtredende. Dette innebærer ikke at de har mindre tanker, meninger eller følelser som Westlie uttrykker, men at de formidler dette på en mindre direkte måte enn Westlie. Det kan tolkes at deres utvalg av sitater fra krigsfangenes dagbøker er en indirekte og mer tilbakeholden måte å vise dette på. Derimot skiller Westlie, med sitt populærhistoriske blikk, seg ut. Imens Westlie virker til å være kritisk når det gjelder enkeltpersoner og NSB både under krigen, men også i etterkrigstiden, virker det ikke til at de to andre er like kritisk til noen eller noe bestemt på samme måte. Dette kan ses i lys av Westlie sitt populærhistorisk blikk som inkluderer hans tidligere yrke som journalist hvor en del av jobben er å avdekke sannheter og belyse urettferdighet, og der media sies å skal fungere som en fjerde statsmakt.

I sammenheng med hvorvidt bilder er valgt å bruke, kan det også her stilles spørsmål til om dette i utgangspunktet er et valg de har, eller om det i noen tilfeller er deres blikk som, bevisst eller ubevisst kan sette disse begrensningene. I analysen kan man se at det store spennet her er mellom Soleim med 12 bilder på nærmest 400 sider, i forhold til Skarsten og Stokke med 307 bilder på 340 sider, og Westlie med 29 bilder på 227 sider. Dette kan imidlertid føre til at Skarsten og Stokke sin framstilling kan være lettere å bla i, og engasjere leserne ved bruk av bilder som virkemiddel i på en annen måte enn det Soleim og Westlies framstilling kan.

4.1.3 Svar på underproblemstilling

Innledningsvis ble det stilt en underproblemstilling som var «Er det, og i så fall hvorfor, verdifullt med flere vinklinger av historien om de sovjetiske krigsfangene, og hvilke elementer er det som gjør framstillingene verdifulle?» Det er ikke enten eller. Det er plass til alle tre. Denne studien kan øke bevisstheten rundt at forfatternes ulike blikk, med sine ulike

fortellinger, kan tjene ulike formål, men at de også kan sees som en del av et felles historisk «kor» med ulike stemmer. Dette kan støttes av Eriksen, som sier at fortiden blir bygget opp av alle, og at vi deltar på ulike måter. Vi bygger på å «binde sammen disse ulike sidene i historiebevisstheten» der de mange krigsfortellingene blir et «kor med mange stemmer.»²⁶⁶ I denne analysen er det sett hvordan dette er tilfellet gjennom akademisk historieforskning, populærhistorie og lokalhistorie. Til tross for de ulike perspektiver på historien om de sovjetiske krigsfangene i Norge under andre verdenskrig virker forfatterne likevel enig om det viktigste; det har vært nødvendig at en glemt og underkommunisert historie som denne kommer fram i lyset. Analysen har vist at bøkene gir tre ulike måter å gi historien mening for et publikum. Dette er nyttig fordi vi har behov for historie og fortellinger som gir mening for oss. Nasjonen trenger historikere som skriver historie med ulike blikk fordi et samfunn ikke er ensformet, men mangfoldig. Dette krever også at det finnes et mangfold av historiske framstillinger der forfatterne har tatt ulike valg, bruker ulikt språk og formidlingsmåte, noe som denne analysen bekrefter. Hver for seg er de en verdifull historisk framstilling, og sammen er de med på å bygge opp bevisstheten rundt krigsfangehistorien i Norge.

Til slutt, forfatters blikk og valg virker ikke bare til å være separate elementer som kan ha betydning for framstillingens resultat. Derimot belyser denne analysen at det også er to elementer som ofte har en påvirkning på hverandre. Dette av spesielt én grunn. I analysen har det kommet fram at forfatterens blikk kan ha betydning på hvilket publikum dem ønsker å nå ut til. Dette kan vises igjen på hvilke valg forfatterne har tatt når det gjelder hvilket språk de har brukt, hvordan dem har valgt å formidle historien, og hvorvidt forfatterens egne tanker og meninger kommer tydelig fram, eller er mer tilbakeholdne.

4.2 Videre aktuell forskning

I lys av temaene sovjetiske krigsfanger og historieskriving er det flere undersøkelser som videre kunne vært aktuelle.

Eksempelvis kunne en kvalitativ tekstanalyse av norske samleverk om Norge 1940-1945 vært aktuelt. Dette for å undersøke og analysere hvorvidt de tre bøkene som i denne oppgaven er analysert, eller andre historiske framstillinger om sovjetiske krigsfanger, har ført til at krigsfangehistorien er blitt en del av den nasjonale krigshistorien også i samleverk. Dette kunne enten blitt gjort på flere bøker skrevet i nyere tid, eller en historiografisk analyse, og se om dette har endret seg i sammenheng med at flere historikere har skrevet om dette temaet. Er

---

²⁶⁶ Eriksen 1995: 15

historien om de sovjetiske krigsfangene i Norge under andre verdenskrig inkludert i samleverkene, i så fall hvor mye og på hvilken måte?

Videre kunne det også vært aktuelt å undersøke et bestemt antall lærebøker fra grunnskolen eller videregående for å se om historien om de sovjetiske krigsfangene i Norge under andre verdenskrig er inkludert i dem. Hvis de er inkludert, i hvor stor grad? Hvis ikke, hvorfor er det tilfellet? Dette kan også gjøres i kombinasjon med spørreundersøkelser av elever eller lærere som fokuserer på hvorvidt de kjenner til dette temaet, hvor de har lært eller hørt om det, og undersøke hvor mye fokus det er på dette i samfunn eller historieundervisningene. Dette kan være en viktig undersøkelse fordi skolen er en av de viktigste formidlingsarenaene i samfunnet, og da er det relevant å undersøke i hvilken grad krigsfangehistorien blir inkludert i undervisning om Norge under andre verdenskrig.

5. Litteraturliste

- Aalen, K. (2009, September 17). 2500–3000 sovjetere var slaver i Rogaland. *Stavanger Aftenblad*. Hentet fra <https://www.aftenbladet.no/magasin/i/vV5g4/2500ndash3000-sovjetere-var-slaver-i-rogaland>
- Abraham, O.-J. (2007). *"Forelebig udö!" sovjetiske krigsfangar, norske partisanar og russaren "Nils"*. Bergen: Kapabel.
- Andresen, A., Rosland, S., Ryymin, T., & Skålevåg, S. (2012). *Å gripe fortida: Innføring i historisk forståing og metode*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Benum, E. (2016, April 9). 100 000 russerfanger i Norge. Hentet fra <https://www.norghistorie.no/andre-verdenskrig/1741-100000-russerfanger-i-norge.html>
- Bøe, J. (2006). *Å lese fortiden: Historiebruk og historiedidaktikk*. Kristiansand: Høyskoleforlaget AS.
- Corell, S. (2010). *Krigens ettertid - Okkupasjonshistorien i norske historiebøker*. Oslo: Scandinavian Academic Press/Spartacus forlag AS.
- Dahle, H. F. (2018). *Fra patriotisme til nytt offentlig historiebilde? En undersøkelse av fremstillingen av det norske rettsoppgjøret etter 1945 og fenomenet landssvik i norske historiebøker*. (Mastergradsavhandling, Universitetet i Agder). Hentet fra <https://uia.brage.unit.no/uia-xmlui/bitstream/handle/11250/2563165/Dahle,%20Henrik%20F%C3%A6rsnes.pdf?sequence=1>
- Eriksen, A. (1995). *Det var noe annet under krigen: 2.verdenskrig i norsk kollektivtradisjon*. Oslo: Pax forlag A/S.
- Folkenborg, H. R. (2018). *Én fortid - mange fortellinger: Introduksjon til historiebruk*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Hatlehol, G. D. (2020, Mars 23). Fangenskap og tvangsarbeid i det tyskokkuperte Norge 1940–1945: En historiografisk gjennomgang. *Arbeiderhistorie*, s. 24.

- Hatlehol, G. D. (2014). In Command of History? Historians, Memory Culture and German War Crimes against Foreign Prisoners in Norway. I A. Bauerkämper, O.-B. Fure, Ø. Hetland, & R. Zimmermann (Red.), *From Patriotic Memory to a Universalistic Narrative?* Essen: Klartext Verlag.
- Haugland, M. (2008). *Do svidanija - på gjensyn! dokumentarberetninger om sovjetiske krigsfanger*. Sandnes : Commentum Forlag AS .
- Hearder, D. R. (2007). *Australian War Memoria*. Hentet fra Australian War Memoria: <https://www.awm.gov.au/articles/journal/j40/hearder>
- Heiret, J., Ryymin, T., & Skålevåg, S. (Red.). (2013). *Fortalt fortid. Norsk historieskriving etter 1970*. Oslo: Pax forlag A/S.
- Hugdahl, Å. O. (2016). *Helter og andre allierte: En undersøkelse av fremstillinger av Sovjetunionen i standardfremstillinger av den andre verdenskrig*. (Mastergradsavhandling, NTNU). Hentet fra <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmllui/bitstream/handle/11250/2412925/Hugdahl%20c%20c3%85shild%20O.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Jacobsen, T. (1987). *Slaveanlegget: Fangene som bygde Nordlandsbanen*. Oslo: Gyldendal norsk forlag A/S .
- Jørgensen, S. I. (2015, Februar 27). Bokanmeldelse: Bjørn Westlie: «Fangene som forsvant». *Verdens Gang (VG)*. Hentet fra <https://www.vg.no/rampelys/bok/i/OvyoA/bokanmeldelse-bjoern-westlie-fangene-som-forsvant>
- Kickstat, C. (2011, Mai 26). I Hitlers vold. *Haugesunds Avis*. Hentet fra <https://www.h-avis.no/lokalhistorie/lokalhistorie/i-hitlers-vold/s/2-2.921-1.6264903>
- Kjeldstadli, K. (2016). *Fortida er ikke hva den en gang var* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Knutsen, B. (2001). *Erindringen omkring de østeuropeiske krigsfangene i Norge - En drøfting av realhistorie versus erindringshistorie med vekt på historisk bevissthet og kollektiv erindring*. (Mastergradsavhandling). Bergen: Universitetet i Bergen.
- Larsen, J. O. (2009, April 22). Den glemte historien. *NRK*. Hentet fra https://www.nrk.no/kultur/bok/_sovjetiske-krigsfanger-i-norge_-1.6576961

- Lenz, C., & Nilssen, T. R. (2011). Innledning: historiekultur, historiebevissthet og historisk kompetanse. I T. R. Nilssen (Red.), *Fortiden i nåtiden: Nye veier i formidlingen av andre verdenskrigs historie* (ss. 11-25). Oslo: Universitetsforlaget.
- Lunde, A. F. (2018, September 28). En slags disputas på toget. *Morgenbladet*. Hentet fra <https://morgenbladet.no/aktuelt/2018/09/en-slags-disputas-pa-toget>
- Melve, L. (2010). *Historie; historieskriving frå antikken til i dag*. Oslo: Dreyers forlag .
- Nielsen, M.-B. O. (2015, Februar 28). Viktig bok om fangene som arbeidet seg til døde for NSB. *Aftenposten*. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/kultur/i/9mr7W/viktig-bok-om-fangene-som-arbeidet-seg-til-doede-for-nsb>
- Norges arktiske universitet. (u.d.). *UIT*. Hentet November 6, 2019 fra Norges arktiske universitet:
https://uit.no/om/enhet/ansatte/person?p_document_id=378109&p_dimension_id=88152
- Reilstad, K. (2010, November 25). Lanserte bok om russiske krigsfanger. *Rogalands avis*. Hentet fra <https://www.dagsavisen.no/rogalandsavis/lanserte-bok-om-russiske-krigsfanger-1.608225>
- Rüsen, J. (2005). *History: Narration, Interpretation, Orientation*. New York: Berghahn Books.
- Rüsen, J. (2005). What is Historical Theory? I J. Rüsen, *History: Narration, Interpretation, Orientation* (s. 16). New York: Berghahn Books.
- Sakprosasiden. (2015, Oktober 23). De ti viktigste bøkene om krigen. Hentet fra <http://sakprosasiden.no/sakprosabloggen/2015/10/23/de-ti-viktigste-bokene-om-krigen/>
- Skarsten, A., & Stokke, M. (2010). *Blod og tårer - historien om sovjetiske krigsfanger og sivile tvangsarbeidere i Rogaland 1941 - 1945*. Sandnes: Commentum Forlag AS.
- Soleim, M. N. (2009). *Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941-1945. Antall, organisering og repatriering* (Vol. 2018). Oslo: Spartacus Forlag AS.

- Solhaug, R. M. (2005, Oktober 10). *Nettavis for norske og internasjonale forskningsnyheter*. Hentet fra Forskning.no: <https://forskning.no/historie-andre-verdenskrig-partner/sovjetiske-krigsfanger---et-glemt-emne/1042788>
- Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitative metoder* (5. utg., Vol. 2019). Bergen: Fagbokforlaget.
- Thonhaugen, M. (2015, Februar 28). På høy tid at denne delen av historien blir fortalt. *NRK*. Hentet fra https://www.nrk.no/nordland/_-pa-hoy-tid-at-denne-delen-av-historien-blir-fortalt-1.12234793
- Thornberg, R. (Red.). (2009). *Handbok i kvalitativ analys*. Stockholm: Liber.
- Tretvik, A. M. (2004). *Lokal og regional historie*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Ulateig, E. (1985). *Hjem til Stalin: skjebnen til 83.000 russiske krigsfanger i Norge 1945*. Oslo: J.W. Cappelens forlag A.S .
- Westlie, B. (2015). *Fangene som forsvant: NSB og slavearbeiderne på Nordlandsbanen* (Vol. 2016). Oslo, Norge: Spartacus forlag AS.
- Westlund, I. (2009). Hermeneutik. I R. Thornberg (Red.), *Handbok i kvalitativ analys* (ss. 72-90). Stockholm: Liber.
- Widén, P. (2009). Kvalitativ textanalys. I R. Thornberg (Red.), *Handbok i kvalitativ analys* (ss. 193-210). Stockholm: Liber.

6. Vedlegg

6.1 Obligatorisk egenerklæring

UNIVERSITETET I STAVANGER - FAKULTET FOR UTDANNINGSVITENSKAP OG HUMANIORA

Obligatorisk erklæring
(leveres som vedlegg til alle skriftlige innleveringer)

Jeg/vi erklærer herved at innlevert skriftlig arbeid i emne nr:

MHIMAS 1
emnenummer

Historiedidaktikk masteroppgave
emnenavn

1. ikke tidligere har vært brukt til skriftlige innleveringer ved Universitetet i Stavanger eller annet lærested.
2. ikke gjengir andres arbeid uten at dette er oppgitt ved litteraturhenvisning.
3. ikke gjengir eget tidligere arbeid uten at dette er oppgitt ved litteraturhenvisning.
4. oppgir alle referanser/kilder (også hentet fra Internett) i litteraturlisten.
5. markerer sitater med anførselstegn eller innrykk og anviser hvor sitatet er hentet.

Jeg/vi er kjent med at brudd på disse bestemmelsene er å betrakte som fusk. Fusk eller forsøk på fusk vil bli behandlet slik som beskrevet i Lov om universiteter og høyskoler, §§ 54, nr. 1 b og 42, nr. 3.

Jeg er villig til å la Universitetet i Stavanger få rett til å bruke denne besvarelsen i forsknings- og undervisningssammenheng: Sett ett kryss:

Ja: Nei:

Sted/dato: Stavanger 18.05.2020

Underskrift(er): Marie Tjelland Lovold

(tydelig signatur av studenten/alle gruppemedlemmene)